

MAJANDUSTEADUSLIK AJAKIRI

AKADEEMILISE MAJANDUSTEADUSE
SELSI VÄLJAANNE

I

PEALADU: AKADEEMILINE KOOPERATIIV

TARTUS, 1931.

Toimetused :

dots. K. Müller
(toimetaja)

Ed. Poom
(sekretär)

prof. dr. E. A. Kuusi

dots. R. Mark

mag. Edg. Kant

H. Evert

A. Klein

K. Inno.

Toimetuse aadress: Akadeemiline Majandusteaduse Selts,
Üliõpilasmaja, Tartu.

Sisukord :

Ed. Poom: Saateks	1
Mag. Edg. Kant: Linnaliste elatisstandardite astendus	5
Stipendiaat Ed. Poom: Eesti-Soome kaubandusleping ja nende maade vahelise kaubanduse areng	56
J. Maide: Põllumajanduslikud minemiraaloonid Eestis	86
Majandusteadlane T. Enders: Põlevkivi meie raudtee ja tööstuse energia-allikana	107
Stud. rer. pol. K. Inno: Suur- ja väikekäitis põllumajanduses	116
Literatuuri ja kriitikat	141
Varia	150
Kokkuvõtted	155

Saateks.

Kapitalistliku majanduskorra üha suurenev komplitseeritus seab tänapäeva majandusteadusele ja juhtivaile majanduspraktikuile ränki kohuseid, nõuab neilt aina kasvavalt ustavat ja võimsat juhatust ning kaasabi orienteerumisel nüüdisaja hiliskapitalistlike majandussuhete-nähtuste labürindi lõpmatuses.

Kas aga suudab tänapäeva majandusteadus iseseisvalt lahendada neid arvutuid probleeme, milliseid soetab majanduselu lakkamatult igapäev, kas ta suudab teha tarvilikku diagnoosi ja prognoosi nii majanduslikult haigetele üksikkäitistele kui ka riigi- ja rahvamajandusele tervikuna? Vaevalt. Aga majanduspraktika? Ka mitte.

Tavaliselt räägitakse palju teooria ja praktika vastandlikkusest. Tavaliselt ei ole ka selge, milles peitub teooria ja praktika olemus; veel vähem teatakse siis midagi olulist nende „vastandlikkusest“. Kui sõna „teooria“ tähistab kriitilist vaatlust, kaalutlevat otsustust ja sõna „praktika“ teotsemist, tegevat minetelu, siis see ei õigusta veel tavalist väidet, nagu oleksid teooria ja praktika teineteise teravad vastandid. Sest iga teadliku teotsemise eelduseks on teadlik kriitiline vaatlus, kaalutlev otsustus — teoreetiline mõtlemine on iga teadliku praktilise tegevuse vältimatuks eelduseks. Igal vähegi teadlikul praktikul on oma teooria, olgu see siis hea või halb, teisilt laenatud või oma loodud. Tavaliselt peetakse aga oma teooriat praktikaks ja ainult teiste omi teooriaks. Siit sõltubki liialdatud „vastandlikkus“ teooria ja praktika vahel üldse, majandusteooria ja -praktika vahel aga eriti.

Tõeliselt võimaldab vaid teooria ja praktika koostöö alles teadliku majandusliku tegevuse, kava kindla suunitluse. Majandusteooria on sellega majanduspraktika olulisimaid ning paratamatuid täiendeid, mitte aga ta vastandeid. Teadlikule praktikule teooria on vältimatuid abilisi. *Majanduselus ei ole midagi rakendatavat, praktilisemat kui teooria.*

Ei ole ka midagi väärikamat ja vältimatumat majandusteooriale kui majanduspraktika. Sest teaduslik tunnetus, teoreetiline mõtlemine ammutab

oma uurimisainestiku lõpuks ometi tegelikust elust, resp. majandusteadus — majanduspraktikast. Tegelik majanduselu on majandusteadusele empiiriliseks aluseks, majanduspraktika majandusteoreetiku põhjatuks andmete salveks, kust ammutatud tooresmaterjali ta töötab ümber, õilistab vastavalt teadusliku objektiivsuse ning erapooletuse nõuetele, kasutades seejuures mitmesuguseid teaduslikke meetodeid.

Nii siis: majanduspraktika ja majandusteooria tegelevad ühe ja sama objekti — majanduseluga — olles seejuures täiesti sõltuvad teineteisest, vajades igal teadlikul sammul teineteiselt ustavat kaasabi. Vaid majandusteoreetikute ja majanduspraktikute ühine koostöö suudab lahendada vähegi rahuldavamalt neid probleemide hulki, milliseid nüüdisaja majanduselu soetab igapäev rikkalikumalt kui kunagi varem.

Kui siiski ikka veel nenditakse vastuolu ühe ja teise vahel, siis see põhineb peamiselt teineteise mittetundmisel, teineteise mittemõistmisel. *Lüga vähe on meie majandusteoorial veel praktikat, lüga vähe me majanduspraktikal teooriat.* Puudub tihedam vaimne side majandusteooria ja majanduspraktika vahel.

„Majandusteaduslik Ajakiri“ tahaks kujuneda selliseks vaimseks seoseks. Ärgu kohutagu kedagi ajakirja nimetuses sõna „majandusteaduslik“. Mitte „kuiva“, „eluvõõra“ teooria harrastust ei taha tähistada see sõna, vaid teaduslikku sõltumust, objektiivset ning süstemaatilist tööd, kus tahetakse menetleda vaid ühel põhimõttel: *sine ira et studio.*

Nii oleks „Majandusteadusliku Ajakirja“ ülesanded peamiselt kahe-
hesugused.

Ühelt poolt ta tahab tutvustada kogu me majandusperet, nii teoreetikuid kui ka praktikuid, eriti aga just viimaseid, tänapäeva majandusteadusliku uurimistöö tasemekohaste tulemustega, majandusteooria edusammudega, ergutades kasutama ja teostama neid majanduspraktikas; *tahab viia quasi „eluvõõra“ teooria ellu.* Siin „M. A.“ loodab eeskätt meie majandusteadlaste (selle sõna laiemas mõttes) kaasabile.

Teiselt poolt „M. A.“ tahab ammutada — lootes siin peamiselt teadlikkude majanduspraktikute väärtuslikule kaasabile — usaldusväärset materjali majanduspraktikast, käsitleda ja püüda lahendada meie majanduse tähtsamaid eluküsimusi, meie oleviku majandusprobleemistikku; *tahab tuua praktikat teoriasse.*

Ajalik ning põhjendatud vastastikune kriitika olgu seejuures alati teretulnud. Ainult üksteise põhjalik arvustus, teaduslikkude õpetuste kontrollimine tegeliku elu kogemuste najal ja majandusprak-

tika kriitiline käsitelu majandusteooria valgustusel ergutavad üha rohkem süvenema nii majandusteoreetilisesse kui ka majanduspraktiilisesse küsimusisse. Sel teel luuakse *kindel alus tihedaks, viljakaks koostööks*, mille tulemused võivad olla kasulikud mitte üksi me majandusele ja majandusteadusele, vaid ühtlasi kogu me riigile ja rahvale.

* *
* *

Akadeemiliselt objektiivse ning erapooletu majandusliku ajakirja järgi on me majandusteadlaste ja majandustegelaste teadlikumais ringkonnis tuntud tarvet juba aastaid. 1926. a. saadik, mil „Eesti Majandus“ lakkas ilmumast, ei ole meil ainustki ajakirja, kust oleks võimalik ammutada objektiivsemaid teadmeid ja avaldada pikemaid kirjutisi mitmesuguste majanduslike küsimuste kohta. On puudunud igasugune otsesem vaimne side Eesti majandusteadlaste peres omavahel, majandusteaduse ja majanduspraktika esindajate vahel aga eriti.

Kuid sellise sideme süünd ja oleskelu niisuguse ajakirja näol on seotud meie oludes mitmeti ilmsete raskustega. Esikohale tikuvad neist kahtlemata mitmelaadilised majanduslikud takistused. Meie arvult ja ostuvõimelt piiratud lugejaskond ei suuda tagada isegi soliidsemaile populaarse sisustikuga ajakirjule püsivat tasuvat minekut, kõnelemata veel teatud erialaga piirduvaist teaduslikuma ilmega ajakirjalisist üritusist. Seepärast on iseseisva majandusliku ajakirja oleskelu ilma välise toetuseta meie oludes praegu võimatu.

Piiratud minekule lisandub takistusena veel *piiratud kaastöölisper*e. Me juhtivamad majandusteadlased ning teadlikumad majandustegelased — ja neid pole kahjuks palju — on seotud niivõrt oma igapäevaste otseste kohustuste ja pingutava tööga, et parimal tahtel puudub võimalus rakendada majanduse laiemate eluküsimuste lahendustöösse. Sest nähtustesse süvenemine, nende tunnetamine, mõistmine, süsteemimine ja otsuste tuletamine nõuab peale muude eelduste eeskätt just aega ja rahu, rahu ja aega, millised kuldsed hüved puuduvad aga praegusel kitsal ning rahutul ajal suurimal osal me teadlikumail majanduspere liikmeil.

Meil on küll kogunenud aastate jooksul mitmesajapealine majandusteadlaste pere meie ülikooli majandusteaduse osakonna lõpetanute näol, kuid kahjuks suurim osa neist on lahkunud ülikoolist ühtegi iseseisvat uurimustööd koostamata. Ometi on iga nähtuse asjatundliku ning süstemaatilise käsitelu olulisi ning vältimatuid eeldusi vastavad meetodilised eelkogemused, vastav kool. Seda ettevalmistuslikku

kooli pole aga kahjuks pakkunud ega nõudnud me senine kõrgem majanduslik haridus.

Kuid aja jooksul meie nooremad majandusteadlased on kogunud tegelikust elust ikka enam kogemusi; suur osa neist täiendab oma teadmisi praktilise kutsetöö kõrval iseseisvalt teoreetilise majandusteadusliku literatuuri abil, mille tõttu tekib ka aiva enam tarbeid ja võimeid endaavalduseks, majanduse eluküsimuste ja päevaküsimuste käsitleluseks ning lahenduseks.

Praegusaja majandusteaduse tasemega tutvustamisel ning teoreetiliste küsimuste valgustustööl üldse loodame esijoonel väärtuslikku kaasabi me ülikooli juurde koondunud majandusteadlasilt. Kuid ka nende arv on kahjuks äärmiselt väike.

Arvestades eeltoodud kaalukalt raskendavat olustikku „M. A.“ ilmub esialgu ainult kaks korda aastas. Nii pea aga kui laheneb majanduslik olukord ja kasvab kaastöölispere, poleks „M. A.“ sagedamal ilmumisel olulisi takistusi.

Teatavasti jaguneb majandusteadus, nagu majandusaladki, mitmesse eriharru. Lahedamais oludes, suurema rahvaarvuga maades leiame praegu iga väiksemagi majandusteaduse pea- ja kõrvalharu jaoks iseseisvaid eriilmega ajakirju; seal on sooritatud põhjalik tööjaoitus, spetsialiseerumine. Meie kitsais oludes oleks selliste kitsaste erialadega piirduvate üritiste oleskelu vähemalt tänapäeval majanduslikult ja kaastöölt täiesti võimatu. Seepärast „M. A.“ ei taha ega või piirduda majandusteaduse ühe teatud eriharuga, mõne kitsa majandusliku erialaga, vaid ta veerud oleksid avatud üheõiguslikult kõigile praegusaja tähtsamaile majandusteaduse eriharudele ning majanduse erialule.

Olles teadlik, et ainuüksi me majanduspere ühisel koostööl, ühisel toetusel on võimalik saavutada eelmainitud siht — luua kindel vaimne side me majandusteooria ja majanduspraktika vahel — kutsume käesolevaga me majanduspere teadlikumaid liikmeid toetama me ühist ajakirja ühisel jõul — viribus unitis!

Tartus, talvekuul 1930. a.

Ed. Poom.

Linnaliste elatisstandardite astendus.

Majandusgeograafiline etüüd.

Edg. Kant.

I. Konsumi käsitelust rahvamajandusteaduses ja majandusgeograafias.

Üldine rahvamajandusteadus ehk teoreetiline poliitiline ökonomia püüab selgitada majanduselus esilesukelduvaid nähtusi mõisteliselt ja põhimõtteliselt; ta üksikud teemad — nagu väärtusõpetus, hinnaõpetus, rahaõpetus, tasuteooria, põhirenditeooria, kapitali-kasvikuteooria jne. — vaatlevad majanduselu õieti reaalsest esemest lahus. Seetõttu hõlgab ta materiaalsed esemekirjeldused, täh. ka hüvede tootmise, vahetuse ja tarbimise ulatust, laadi, koostist ja arenemist, ning on seni vaevu rakendanud majandusgeograafia ja majandusstatistika abi. Veel tänapäeval maksab Eberhard Gotheini lause: „Aus der Geographie hat die Wirtschaftslehre noch immer nicht den möglichen Nutzen gezogen“.¹⁾

Rahvamajanduses esinev majanduse ringjooks ürgab kahtlemata inimlikkude materiaalsete nõuete ja vajaduste tunnetamisest, jätkudes nende nõuete rahuldamiseks toimivas materiaalsete hüvede tootmises ja jaotuses, resp. vahetuses, kuni ring sulgub jaotatud hüvede tarbimises ning sellest fööniksina kasvavas uues vajaduses. Reaalne tarbimine vastab või sageli ei vastagi tegelikele nõudeile, millest omakorda tekib vajadus äratarvitatud hüvede reproduktsiooniks või suuremaks, resp. vähemaks, produktsiooniks.²⁾

Majandusliku protsessi või ringkäigu olemusest tuletub seega nagu iseendast sotsiaalökonomilise teaduse liigestus vajamise, tootmise, jaotuse, resp. vahetuse, ja tarbimise vaatluseks. Olgugi selline liigestus konventsionaalset laadi, kuna majanduselu on tõeliselt seotud protsess, siiski on inimesarule sel moel lihtsam ning kergem uurida majanduslikke

1) E. Gothein. Die Aufgaben der Kulturgeschichte, 1889, lk. 43, cit. ex: P. H. Schmidt. Wirtschaftsforschung und Geographie, lk. 170, Jena 1925.

2) H. Wolff. Wirtschaftsstatistik, lk. lk. 7/8, Grundrisse zum Studium der Nationalökonomie, Bd. 21. Jena 1927.

suhteid, millest koostub sotsiaalökonomiline elu. Ometi ei ole majandusteaduses algusest peale ellunud selline liigestus, vaid tänapäevani on küll ühede, küll teiste poolt esiplaanistatud kord tootmise, kord jaotuse, kord vahetuse protsess. Seni on kõige vähem tähelepanu leidnud tarbimine ja vajamine, vastavaid osi majandusteadusse ei söanda ega taha lükkida veel terve rida teoreetikuid. Wolff'il on tubli õigus väita, et kahjuks ei ole õpetatud natsionaalökonomide laiad ringid veel jõudnud selgele äratundmisele sellest lihtsast ringjooksust, sest muidu peaks rahvamajandusteaduse õpperaamatuil olema tunduvalt teissugune nägu, ja nad ei tohiks enanduvalt olla ainult produktiooni- ja distributsiooni-teooria kohaselt koostatud õppelausete-kogud, mille pärast õnnetul kombel veel tänapäeval vastutavaks tehakse klassilise natsionaalökonomia vanameister A d a m S m i t h.¹⁾ S m i t h'i standardteose kohaselt jääb enamjagu rahvamajandusteadlasi tootmis- ja jaotusõpetusse rippuma ja „outsiderid“ ja „Einspännerid“, kes on üle selle nõuda julgenud, on enamasti kuulutatud teaduslikeks diletandeks. Hulk teoreetikuid loeb majandusteaduse süsteemi püstitamisel konsumatsiooni uurimist täiesti ülearuseks, näiteks kas või sellepärast, et a) konsumatsioon ei ole meie majandusliku teotsemise vahendiks, vaid sihiks,²⁾ või sellepärast, et b) tarbimine ei ole seotud sotsiaalse kinemaatika evolutiivsete, vaid disolutiivsete tendentsidega.³⁾ L a s b a x ütleb otsekohe: „Elle (täht. konsumatsioon) marche dans le même sens que les énergies descendants, vers la mort et non vers la vie. Car elle est la dépense des réserves organiques, l'opposé par suite de leur accumulation, ou si l'on veut de leur régénération continue“. Sellega loeb ta ühtlasi raskeks veaks G i d e'i⁴⁾ väidet, et konsumatsioon on fundamentaalne, kuna ta on ökonomilise protsessi lõplikuks põhjuseks (cause finale). Sellise piiritelu mihustab L a s b a x dialektiliseks eksimuseks, kuna see tähendavat elu määramist surma läbi (définir la vie par la mort).

Siiski tuleb tunnistada, et tarbimise ja nõudlemise küsimusil on esmajärguline tähtsus mitte ainult ökonomilise politika, vaid ka teoreetilise sotsiaalökonomia vaatekohalt, kuna konsumatsiooni käik ja iseloom predestineerib majanduselu edaspidise struktuuri. Tarbimine ei

1) *ibid.*: Adam Smith. An Inquiry etc.

2) М. И. Туганъ-Барановскій. Основы политической экономіи, lk. lk. 7/8, Петроградъ 1917.

3) E. Lasbax. La Cité humaine, Esquisse d'une Sociologie dialectique, t. II, lk. 113. Cahiers de Synthèse dialectique. Paris 1927.

4) Ch. Gide. Cours d'Economie politique. 8 édit., livre IV, Paris 1923. Vt. ka Rev. de Métaph., n^o spécial de l'Economique, lk. 233: La Consommation.

ole pealegi ainult hüvede hävitamine ning surm L a s b a x' mõttes, vaid ühtlasi ka uute võimaluste ja jõudude loomine edaspidise majandusliku tegevuse, eeskätt just produktiooni jaoks, seega majandusliku ringjooksu lõpp ja algus ning kaasmääraja korraga. Tabavaks jääb ikkagi Maslov'i¹⁾ formuleeritud seisukoht, mille järele tootmine ja tarbimine on majandusliku protsessi kaks lahutamatu külge, millest tarbimisküsimuste hülgamine võib täieliselt moonutada kujutelma rahvamajanduslikust tõelikkusest. Samuti on Kurtšinskiy²⁾ täiesti põhjendatult vihjanud, et konsumiküsimuste väljajätmine poliitilisest ökonomiast tähendaks lähikaudu sedasama, mis riigikulude vaatluse hülgamine finantsteaduses. Ja kui „Volkswirtschaftliche Blätter“ on korduvalt väljendanud tõekspidamist,³⁾ et kui „offitsiaalse“ majandusteaduse hindamine on üha kahanenud tegelikkude majanduslike ja rahanduslike küsimuste lahendamisel, siis see tuleb tunduvalt jaolt kirjutada rahvamajandusteaduse „tõelikkusega alatoidustamise“ kontosse.⁴⁾ Majandusteadusele kui tõelikkuse teadusele on samuti nagu majandusgeograafiale oluliseks ning vältimatuks ülesandeks vaadelda ning uurida ka konsumatsiooni ja inimlikke eluvajadusi. Tarveteõpetus puudub seni aga peaaegu kõigis teoreetilise poliitilise ökonomia õpperaamatuis ja ainult Lujo Brentano⁵⁾ on varemalt kirjutanud „Theorie der Bedürfnisse“.

On küll selgitatud, et tarbimisküsimuste väljajätmine rahvamajandusteadusest vastavat enam-vähem ökonomilisele teadusele, mis on üles ehitatud eranditult vaid kapitalisti vaatepunktile, keda huvitavad toodang ja kasu.⁶⁾ Siiski tuleb pooldada pigemini Gottl-Ottli-lienfeld'i seisukohta, et majanduse mõistusepärase juhtimise küsimus sisaldab ka majandaja seisukohavõtu tarbimise suhtes, kuna „er (täh. tarbimine) bildet nicht umsonst den Angelpunkt aller Wirt-

1) П. Маслов. Мировая социальная проблема, lk. lk. 40/41. Чита 1921.

2) М. А. Курчинский. Основы экономической науки. Ч. I, lk. 18. Юрьевъ — Tartu 1926.

3) K. E. Nickel. Die neue deutsche Wirtschaftswissenschaft. „Volkswirtschaftliche Blätter“, XXV, lk. 103. Berlin 1926.

4) H. Geiss. Nochmals zur Systemlosigkeit der Wirtschaftswissenschaft. „Volkswirtschaftliche Blätter“, XXVI, lk. 29. Berlin 1927.

A. Hesse. Wissenschaft und Wirklichkeit, Betrachtungen zur Methode einer realistischen Nationalökonomie. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Bd. 27, H. I, lk. lk. 49—76. Jena 1928.

5) Lujo Brentano. Theorie der Bedürfnisse. München 1907.

6) Курчинский, op. cit. lk. 23.

schaft".¹⁾ Reaalses majanduselus näemegi tarbimise-probleemide selgitelu kõrget hinnangut. Selle väliseks tunnuseks on kas või U. S. A. tööstuste uurimisasutised, mis on kõige pealt tekkinud suuris trustes, kus moodustati erilised instituudid-bürood omaenda tööstusproduktide tarbimise ja minemi kohta andmeid koguma.²⁾

Mõistuse nõuded rahuldatakse siis, kui majanduslikus kaalutelus ning majandusteaduslikus uurimises peetakse silmas terviku sõltuvust, selle hulgas ka konsuumi. Majanduse juhtimine, seadelduste, käitiste, asutiste ja korralduste loomine peab olema nii kujundatud, et kogu see kirevalt keerukas kujundus soodustaks terve moodustise elustavat kokkukõla, kusjuures oleks tühjendavalt ära kasutatud kõik, mis on korraldatav ja talitav.³⁾

Ühtlasi tuleb tunnistada, et ökonoomilise teaduse vana neljikliigestus — produktsiooni-, distributsiooni-, tsirkulatsiooni- ja konsumatsiooniõpetusse — on küll konsumatsiooni arvestamise tõttu vastuvõetavam kui kujunenud süsteem, kuid mööndega, et tsirkulatsiooni mõiste sisaldab juba distributsiooni mõistet, kusjuures tsirkulatsioon ei ole distributsiooni järelsus, vaid eeldus. Pealegi esinevad tsirkulatsiooni-nähtused juba nii produktsiooni kui ka konsumatsiooni integreerivate osistena. Sedasama peab rõhutama majandusgeograafia kohta. Viimases on tegelikult hakkama saadud ainult liiklusgeograafiaga, kuna distributsiooni ei ole osatud omaette lahus mingil moel käsitleda erilise distributsiooni-geograafiana, mis spetsiifiliselt erineks tsirkulatsioonigeograafiast.

Kui eriline majandusgeograafia ehk n. n. majanduslik maadetaadus (*géographie économique régionale*, *wirtschaftliche Länderkunde*) on võrsunud peamiselt maadetaadusest, on üldine majandusgeograafia

1) Fr. Gottl-Ottlilienfeld. Vom Bedarf und den Grundlagen seiner Deckung. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Bd. 27. H. I, lk. lk. 41—47. Jena 1928.

2) J. Hirsch. Neue Entwicklungslinien der amerikanischen Industrie. *Berliner Tageblatt*, Morgen-Ausg. 10, VIII. 1928.

3) Gottl-Ottlilienfeld, op. cit., lk. 42.

Vrdl. ka:

Курчинский, op. cit.

A. Marschall. Principles of Economics. 4. ed., saksak. Handbuch d. Volkswirtschaftslehre. Stuttgart 1905.

W. Hasbach. Güterverzehrung und Güterhervorbringung. Jena 1906.

H. Sieveking. Grundzüge der Wirtschaftslehre. Leipzig 1925.

G. Z. Strat. Le rôle du consommateur dans l'économie moderne. Paris 1922.

Fr. v. Gottl-Ottlilienfeld. Bedarf und Deckung. Ein Vorgriff in Theorie der Wirtschaft als Leben. Jena 1928.

H. Kyrk. A Theory of Consumption. London 1923.

kujunenud õieti rööbiti teoreetilise poliitilise ökonoomiaga. Kuid ka üldine maateadus on andnud talle tunduvalt propedeutilise iseloomuga alustava osa. Sellekohaselt jagatakse üldise majandusgeograafia süsteem tavaliselt kolme ossa: 1) majanduse geograafilised eeldused, 2) produktsiooni-, 3) kaubandus- ja liiklusgeograafiaks. Sellal kui esimest osa peaaegu täieliselt mõjustab üldise geograafia süstemaatika, jälgivad viimased teoreetilise majandusõpetuse süstemaatilist liigestust, olgugi, et J. G. Kohl'ist¹⁾ peale on ka hiljem liiklusgeograafia (*géographie générale de la circulation*, *Verkehrsgeographie*) olnud korduvalt tihedasti seotud asulageograafiaga.²⁾

Õieti on majandusgeograafia valdavalt koondunud peamiselt ainult produktsiooni, et mitte öelda ainult produktide, levimise uurimisse ja esitamisse, kuna kaubandus ja liiklemine, resp. produktsiooni hüvede vahetus ja jaotus, on, eriti möödunud aastakümneil, jäänud enamasti taustale. W. Schmidt'il on tuline õigus öelda, et kui majandusgeograafia süsteemis on ikkagi jõutud kaubandusgeograafiani, süiski ei maksa salata, et see on sündinud rohkem nimelt kui spetsiifiliselt sisult.³⁾

Mis puutub konsumatsiooni geograafilisse vaatlusse, siis esineb küll sellekohaseid sugemeid majanduse geograafilisi eeldusi ja produktsiooni ja kaubandust käsitlevais töis,⁴⁾ kuid ometi tuleb möönda, et tänini puudub majandusgeograafias teadlik ning sihikindel konsumigeograafiliste probleemide eritelu ning koostelu. Veel ei ole tõsiselt katsetatud konsumi vaatekohalt plaanikalt viljelda majandusgeograafilisi tunnusi. Ei ole kahtlust, et selle peamiseks põhjusiks on olnud ühelt poolt

1) J. G. Kohl. *Der Verkehr und die Ansiedlungen der Menschen*. Leipzig 1850.

2) Ferd. Freiherr v. Richthofen's *Vorlesungen über allg. Siedlungs- und Verkehrsgeographie*. Hrsg. v. O. Schlüter. Berlin 1908.

3) W. Schmidt. *Der Konsum i. d. Wirtschaftsgeographie*. *Geogr. Zeitschrift*, XXXV Jahrg. H. 2, lk. 65.

4) E. Friedrich. *Allg. u. spezielle Wirtschaftsgeographie*, Bd. I. Berlin u. Leipzig 1926.

K. Dove. *Allg. Wirtschaftsgeographie*. Berlin 1921.

S. Passarge. *Die Erde und ihr Wirtschaftsleben*, I/II. Hamburg und Berlin 1926.

K. Sapper. *Allg. Wirtschafts- und Verkehrsgeographie*. Leipzig-Berlin 1925.

J. Partsch. *Geographie des Welthandels*. Hrsg. v. R. Reinhard. Breslau 1927.

R. Reinhard. *Weltwirtschaftliche und politische Erdkunde*. Breslau 1929.

O. Jonasson. *Ekonomisk Geografi med Varukännedom*. Stockholm 1929 j. t.

küllaldase konsumistatistilise faktideainestiku ja allikmaterjali puudumine, ja teisalt ka ülal selgitatud tõsiasi, et teoreetilise poliitilise ökonomia süsteemis on seni konsumatsiooniprobleemile omistatud liiasti vähe tähelepanu. Kokkukõlas sellega ei ole veel välja kujunenud ka konsumigeograafilise uurimise ja esitamise tööviisid. Näiteid füüsikalise konsumatsiooni geograafiliste eelduste süstemaatilise vaatluse kohta leidub ju küll ka produktsiooni- ja kaubandusgeograafias, kuid majandusliku konsumi — olgu see siis poliitilise ökonomi mõttes otsesel või kaudsel kujul, mis majandusgeograafiale enam-vähem kõrvaline küsimus, — ja selle ruumilise levimuse põhjusliku seose valgustamine ei olele isegi veel torsona.

Kõige selle tõttu tuleb, vähemalt alul, konsumigeograafilistes käsiteludes allikmaterjalina kasutada arvukais raamatuis, maade enam-vähem süstemaatiliselt monograafiais ja mujal hajutatud ainesehulka, kuni viimati ametlik statistika hakkab konsumi tõsiasi ju niisama plaanikalt registrima, nagu ta seda seni on teinud produktsiooni ja suurelt jaolt ka kaupade liiklemise suhtes. Senikaua on muidugi sellekohased käsitelud ainult algelised katsed ja tahes-tahtmata kirjeldavat laadi. Pealegi on konsumi tõsiasi ja nõuded — kõnelemata kultuurivajadusist — väga mitmekesised ning vähemalt alul raskesti eritletavad. Üksiku inimese, ühiskonnakihtide ja rahvaste toitlusnõuded on küll kas või kaloriväärtusis matemaatiliselt määritletavad, kuid juba korteristuse, rõivasuse j. p. m. rahuldandmist on raske sulgeda valemisse. Siiski loovutab tõelise konsumi vaatlus ja sellekohased otsesed või kaudsed andmed teatud aluse mõnivõrdset täpseks mihuse ja koguse arvutuseks ja võrdluseks, mida saab geograafilis-sotsioloogiliselt ära kasutada ¹⁾ erimaade konsumatsioonitaseme, n. n. elatistüüpide, ja ühes sellega ka tsivilisatsiooniaseme määramisel.

2. Tsivilisatsiooniasete ja konsumatsioon.

Olbricht ²⁾ väidab, et teatud maa-ala linnaelanikkude protsendisuhet kogurahvastikust võib vaadelda otseselt selle ala tsivilisatsiooni arengu mõõdupuuna, ning teatud piires ka selle maa kultuurikõrguse osutajana. Seejuures on mainitud autor, ilmselt Meuriot ³⁾ eeskujul,

1) W. Schmidt, op. cit., lk. 79.

2) K. Olbricht. Gedanken zur Entwicklungsgeschichte der Grossstadt. *Geogr. Zeitschrift*, XXXV, 1929, lk. lk. 461—475.

3) P. Meuriot. De la mesure des agglomérations urbaines. *Bull. de l'Inst. Intern. Statist.* 18. 1910, lk. lk. 82—94.

hakanud rõhutama suurlinnastuse indeksi tähtsust kultuuri ja tsivilisatsiooni astme hindamisel. Suurlinnastuse indeksiks loeb ta suurlinnade rahvastiku protsenti rahva üldarvust.¹⁾ Pidades tänapäeval, nagu me seda varemalt oleme ära näidanud,²⁾ ebakohaselt suurlinnadeks asulaid, kus on rohkem kui 100 000 elanikku, liigitab ta suurema kui 25%-lise suurlinnastuse indeksiga maad kõrgkultuuri (Hochkultur) maadeks, 15%—25%-lise faktoriga maad täiskultuuri (Vollkultur) maadeks, ja 10%—15% ja vähem kui 5%-lise indeksiga maad neile kultuuriliselt alluvaiks.

Tõeliselt ei ole selline liigitus küllaldaselt täpne ega ka üldiselt tabav. Ta kohaselt oleks Balti riigest näiteks Läti täiskultuuri maa (suurlinnastuse indeks = 18%, Riia!), Eesti (= 12,9, Tallinna ühes Nõmme) subordineeruks järgnevasse liiki (10%—15%, kuna Leedu (4,4%, arvestades isegi vähem kui 100 000 elanikuga Kaunast) lülistuks alaimasse ritta. Mõõndes, et see järjestus üldiselt vastuvõetav, ei saa ometi mingil moel soostuda nende kolme kultuuriliselt võrdlemisi läheda riigi asetamisega kolme täiesti erinevasse tasemesse. Tuues kaugemaid näiteid satuks Olbricht'i minitelul Kuuba ja Tšiili samale tasemele täiskultuurilise Taani ja Rootsi (15%—25%), Mehhiko ja Pärsia ühele astmele Soome ja Ungariga (5%—10%).

Kindlasti palju õigem on suurlinnastuse indeksi asemel tarvitada linnastuse üldindeksit. Kuid ka see ei tähenda ilma hoolsate korrektsooneta midagi absoluutselt määratavat kultuuri kõrguse mõttes, vaid pälvib pigemini tähelepanu karakteristikana, nõudes peale kõige muu administratiivsete alade asemel loomulikumate alade käsitlemist. Siis alles seatakse asjad vastuvõetavasse valgusse ja suurlinnastuse indeks kui agrarmaade ajalise ning ruumilise siirdumise eksponent tööstusmaadeks omab sootuks väärtuslikumat tähendust ka tsivilisatsiooniastme hindamisel.

Seega ei saa kultuuri- ega tsivilisatsiooniaset kinnistada ainuüksi asustuse ja elustuse välisilmendajate kaudu. Kaudsete määrastuste asemel tuleb ilmingimata eelistada otseseid. Kuna kultuuriastmete iseloomustus ja nende ruumilise levimise piiritletu nõuab kogu vaimuilm ja meelistu inventuuri ja eritelu, väljub see meie ülesande piirest. Tahame aga hankida tsivilisatsioonikraadest enam-vähem õige pildi, siis peame võrdlema sellele vastavat otsekohest ainet. Selles võrdluses omavad esmajärgulist tähtsust üldised elu- ja korteriolud, mida võik-

1) K. Olbricht, op. cit., lk. lk. 469/470.

2) Edg. Kant. Tartu, linn kui ümbrus ja organism. Koguteos „Tartu“ lk. lk. 102—443. Tartu, 1927, eriti lk. 195.

sime koos Fischer'iga¹⁾ nimetada elatistandardiks. Nende määramine ja võrdluspildi-loomine erinevate ühiskondade ja maaalade kaupa vajab eeskätt korteristuse, rõivastuse, toidustuse, hõlpvarustuse j. m. laadide, täh. lühidalt elatis-, nautimis- ja luksuskonsumi selgitelu. Kõik see on aga põhjalikkust ja rohket asjaomast materjali eeldav töö, mis seab pealegi tänapäeva konsumistatistiliste andmete ühtlusele ja nende kättesaadavusele ülimad nõuded.

Elatistandardite resp. konsumiastmete täiuslik ning üksikasjaline klassitamine ja täsmaline regionaalne piiritlemine olgu tuleviku huvitavaid ülesandeid. Siinjuures esitame ainult üldjooned, avardades, täpsustades ja regionaalselt-laadiliselt raamides tänini tehtud kirjeldavaid rühmituskatseid,²⁾ niipalju kui seda lubavad käsitletavat üldised konsumistatistilised andmed, ja niipalju kui seda nõuab võrdluspildi laast laastust kujundamine, peamiselt linnaliste elatistandardite määrang ning selgitelu.

Kobedas pintsli tõmbes võime Euroopa maadel kitsamas mõttes eraldi tõsta neli konsumatsiooni- resp. elatistüüpi, millele esialgselt lisandame kolm, nimelt: a) Euroopa loodeosast lähtunud tsivilisatsiooni-alusrõivaga Ülemere-maade-tüüp, b) euroopalisest tsivilisatsioonist kitsamas mõttes väljuv Suur-Siberi ehk Euraasia-tüüp, ja c) Kagu-Levanti kaudu Vahemere-maadega kokkupuutuv Afraasia-tüüp. Kahtlemata on välismaailmajagude autoktoonse rahvastikuga aladel veel isetüüpe, samuti kui loendatud tüüpide vahele kiildub rida siirde- ja segatüüpe. Eesti kaldub, nagu me edaspidi ilmuvast erikäsitlusest näeme, mõnel määral viimaste liiki.

Tsivilisatsioonikraadi alanevas järjekorras on need tüübid, kui esmajoones silmas pidada linnalist konsumatsiooni, järgmised:

I Ülemere-maade tüüp, III Skandinaavia tüüp,
II Õhtumaade tüüp,³⁾ IV Mitroopa⁴⁾ t., VI Euraasia⁵⁾ t.,
V Vahemere-maade⁶⁾ tüüp, VI Afraasia⁷⁾ tüüp.

Alljärgnevas iseloomustame neid kokkusurutult, rõhutades peamiselt linnalist elatistandardit ja lähtudes asustus- ja elustustingimustest.

1) A. Fischer. Zur Frage der Tragfähigkeit des Lebensraumes. *Zeitschr. f. Geopolitik*, 1925, H. 10, lk. lk. 762—779, H. 11, lk. lk. 842—858.

2) *ibid.*, lk. lk. 846/847.

3) Õhtumaad mitte Banse' ja Spengler'i ulatusel, vaid ainult Euroopa loodefront.

4) Mittel-Euroopa (= Kesk-Euroopa) tänapäeval tavaliselt tarvitav lühend.

5) Euroopa-Aasia lühend; Vanast „heast“ Euroopast kultuurilises mõttes väljuv Ida-Euroopa ühes Siberi vastavate osadega. Lähikaudu katab Banse' Suur-Siberi.

6) Vahemere-maad Theobald Fischeri ja A. Philippsoni mõttes; lähikaudu katab Banse' Lõunamaa (Mittagsland).

7) Aafrika-Aasia lühend; peamiselt Indikosse tendeerivad alad.

3. Ülemere-maade tüüp.

Levila: Uus Meremaa, Austraalia, USA-osad erandatud Rocky ja cotton-belt, Kaanada vastavad partiid. Tõenäoliselt ka Lõuna-Aafrika Uniooni euroopalise tsivilisatsiooniga osad.

Asustusolud.¹⁾ Vaatamata paiguti suurile rahvastiku-agglomeratsioonile ja üldiselt tugevale linnastusele, on neid peamiselt ingliskeele-maid anastanud võrdlemisi vähesel määral massi- ning kasarmüürikud. Pigemini on väike-elamu säilitanud ka suurimais linnus vana anglosaksi kodumaalt päritud ülekaalu. Olgugi, et omand-elamu loodasa ei ole sedavõrt igal pool levinud nagu õhtumail. USA-s suhtusid üürikud 1920. a. omand-elamuisse nagu 55,4 : 44,6 (The Housing Situation in the United States, p. 7).²⁾

Need karakterjooned pildistuvad ilmekalt asustustiheduse faktoris ja elanikkude arvudes ühe krundi, elamu ja korteri kohta (vt. tabel I), mis näitavad, et krunt-elamu-korter-perekond enamasti kokku-

I tabel.

Linnad Villes	Asustustihedus pro ha <i>Densité de la population par 1 ha de la superficie totale urbaine</i>	Elanikke — <i>Habitants</i>	
		pro krunt <i>par propriété bâtie</i>	pro korter <i>par logement</i>
Wellington (1921) ³⁾	7	5	4,3
Melbourne (1921) ³⁾	10	—	4,3
Sydney (1921) ³⁾	17	—	4,5
Philadelphia	—	5,4	—
Baltimore	—	5,7	—
Cleveland ³⁾	45	6,0	—
Milwaukee	50	6,2	—
Buffalo	—	7,1	—
Cincinnati	—	8,0	—
Chicago (1920)	53	8,8	—
Montreal (1924)	47	11,2	—

1) W. C. Behrendt. Städtebau und Wohnungswesen in den Vereinigten Staaten. 2. Aufl., Berlin 1927. — J. Greber. L'Architecture aux États-Unis, I—II. Paris 1920 — K. Hassert. Die Vereinigten Staaten von Amerika. Tübingen 1922. — *Report of The Commission of Housing and Regional Planning*, May 7-th, 1926. — E. Scheffer. Wohnbauförderung. Wien 1928.

2) Scheffer, op. cit., lk. 14. — Behrendt, op. cit., lk. 77.

Traditsiooniline komme elutada „oma maja“ hakkab viimasel ajal USA-s lõdvenema. Viimase kolme aastakümne kestel esineb mitneperekonna elamu ja üürik ka neis suurlinnus, kus varemalt inglise tüüpi erakmaja või ridamaja valitses. Sellal kui 1890. a. USA-s oli üürikortereid 52,2%, tõusis see 1920. a. lõendusel juba 54,4%-le.

3) *Annuaire Statistique des Grandes Villes 1927*. Publ. par l'office Permanent de l'Institut Intern. de statistique. La Haye 1927.

vad ja on üksteisega valitsevalt seotud. Alles New-Yorgi pilvikute (*scay-scapers*) levila Manhattan oma 20,4 elanikuga krundil¹⁾ ületab meie olud (Tartu 19,0, Riia 20,3). Enanduva vähikulisel kujutelmaga ameerika suur- ja hiidlinnadest ei sobi seega tõeline ülemere-maade asustuslaad kogunisti. Õieti levivad nende asulakesemete (*city*) ümber laialduvad majademered erak-, kahas-, ülimalt mestimajadena,²⁾ kusjuures kääbus- ning väike-elamuid taluvad tillukesed, reeglipäraselt 25' × 75' suurused partsellid — „lots“.³⁾ Elutagu küll miljonärid *Park Avenue*'l 30-aid majakordi, ometi osutavad Austraalia maade kõrval ka P.-A. Ühendriigid üheperekonna erakelamu selgejoonelist eelistamist³⁾ Asustuse- ja korteriolude edutamine on seejuures märgilisemaid sotsioloogilisi probleeme,⁴⁾ eriti P.-A. Ühendriiges.

Korteriolud. — Olgu küll võrreldes Euroopa korteriolude status quo'ga post bellum Ühendriigele „päris korterihäda“ tundmatu, ometi esineb ka seal korteripuuduse nähtus ning kohati halvad korteriolud, mõõtes muidugi sealse elulaadiga. Seda enam, et nõrk üürnikkude kaitse hakkas üksikuis USA osariiges tärkama alles 1919. (D. Columbia) ja 1920. a. peale (New-York), siiski on korteriüürid 1914. a. saadik Ühendriiges tugevasti tõusnud, kusjuures elatise eriharude seas üür osutab silmapaistvalt suurt tõusu. Sellal kui 1914. a. juulis töölise kulutised üüriks võtsid 17,7% ta sissetulekust, tõusis üüriosa 1924. a. märtsis 20%-le, kui aluseks võtta samane elatisstandard nagu 1914. a.

Suhtudes normaalselt sissetulekusse ei tohi üürikulud moodustada üle 25% kogu elatiskuludest; igatahes loetakse perekonna kõrgeimaks üürikulukuks nädalapalka. Statistika andmeil omasid 1918. a. USA-s aktiivselt teenistujaist elanikest 86% vähem kui 2000 \$-list aastast sis-

1) L. Pohle. Die Wohnungsfrage, I, lk. 34. Berlin und Leipzig 1920.

2) Oleme varemalt korterimaju liigitanud järgmiselt:

- 1— korteri elamu = erakmaja,
- 2— „ „ = kahasmaja,
- 2—4 „ „ = mestimaja (= mestik),
- 4—8 „ „ = laummaja (= laumik),
- 8—16 „ „ = tõramaja (= tõrik),
- > 16 „ „ = kasarm-maja,
- üürimaja = üürik = Miethaus,
- omand-elamu = Eigentümerhaus.

3) Pohle, op. cit., lk. 40.

4) S. E. W. Bedford. — Readings in Urban Sociology. New-York & London 1927. — E. W. Burgess. The Growth of the City. *Papers and Proceed. of the Amer. Sociol. Soc.* XVIII, 1924, lk. lk. 85—87. — P. Geddes. Cities in Evolution. London 1915. — B. C. Marsh. Causes of Congestion of Population. *Proceed., Sec. Nat. Conference on City Planning.* 1910, lk. lk. 35—39. — L. Purdy. The Districting of Cities. *Proceed. Fifth Nat. Conf. on Housing,* 1916, lk. lk. 111—132.

setulekut. Riikliku korteri-toimkonna andmeil oli New-Yorgi osariigis lähikaudu $\frac{3}{4}$ perekonnist ja New-York Citys $\frac{2}{3}$ perekonnist vähem kui 2500 \$-lise tuluga. Ca $\frac{1}{3}$ New-Yorgi osariigi perekonnist omas aastast tulu 2500 kuni 5000 \$. S. t. üüriväljaminekute suhtes võisid ainult 69% kõigist perekonnist üüriks kulutada kuni 500 \$; või rehkendades kuu kohta 14 \$ pro tuba kolmtubikuis ja 10,5 \$ nelitubikuis.

Keskmise klassi lihtne elamu, enamasti rida- või kaksikmaja, sisaldab kahel korral 4—5 tuba ühes köögiga, kusjuures iga elamu juurde kuulub garaaž. New-York esindab selles elutamisviisis siiski erandit, kuna siin valitseb üüririk ja kasarm.¹⁾

Üldiselt tuletuvad aga Ülemere-maadel väikeelamu olemusest ka võrdlemisi väikesed eluruumid üksikult võttes. Ühe-perekonna korteris domineerib 4—6-toaline eluruumistik, eriti Uuel Meremaal ja Austraalias.²⁾ Näiteks oli 1921. aastal korterite üldarvust:

Sydney's 5- ja hulktribikuid ³⁾ 66%, 0,92 kuni 0,57 elanikuga pro tuba;

Melbourne'is 5- ja hulktribikuid 65%;

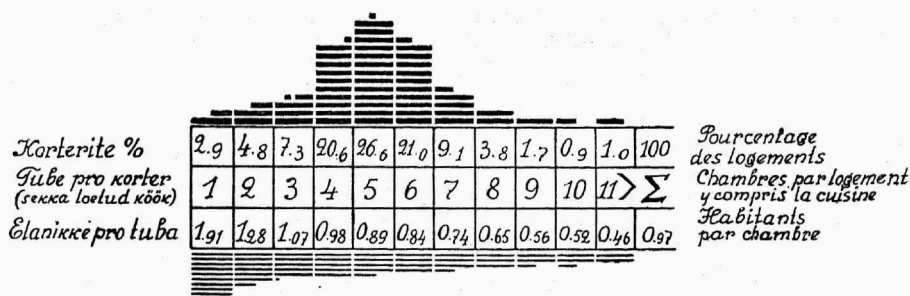
Wellingtonis 5- ja hulktribikuid 64%, 0,89 kuni 0,46 elanikuga pro tuba.

Korterioludelt toome linnatüübina siirelinnade liiki kuuluva Wellingtoni (1921. a. 94.479 el.) aritmogrammi (vt. tabel II).

II tabel-aritmogramm:

Wellington (1921). Meretaguste maade tüüp:

Type des pays d'Outre-mer:

Iga „—“ täh. 2% korterite üldarvust resp. 0,2 elanikku pro tuba.

Chaque ligne („—“) indique 2% des logements resp. 0,2 habitants par pièce.

1) Behrendt, op. cit., lk. lk. 65, 70, 75.

2) Ann. Statist. des grandes Villes. 1927, lk. 42.

3) tubik = ühetoaline, kakstübik = kahetoaline, hulktribik = hulgatoaline (> 6-toaline, täh. suur-) korter.

Normaalse frekventskõverana näitab see korterite suhtes elamis-hõlbu harmoonilist jagunemist, laugudes keskklassi viistubikute harjalt ühtlaselt nii kehvastiku tubikute kui paremiku hulktubikute poolmeile.

Side- ning liiklemisvahendite ja liiklemisintensiivsuse kohta leiame iseloomukad andmed V tabelist. Nende hõlpvarustiste poolest on ülemere-maad absoluutselt ja relatiivselt esikohal: keskmiselt on üks auto tarvitada 1—4 perekonnal ja üks telefon 2—6 perekonnal. Austraalias ja Uuel Meremaal on pealegi eriti rohkesti levinud ka mototsükliid.¹⁾ Teenistuja liikluskulud USA-s on keskmiselt 2, korterikulud aga 4 korda suuremad kui Kesk-Euroopas.²⁾

Rõivastus ja toidustus. — Kulutus rõivastusele on väga suur.³⁾ Teenistuja kulutab USA-s läbistikku 1½ korda suhteliselt rohkem rõivastusele kui Mitroopas, tarbides aastas näiteks keskmiselt 5—6 paari jalanõusid, lõunas vähem, ida- ja kirde-riiges aga veel rohkem.⁴⁾ Seks on mõnivõrt iseloomustav võrrelda üüri, kütte ja valgustuse, rõivastuse ja toidustuse ametlikke indeksarve 32 ameerika linna kohta ühes nende liikumisega 1913. kuni 1923. aastani (vt. tabel III).⁵⁾

Toidustus on hästi vaheldusrikas. Väga suur liha-konsum.⁶⁾ Töölise majapidamises tarbiti USA-s toiduainete seas 1918.—1922. aasta-keskmiselt (vt. tabel IV):

1) Statistik Aarbog 1928. Udg. af det Statistiske Departement. Kobenhavn 1928, lk. lk. 227—229.

2) J. Hirsch. Das amerikanische Wirtschaftswunder, lk. 37, Berlin 1928. — Vt. ka: American Economic Life by Rexford G. Tugwell, Thom. Munro and Roy R. Stryker, 1925, kust näeme, et auto ka Middle-Westi laiadel aladel tähtsalt esineb. U. S. Department of Agriculture arvutuste kohaselt 1. I 1920. oli Ühendriikide farmides kokku 2 milj. autot; sellest 2/5 maisivõttes. Vaesunud ja sotsiaalselt mahajäänud lõunas on olud teised: N- ja S-Carolinas on ainult 1/7 farmidest auto, ja Mississippis ainult 1/20-l. — Kontrasti Ühendriikide linna- ja maaolude vahel ökonomilises elus käsitleb huvitavalt Charlotte Lütkenstoeses Staat und Gesellschaft in Amerika. Tübingen 1929.

3) Fischer, op. cit., lk. 846.

4) J. Hirsch, op. cit., lk. lk. 12—37.

5) *Monthly Labour Review*, Vol. XVIII, Nr. 2, lk. 94. Ka „The Housing Situation in the United States“, lk. 52, osund. Behrendti järele, op. cit., lk. 66.

6) *Agricultural Yearbook*, 1923, lk. 152. U. S. Dep. of Agr., Washington, D. C., 1924; osund. O. Jonassoni järele: Hur Stockholm försörjjer sig. *Ymer*, 1930, H. 3, lk. 330; vt. ka Hirsch, op. cit., lk. lk. 79—83.

III tabel. Üüri ja elutarvete indeksarvud USA linnades.

Nombres-indices des besoins de la vie aux Etats-Unis (Moyennes de 32 agglomérations urbaines).
(1913. a. keskmine = 100)

Aasta (detsember) <i>Année</i>	Üür <i>Logement (louage)</i>	Küte ja valgustus <i>Chauffage et éclairage</i>	Rõivastus <i>Habillement</i>	Toidustus <i>Alimentation</i>
1915	101,5	101,0	104,7	105,0
1917	100,1	124,1	149,1	157,0
1919	125,3	156,8	268,7	197,0
1921	161,4	181,1	184,4	149,0
1923	166,5	184,0	176,3	150,3

IV tabel. Toiduainete-konsum Põhja-Ameerika Ühendriiges.

Consommation des denrées alimentaires aux États-Unis.

	Kaloriväärtuse protsendes <i>Pourcentage de la valeur des calories</i>	Hinna protsendes <i>Pourcentage du prix</i>	
Lihaproducte	22	29	Viande et produits de viande
Kala	0,5	1	Poissons
Piima ja piimaproducte	15	19	Lait et produits laitiers
Linnuliha ja mune	2	7	Volaille et oeufs
Leiba ja teraviljatoitu	35	13	Pain et céréales
Kartuleid	3	3	Pommes de terre
Suhkrut	13	6	Sucre
Aiavilja, frukte j. m. taimesaadusi	4	9	Légumes, fruits etc.
Muid toiduproducte	5,5	13	Autres
Kokku	100	100	Total

Lihaproductide kõrge konsumatsiooni kohaselt on ka lihavarustuse-tööstus kujunenud väärtuselt suurimaks kõigist USA tööstusharudest.

Rahvusvahelise toidukorvi tüübiga, mis välja töötatud Rahvasteliidu Töbüroos linnatöölise palgaolude võrdluseks, osalevad Ülemeremaad 42,5% loomariigi-saadustega, esirinnastudes 12,5% liha- ja rasvainete- ja 2,8% munade-konsumiga. Linnatöölise toidukorvis on päevas liha 145 g.¹⁾

Taimeriigi-saadusi 57,5%, selle hulgas 25,5% teravilja-aineid. Peatähtis nisu, vähem — kartul ja kaunviljad. Piim ja piimaproductid (27,1%). Aastane võitaring (kg) ühe elaniku kohta oli 1927. a. (sulgudes enne maailmasõda): USA-s 8,0 (7,7) kg. Kaana-

1) H. Reiman. Maa- ja linnatöölise toitlusolud. *Eesti Statistika*. 1929, nr. 87 (2), lk. lk. 76—80.

das 13,6 (12,6) kg, Austraalias 13,4 (11,6) kg. Aastane juustukonsum: USA-s 2,1 (2,1) kg, Kaanadas 1,4 (1,4) kg, Austraalias 1,8 (2,2) kg pro elanik.¹⁾ Seega suurim üleilmalisel võrdlusel. — Aiaviljad, kodu- ja välismaa fruktid mitmekesiseilt laiusilt. Väga rikkalik maitseainete-konsum (vt. tabel VI).

Palgaolud ja varandus. — Rahvusvahelise Töübüroo (B. I. T.) andmete alusel võib tööliste palkade suhtes Ülemere-maid mihurstada kõrgeimasse liiki.²⁾ Tööliste reaalpalgad — palga ostujõud — on neis 60% kuni 80% kõrgemad kui Londoni töölisel, kelle palgaolud (100%) on võetud võrdluse aluseks.³⁾ Nii olid reaalpalkade tasapinna üldindeksid toidukorvi maksumusel, resp. keskmised üldindeksid, arvestades ka korteri-üürikulusid 1. VII 1928. a.:

Philadelphias (USA) 180% resp. 179% ja

Ottawas (Kaanada) 160% resp. 157%, s. o. 3 korda kõrgemad kui Tallinnas (41% resp. 43%). Keskmise riigiametniku kuupalga-kohane heaolu indeks ületas 1925. a. USA-l Venemaa oma ligikaudu 5 korda (100 : 22). Rahvavaranduselt pro elanik ületavad Ülemere-maad kõik teised (vt. tabel VII). Pealegi on itaallase Mario Alberti arvutusi *post bellum* Ülemere-maade jõukus tunduvalt tõusnud, USA-s on näiteks rahvavarandus pro elanik tõusnud 2000 dollarilt (1914) kuni 3600 dollarini (1923) isegi siis, kui me ei arvesta reparatsioone.⁴⁾

1) K. Ritter. Neueste Entwicklungstendenzen auf dem Weltmarkt der Molkereierzeugnisse. *Wirtschaftsdienst*, XV, 1930, H. 27, lk. 1150.

2) Kui võrt kõrged palganõuded seatakse „Tööliste paradüüsis“ — Austraalias, näitab New South-Walesi riikliku vahekohitukoja hiljutine otsus (1929), kindlustades, mida tuleb mõista elatismiinumina: „Eksistents-miinumum peab võimaldama töölisel elada naise ja kahe lapsega kolmtoalises kõögiga korteris, toidustuda lihtsalt, mitte liiga kulukalt toiduga, mis mihuselt ja koguselt kindlustaks ta tervise ning jõudude täiskogumi. Elatismiinumumi hulka tuleb lugeda ka palgalisad järgnevaiks täiendavaiks kuludeks: küte, rõivastus, saabastus, korterisisustus, majapidamisvahendid, maksud, elukindlustus, hoiused, vastastikune kindlustus õnnetusjuhtumite vastu, töötusekindlustus, ametiühisuslikud liikmemaksud, sõidukulud, õmblusmasin, kooli õppeabinõud, puhkus, alkohollised joogid, tubak, abi majapidamisel, ettenähtamatud juhtumid, haigestus, surm, religioon, heategevus“. Vt. E. Schultze. Das Nordterritorium Australiens. *Erde und Wirtschaft*, III, 1929, H. 3, lk. 103, märkus 1.

3) R. Sõrmus. Palgaolud tööstuses 1928. a. *Eesti Statistika*. 1929, nr. 90 (5), lk. 304.

4) C. V. Tyszkä. Volksvermögen. Vt. K. Bott. Handwörterbuch des Kaufmanns, Bd. V, lk. 883. Hamburg und Berlin 1925—1927. — Income in the United States. Its Amount and Distribution 1909—1919. By the Staff of the National Bureau of Economic Research, Inc., Vol. I. New-York 1921. — W. I. King. The National Income and its Purchasing Power. Nat. Bur. of Econ. Research, Inc. New-York 1930.

V tabel. Side- ja liiklusvahendid, post-telegraaf.
Téléphones, automobiles, postes.

Tableau international.

Maad	Elanikke — <i>Habitants</i>				Postisaadetiisi ühe elaniku kohta aastas — <i>Postales par un habitant 1923⁵⁾</i>		Telegramme ühe elaniku kohta aastas — <i>Télégrammes par un habitant</i>	
	ühe telefoni kohta — <i>par un téléphone</i>		ühe auto kohta <i>par un auto</i>		1926 ²⁾	1927 ¹⁾	1927 ¹⁾	
	1919/23	1929 ¹⁾	1927 ²⁾	1929 ¹⁾				
1. Ülemere-maad. — <i>Pays d'Outre-mer.</i>								
USA	8	6,3	5	4,8	135 ¹⁾	—	—	États-Unis
Kaanada	11	7,6	11	11	—	—	—	Canada
Uus Meremaa	—	—	12	—	195	—	—	Nouv.-Zélande
Austraalia	23	14	17	12	171	184	3,00	Australie
2. Öhtumaad. — <i>Pays d'Occident.</i>								
Suur-Britannia	44	28	43	40	146	143	1,67	Grande-Bretagne
Belgia	94	—	81	70	175	143	1,43	Belgique
Hollandi	37	32	107	109	115	122	1,09	Pays-Bas
Prantsusmaa	82	45	46	37	155	147	1,10	France
Šveits	23	18	76	59	235	150	1,27	Suisse
3. Põhjamaad. — <i>Pays scandinaves.</i>								
Taani	13	11	46	35	128	—	—	Danemark
Rootsi	15	13	55	57	111	69	0,89	Suède
Norra	16	16	85	75	114	—	—	Norvège
(Soome	—	—	120	—	49	—	—	Finlande)
4. Mitroopa. — <i>L'Europe Centrale.</i>								
Saksamaa	31	23	171	119	143	151	0,70	Allemagne
Austria	48	42	321	—	138	133	0,83	Autriche
Tšehhoslovakkia	168	111	81	—	69	63	0,46	Tchécoslovaquie
5. Vahemere-maad. — <i>Pays méditerranéens.</i>								
Itaalia	321	143	293	295	52	50	0,82	Italie
Hispaania	326	—	164	200	25 ³⁾	—	—	Espagne
Kreeka	—	—	606	—	18	—	—	Grèce
6. Ida-Euroopa. — <i>L'Europe Orientale.</i>								
Poola	559	200	1563	1000	32	28	0,27	Pologne
Venemaa	829	—	6871	—	—	5	0,18	USSR
7. Afraasia-maad. — <i>Pays afriasiatique.</i>								
Egiptus	—	—	799	588	10	—	—	Egypte
Briti-India	8668	—	3893	2500	4	—	—	Inde-britannique
Hiina	—	—	23040	—	—	1,5	0,02	Chine
Eesti. — <i>Estonie.</i> ⁴⁾								
	1919	1928	1928	1926	1927 ¹⁾ 28	1926 ²⁾ 27		
Eesti	503	96	494	45	50	0,31		Estonie

Märkused V tabeli juurde:

1) *Concise Statistical Year-Book of Poland*. First Year 1930. Publ. by Chief Bureau of Statistics of the Polish Republic. Warsaw 1930.

2) *Statistisk Aarbog* 1928. Udgivet af det Statistiske Departement. København 1928.

Statistisk Årsbok för Sverige 1928. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Stockholm 1928.

Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. 1928. Hrsg. v. Statistischen Reichsamt. Berlin 1928.

3) pro 1923. Prof. Hickmann's Geographisch-Statistischer Universal-Atlas, 1927. Bearb. v. A. Fischer. Wien 1927 (1926?).

4) Posti-telegraafi-telefoni Peavalitsus: Post, telegraaf, telefon, raadio 1927./28. a. *Eesti Statistika*, 1928, nr. 84 (11), lk. lk. 650—672. Tallinnas, 1928, nov.

VI tabel. Maitseainete-konsum erinevais elamis-standardes.

Consommation de sucre, café, thé, cacao et tabac Tableau international.

Maad	Pro elanik (kg) — Par habitant										Pays
	suhkur sucre		kohvi café		tee thé		kakao cacao		tubak tabac		
	1925 26 ¹⁾	1928 ²⁾	1925 26 ¹⁾	1928 ²⁾	1925 26 ¹⁾	1928 ²⁾	1925 26 ¹⁾	1928 ²⁾	1926 ¹⁾		
1. Ülemere-maad. — <i>Pays d'Outre-mer</i> .											
USA	51,1	41,7	5,0	5,4	0,39	0,34	1,5	1,4	3,9	États-Unis	
U. Meremaa	50,6	—	0,1	—	3,50	—	0,5	—	1,4	N.-Zélande	
2. Õlitumaad. — <i>Pays d'Occident</i> .											
S.-Britannia	37,6	45,7	0,4	0,5	4,01	4,16	1,1	1,2	1,3	Gr.-Bretagne	
Hollandi	30,9	49,6	4,2	4,6	1,58	1,65	5,7	6,7	3,2	Pays-Bas	
Belgia	30,3	31,7	5,0	4,9	0,001	0,03	0,9	0,8	3,1	Belgique	
Prantsusm.	20,6	26,2	4,2	4,0	0,04	0,04	1,1	0,8	1,3	France	
Šveits	40	—	—	—	—	—	—	—	2,4	Suisse	
3. Põhjamaad. — <i>Pays scandinaves</i> .											
Taani	50,6	57,5	7,0	7,3	0,20	0,17	0,9	0,8	2,3	Danemark	
Rootsi	34,9	41,7	6,9	7,0	0,05	0,06	0,6	0,6	1,4	Suède	
Norra	24,5	—	5,8	5,9	0,06	—	0,7	0,8	0,8	Norvège	
(Soome)	24,7	—	4,6	5,1	0,04	0,04	0,05	0,0	0,9	Finlande)	
4. Mitroopa. — <i>d'Europe Centrale</i> .											
Saksamaa	20,5	29,4	1,7	2,1	0,07	0,08	1,0	1,2	2,0	Allemagne	
Tšehhosl.	ca 25	21,8	ca 1	—	—	—	0,48	—	—	Tchécoslov.	
Austria	ca 25	32,1	0,92	—	—	—	0,36	—	—	Autriche	
5. Vahemere-maad. — <i>Pays méditerranéens</i> .											
Itaalia	7,3	12,0	1,1	1,1	0,005	0,00	0,2	0,2	0,7	Italie	
Hispaania	8,7	—	0,82	—	—	—	0,4	—	—	Espagne	
6. Ida-Euroopa. — <i>L'Europe Orientale</i> .											
Läti	ca 16	—	—	—	—	—	0,19	—	—	Lettonie	
Poola	11,8	11,4	0,2	0,2	—	0,07	0,009	0,2	—	Pologne	
Venemaa	ca 6	8,1	0,1	—	—	0,17	—	—	0,4 ³⁾	USSR	
7. Eesti. — <i>Estonie</i> . ⁴⁾											
Eesti	18,7	22	0,15	0,13	0,08	0,07	0,18	0,23	0,8	0,7	

Märkused VI tabeli juurde:

1) *Statistisk Aarbog* 1928. Udgivet af det Statistiske Departement. Kobenhavn 1928. Vt. internatsionaalsed tabelid. Andmed pro 1925 on USA, Uue Mere-maa, Suur-Britannia, Belgia, Prantsusmaa ja Itaalia kohta; pro 1923 Tšehhoslovakkia, Austria, Hispaania ja Poola kohta; ülejäänud pro 1926.

2) *Concise Statistical Year-Book of Poland*, op. cit., lk. 92. Vt. ka: *Annuaire Intern. de Statistique Agricole* 1928/29 ja *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich*, 1928.

3) 0,56 kg mahorkat ja 302 paberossi pro 1927/28, vt. P. Haensel. Die Wirtschaftspolitik Sowjetrusslands, lk. 134. Tübingen 1930.

4) Välikskaubandus 1926. a. *Eesti Majandus*, vihk VIII. Riigi Statistika Keskbüroo, Tallinnas, 1927.

Do, pro 1928, vihk IX Tallinnas, 1929.

Arvutatud import-eksporti vahe najal, arvestades kogu riigi rahvaarvu 1. I 1927 ja 1. I 1929. Vt. G. Tomberg. Rahvastiku jaotus linna ja maa vahel. Eesti Statistika 1930, nr. 101 (4), lk. lk. 202/203.

4. Öhtumaade tüüp.

Levila: Suur-Britannia, Hollandi, mõnel määral Loode-Saksamaa, Belgia, Šveits.

Asustusolud. — Loode-Euroopas püüab üksikpererkond elutada võimalikult üht maja. Isegi suurimad inglise-šoti tööstuslinnad omavad krundil ainult 5 kuni 10 elanikku (vt. tabel VIII), sellal kui see meie linnades kõigub 20—30 ja Kesk-Euroopas valitsevalt 50—100 vahel. Üldiselt elab inglise töölispererkond, nagu see selgub vastavatest arvudest, üksi oma majas. Ent tugev kalduvus 10-ne lähedale — Londonis 1911. a. 7.89, Newcastle'is 8.13, Liverpoolis, Manchesteris, Glasgow's veel rohkem,¹⁾ — või Hollandis (Amsterdamis 1919. a. ca 13), Belgias ja Loode-Saksamaal üle selle (Hannoveris 1925. a. ca 20) näitab looldasa rohkemate ning suuremate üürikute olemasolu linnakesemais ja eriti veel teatud linnaosades, nagu see tuttav Londoni, Liverpooli, Rotterdami j. t. suhtes. Kahtlemata on selliste üürikute ehituslik ning tervishoidlik seisund halvem Mitroopa, kõnelemata Skandinaavia üürikute, isegi suurte üürikasarmute läbilõikest. On ju *clearance of slums*²⁾ olnud inglise majandus- ja sotsiaalpolitika alaliseks probleemiks.³⁾

1) J. Stübben. Vom Städtebau in England. Städtebauliche Vorträge, 1911, Bd. IV, H. VIII, lk. 5.

2) „Slums“ — eriline inglise väljendis halbade korteri- ja asustusolude jaoks.

3) Avalikkude korporatsioonide tegevus ja korteri- ning üürikaitse-seadusandlus — *Cross and Torrens-Acts*, *Housing of Working Classes Act* (1890), *Housing and Town Planning Act* (1909), *Rent Restrictions Act* (1915, sõja ajal!) ning *New Housing Act* (1923) — on selle ilmekaks väljenduseks. Vt. ka: E. Scheffer. Wohnbauförderung, lk. lk. 14—18. Wien 1928.

VII tabel. Palgad, sissetulek, rahvavarandus, sise- ja väliskaubanduse kulg ühe elaniku kohta.

Salaires, revenu moyen, bien national, commerce intérieur et extérieur par habitant.

(Tableau international.)

Maad	Töölise palganormi üldindeksid toidukorvi maksumusel		Keskmise aastane sissetulek ühe elaniku kohta		Rahvavarandust ühe elaniku kohta			Väliskaubanduse		Pays	
	1 1930 ¹⁾	1929 (suvi) 1929 ²⁾	Revenu annuel moyen par habitant		Bien national par habitant			Kohla - Commerce extérieur			
			Salaires réels.		Ante			Kohla - Commerce extérieur			
			Nombres - indices d'après un panier de provision en denrées alimentaires		Revenu annuel moyen par habitant			Kohla - Commerce extérieur			
	RM	1924/25 - 26/27	1927-22	Kuld- kroonid Couronnes d'or	Kuld- margad Mk d'or	1923 ³⁾	1913/14 ⁴⁾	RM	1927/28 ⁵⁾	Kuld- kroonid Couronnes d'or	
1. Ülemere-maad. — Pays d'Océanie.											
USA	197	3113	2870 ⁶⁾	10870 ⁶⁾	12000	3600	424	2865	294	1925 ¹⁸⁾	États-Unis
Kaanada	168	2521	—	—	10400	—	300	1799	909	—	Canada
Austraalia	152	2027	—	—	9700	—	318	1520	949	—	Australie
2. Öhtumaad. — Pays d'Occident.											
Suur-Britannia	100	1567	1440 ⁵⁾	9810 ¹⁰⁾	7300	1431	318	1062	774	—	Grande-Bretagne
Hollandi	89	1584	—	—	4100	—	167	972	872	—	Pays-Bas
Šveits	—	1473	—	—	7600	—	205	846	831	—	Suisse
3. Põhjumaad. — Pays scandinaves.											
Taani	112 [*])	1144	—	—	—	—	176	566	866	—	Danemark
Norra	—	1337	—	—	—	—	90	818	584	—	Norvège
Rootsi	115 [*])	1107	—	—	6600	—	168	777	464	—	Suède

	77	70—72	1077	4. Mitroopa. — L'Europe Centrale.				846	299	Allemagne
Saksamaa	77	70—72	1077	—	—	3200	966	846	299	Allemagne
Austria	53	45	593	—	—	3100	—	381	—	Autriche
Tšehhoslovakkia	77	—	630	—	—	—	—	442	787	Tchécoslovaquie
				5. Vahemere-maad. — Pays méditerranéens.						
Itaalia	51	—	458	410 ⁷⁾	—	2300	487	361	166	Italie
Hispaania	49	45	—	—	—	—	—	—	126	Espagne
				6. Ida-Euroopa. — L'Europe Orientale.						
Poola	68*)	—	317	—	—	—	—	273	70	Pologne
Venemaa	—	—	325	—	—	—	—	311	17	USSR
				7. Monsunaaasia. — Asie de S-SE.						
Briti-India	—	—	—	—	—	300	—	95	—	Indes-britanniques
Hiiina	—	—	—	—	—	200	—	—	12	Chine
Eesti	45*)	41	404	352 ⁸⁾	—	—	—	—	173	Estonie
				Eesti. — Estonie.						
				—	—	1760 ¹¹⁾	—	—	—	

Märkused VII tabeli juurde:

1) Rahvusvahelise Töebüroo (B. I. T.) koostatud andmed, mõningate puudustega, ent küsimuses orienteerumiseks rahuldavad. Vt. *Eesti Statistika*, 1930, nr. 103 (6), lk. 359. Tähekesega (*) märgitud andmed esitavad tegeliku teenist (gain effectif). Võttes ühtlase andmestiku, emb-kumb, kas tegeliku teenise või palganormid, on lahtine näiteks, kas Taani ja Rootsi kohta üldse esineks ülekaal inglise töölispalga ostujõu (100) suhtes. Samuti on küsitav Poola indeks.

2) *Revue Internationale du Travail*, 1929 oct., lk. 62. Andmed 1929. a. suve kohta. Rahvusvaheline Töebüroo püüab mõõta üksikute maade suurlinnade palkasid nende ostujõudu võrreldes Suur-Britannia (100) keskmise palga omaga. Vahemere-maadest esineb veel Portugali indeks (32) ja siirdetiibilise Prantsusmaa indeks (53). Saksamaa puudub B. I. T-i indeksite reas, kuid ta indeks tohiks olla 70—72. Vt. W. I. Woytinsky. *Tatsachen und Zahlen Europas*, lk. 198/199. Paneuropa Verlag, Wien-Leipzig-Paris 1930. Need arvud ei ole täiesti täpsed, olgugi, et nad on hoolikalt ja keeruka meetodi abil arvestatud. Põhjustatult tuleb mõõnda, et palkade amplituud üksikuis mais kõigub teatud vahemikus. Prantsusmaa võrdl. madal indeks vihjab tavaliselt üldistatud riigikeskmise tööliselise iseloomule. Vt. ka W. I. Woytinsky: *Die Tendenzen der zahlenmäßigen Entwicklung des Proletariats. Gesellschaft*, 1925, Nr. 8.

3) „Die wirtschaftlichen Kräfte der Welt“. Hrsg. von der Dresdner Bank, 1930. Arvud kuuluvad enamasti 1927—1928. Woytinsky (Tatsachen und Zahlen, lk. 181) oletab, et mitme Euroopa riigi kohta on sissetuleku andmed liiga madalad, nt. Saksamaa, rohkemal määral veel Itaalia ja Prantsusmaa (960 RM) kohta. Kõigi vajalikkude korrekturega oleks kogu Euroopas (ühes Suur-Britanniaga, kuid ilma Venemaata) keskmine aasta sissetulek 900 RM per cap.

4) pro 1926, *National Bureau of Economic Research'* andmed, ümberarvutatud kullapariteediga 100 Ekr = 26,80 \$ = 112,5 RM. Vt. *Deutsche Wirtschaftskunde*. Ein Abriss der deutschen Reichsstatistik. Bearb. im statistischen Reichsamt, lk. 330, Berlin 1930. Ja *Hübners Geographisch-Statistische Tabellen aller Länder der Erde*. 70. Ausg., lk. 539. Wien 1929. Vt. ka *W. I. King: The National Income and its Purchasing Power*. National Bureau of Economic Research, Inc. New-York 1930.

5) pro 1924/25, *Bowley & Stamp*, allikad sub. 4). Vt. ka *Sir J. Stamp: British Incomes and Property*. The Application of official Statistics to Economic Problems. London 1922.

6) pro 1926, *Deutsche Wirtschaftskunde* (1930), lk. 330.

7) pro 1928, *Mortara* arvutused, *ibid*.

8) pro 1927, autori arvestus maksustatud tulu ja hinnatud maksustamata tulu alusel aktiivsete elanikkude kohta. Üldse oli 1927. a. nende arvutuste järele rahvassisetulek 389,4 miljonit Ekr. 1929. a. oli põllumajanduse tulukus 234 milj. kr. ja suurtööstusel 127 milj. kr., kokku 361 milj. kr. Siia juurde tuleb arvata veel väiketööstuse, „turistide tööstuse“ etc. tulukus, nii et praegu on N. Köstneri arvates („Päevaleht“ nr. 317, 20. XI 1930) rahvamajanduse tulukus üle 400 milj. krooni. Igatahes on rkl. K. Tonkmani kalkulatsioon (300 milj. kr.) täiesti ebatõenäoline.

9) pro 1922, *Bureau of the Census*, vt. *Deutsche Wirtschaftskunde* (1930), lk. 331, ümberarvutus nagu sub 4) osundatud.

10) pro 1925, *Gini*, allikad vt. sub 4).

11) pro 1927, autori arvutus, vt. sub 8). Üldse võrdus selle kalkulatsiooni järele 1927. a. Eesti rahvavarandus 1945 milj. krooniga. Riigi Statistika Keskbüroost saadud andmeil on Eesti põllumajandusse mahutatud aktiivkapital 1045,3 milj. krooni, sellest võlakapitali 54,5 milj. kr. ja talundite puhtvarandus 990,8 milj. kr. Seega on autori poolt aastatulukusele baseeruv kalkulatsioon väga tõenäoline, siiski vahest tõelikust pigemini vähem kui suurem, kuna maksustatud tulu on ilmselt tõelisest vähem (maksustamisele alluva tulu varjamine!).

12) *Prof. Hickmanns Geographisch-Statistischer Universal-Atlas 1927*, bearb. v. *A. Fischer*, 86. Tafel. Wien 1927 (? 1926). Hollandi kohta erahinnangud, mis on Hickmanni järele õigemad kui ametlikud kokkuvõtted. Andmed Austria kohta pro 1924, täpsemaid arvutusluseid tarvitades tuletub üldise rahvavarandusena 18 miljardit kuldmarka, täh. 2700 kuldmarka ühe elaniku kohta, kui arvesse võtta sama aasta rahvastikku.

13) Itaallase *Mario Alberti* kalkulatsioonid, vt. *K. Bott: Handwörterbuch des Kaufmanns V*, lk. 883. Hamburg/Berlin 1925—27.

14) *King Banker's Association* (USA, Kaanadas), *Knibbs* (Austraalia), *Stamp* (Suur-Britannia ja Iirimaa, pro 1914), *Stuart* (Hollandi), *Gini* (Sveits, Taani, Norra, Itaalia), *Helfferrich* (Saksamaa, pro 1913), *Fellner* (ennesõjaaegse Austria-Ungari kahelimonarhia kohta), *Flodstrom*, *Fahlbeck* (Rootsi), *Barthe* (Hispaania), *Neymark* (Venemaa), vt. *Bott*, op. cit. V, lk. 883.

15) *Wl. Woytinsky*. *Tatsachen und Zahlen Europas*, lk. lk. 137/138, ja „*Die wirtschaftlichen Kräfte der Welt*“, hrsg. von der *Dresdner Bank*. Enamasti 1927.—1928. a. kohta, Austraalia kohta pro 1926 ja Briti-India kohta pro 1922.

16) „*Memorandum sur les balances des paiements etc.*“, vt. *A. Tooms: Võrdlusandmeid Balti riigest 1920—1926*. Eesti Statistika 1927, nr. 72 (11), lk. lk. 629—633.

VIII tabel.

Linnad — Villes	Elanikke — <i>Habitants</i>		
	Asustustihedus pro ha <i>Densité de la population par 1 ha de la superficie urbaine</i>	pro krunt <i>par propriété bâtie</i>	pro korter <i>par logement</i>
Hull (1920/21/10)	73	4,4	4,4
Birmingham (1920/21)	51	4,6	4,4
Scheffield (1911)	—	4,65	—
Bristol (1911)	—	5,30	—
Cardiff (1911)	—	5,86	—
Haag (1920/10)	85	6,6	4,7
Brüssel (1927/20)	63	7,5	—
Bremen (1925)	32	7,6	—
London (1911)	—	7,89	—
Amsterdam (1926/19)	42	12,8	—

Et väike-elamu valitsemisega kaasleb ka teissugune asulasüsteem, seda on rahvusvahelisel elamükongressil Londonis 1907 Inglismaa kohta eriliselt rõhutanud A. Voigt.¹⁾ Anglosaksi, aga ka Hollandi ja Belgia maades levib avara hoonestuse ja hõreda asustuse „detsentraliseeritud“ tüüp, mis teravalt erinev Kesk-Euroopa intensiivsest hoonestusest ja kuhjuvast asustusest iseloomustatud elamisviisist. Loode-Euroopa ja nende tsivilisatsiooni päritolu Ülemere-maade lamehoonestuse, väikemajastuse ja omand-elamu levimuse peamisi põhjusi kinnistatakse neli: 1) erinev elulaad ning -kombed, 2) erinev asustamiskäik, 3) erinevad ehituse-eeskirjad ning 4) peab arvestama ka nende maade (eriti Inglismaa ja Uue Meremaa) pehmet merelist tali-ilmastut, mis lubab kergeimat ning talikindlusetumat ehitusviisi.²⁾

Detsentraliseeritud elamisviis eeldab linnalises ümbruses ilmtingimata väga hästi kujunenud liiklemishõlbustusi ja kohaseid tariife ega ole mõeldav ilma tihedasilmuselise teestiku — raudteede, busside, uuliraudteede ja maanteede — võrguta. Sellepöolest ongi inglise ja belgia tööstuspiirkonnad eriti karakteristlikud, seistes esikohal maailmas: 1925. a. tuli 1000 km²-i kohta Belgias 169.5 km ja Suur-Britannias 134.0 km raudteed. Järgneb Šveits 128.6 km-ga.³⁾ Selle asemel on liiklemise varustis autode näol tublisti hõredam Ülemere-maadest (vt. tabel V, 1 ja 2).

1) L. Pohle. Die Wohnungsfrage I. Das Wohnungswesen in der modernen Stadt, lk. 35. Berlin und Leipzig 1920.

2) *ibid.*, lk. lk. 36—42; P. Marshall. The Geography of New Zealand. Melbourne 1914.

3) *Statistisk Aarbog 1928*. Udgivet af det Statistiske Departement, lk. 226. Kobenhavn 1928.

Korteriolud. — Enanduvalt 3-5 tuba ühes korteris. Näiteks oli korterite üldarvust:

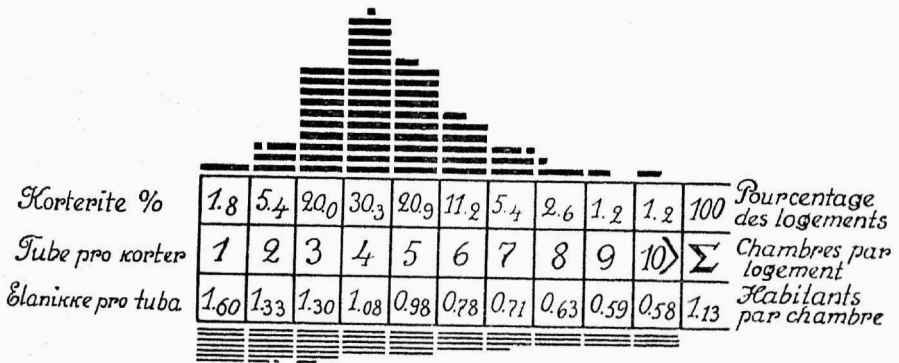
1920. a. Hullis	4—5- ja	hulktubikuid	76%,	1,08	kuni	0,58	elanikuga	pro tuba
1921. a. Birminghamis	„ „	„	69%,	1,10	—	0,50	„ „	„
1921. a. Londonis	3—5 „	„	66%,	1,58	—	0,50	„ „	„
1909. a. Amsterdamis	„ „	„	67%,	1,41	—	0,59	„ „	„
1909. a. Rotterdamis	„ „	„	53%,	1,65	—	0,61	„ „	„
1920. a. Antwerpenis	„ „	„	63%,	1,19	—	0,52	„ „	„
1925. a. Bremenis	4—5 „	„	68%,	0,90	—	0,53	„ „	„

Korteriolude illustreerimiseks toome linnatüübina suurlinnade liiki kuuluva Hulli (1921. a. 276 115 el.) aritmogrammi, mis peaaegu üksikasjuni ühtub Bremeni (1925. a. 285 672 el.) korterioludega (vt. tabel IX).

IX tabel-aritmogramm.

Õhtumaine tüüp: Hull (1911).

Type occidental.

Iga „—“ täh. 2% korterite üldarvust resp. 0.2 elanikku pro tuba.

Chaque ligne („—“) indique 2% des logements resp. 0,2 habitants par pièce.

Ülemere-maade tüüpi viistubikute asemel ehib suurima sageduse harja nelitubikuline korteristik, muidu mainib jaotus tublisti esimest tüüpi, millega ta on ka lähidalt sugulane.

Rõivastus ja toidustus. — Suur kulutus rõivastusele.¹⁾ Hästi vaheldusrikas toidustus. Tarbitakse palju liha, rannikuil rohkesti

1) A. Fischer. Zur Frage der Tragfähigkeit des Lebensraumes. Zeitschr. f. Geopolitik. 1925, H. 11, lk. 846.

kala. Rahvusvahelise toidukorvi tüübigistikus esineb inglise toidukorv eriliselt silmapaistva liha- ja rasvainete tarbimuga (11%), mis ta kõige lähemale asetab Ülemere-maadele. Samuti suur on munade protsent (1,9). Esimese poolest ületab ta meie olud kahekordselt, teiselt veel palju rohkem. Muide suhtuvad taime- ja loomariigi-saadused nagu 67,2 : 32,8. Teravilja-ainete- ja kartulikonsuum on (37,0 : 20,1) vastupidine meile (21,7 : 30,5).¹⁾ Linnatöölise toidukorvis päevas Inglismaal 117 g, Belgias ja Prantsusmaal 100 g lihaaineid. Piim ning piimaproductid, suhteliselt Belgias ja Prantsusmaal 21,3%, Inglismaal 20,0%, iseliselt aastas ühe elaniku kohta võid 1927. a. (sulgudes enne maailmasõda): Suur-Britannias 8,2 (7,7) kg, Hollandis 5,1 (7,6) kg, Šveitsis 5,4 (5,5) kg; juustu: Suur-Britannias ja Iirimaa 4,5 (5,1) kg, Hollandis 3,8 (6,0) kg ja Šveitsis 8,3 (12,0) kg,²⁾ seega teisel kohal üleilmilises võrdluses ning ühtlasel tasemel Skandinaavia ja Taaniga. — Aiavili, kodu- ja välismaa fruktid erinevalt laiusilt. Rikkalik alkohooliliste jookide (õlle hulk galloonides pro elanik — Belgias 28, Suur-Britannias 16 - 17) ja maitseainete-konsuum (vt. tabel VI).

Korterioludelt ilmselt Öhtumaade, Kesk-Euroopa ja Vahemere-maade vahelisse siirdlasse kuuluv Prantsusmaa esindab ka toidustuses ülemineku-maad. Eriti hakkab see silma maitseainete-tarbimuga vaatlusel (väike suhkrukvantum pro elanik, vt. tabel VI), veel rohkem aga alkohooliliste jookide konsumis. Näiteks konsumeeriti 1885—1909 aasta-keskmiselt pro elanik veini liitrites:

Ö h t u m a a d e l :	V a h e m e r e - m a a d e l :												
Suur-Britannias 1,6	<table style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding: 0 10px;">Prantsusmaal 122,8</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding: 0 10px;">Itaalias 103</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td style="padding: 0 10px;">Hispaanias 95</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td style="padding: 0 10px;">Portugalis 92</td> </tr> </table>	{	Prantsusmaal 122,8	{	Itaalias 103				Hispaanias 95				Portugalis 92
{		Prantsusmaal 122,8	{	Itaalias 103									
				Hispaanias 95									
			Portugalis 92										
Hollandis 2,0													

millest nähtub, et Öhtumaine suur alkohoolitarvitamine Vahemere-maisil eeldusil sokutab Prantsusmaa veinijoojate esiritta.³⁾

Reaalpalgad ja varandus. — Ka palgaoludelt läheneb Prantsusmaa mõnivõrt Vahemere-maadele. Muidu aga kuuluvad Öhtumaad reaalpalkade tasemelt Euroopas esimeste sekka, jäädes küll

1) H. Reiman. Maa- ja linnatöölise toitlusolud. *Eesti Statistika*, 1929, nr. 87 (2), lk. 78.

2) K. Ritter. Neueste Entwicklungstendenzen auf dem Weltmarkt der Molkereierzeugnisse. *Wirtschaftsdienst* 1930, XV, H. 27, lk. 1149—1153.

3) E. Scheu. Frankreich. Leipzig 1923, lk. 105. — E. Bertrand. La viticulture française. *Kartografische Beiträge zur Wirtschaftsgeographie*. Nr. 11. Bern 1913.

X tabel. Asustusolud Põhja-Euroopas.³⁾

Linnad — Villes	Elutamisihedus pro ha bitants		Sajast elutatud hoonest Proportions pour cent bâtimens avec		Sajast elamust oli Proportions pour cent maisons à			Elanikke — Habitants	
	Densité de la population par I ha des terrains bâties		Proportions pour cent bâtimens avec		1—2	3—4	5 ja >5	pro kruut par pro- priété bâtie	pro korter par loge- ment
	1—5	6—20	21—100	>100	kordsed — étages				
Kopenhaagen (1921, 1925)	313	50,11	48,86	—	37,86	22,17	39,98	18,4	3,3
Oslo (1925)	409	46,70	48,83	4,45	33,69	66,31		31	4,1
Stockholm (1920, 1925)	358	19,52	37,87	3,65	50,86	22,36	26,78	64	3,6
Helsinki (1920)	205	6,52	20,92	22,67	—	—	—	31	4,2

3) Annuaire Statistique des Grandes Villes 1927, lk. lk. 22—46.

üleilmlises võrdluses teise rühma (75%—100%). Rahvusvahelise Tööstööbüroo andmeil olid reaalkade üldindeksid toidukorvi maksumusel resp. keskmised üldindeksid, arvestades ka korteriüürikulusid 1. VII 1928. a. Dublinis 101% resp. 110%, Londonis 100% resp. 100%, Amsterdamis 82% resp. 82%, s. o. tublisti poole kõrgemad kui Tallinnas (41% resp. 43%). Keskmise riigiametniku heaolu indeks Inglismaal oli 1925. a. 72%, kui võrdluse aluseks võtta USA (= 100%). Rahvavarandus pro elanik (vt. tabel VII) on kahanevad *post bellum*, langedes Suurbritannias ennemaailmasõja-aegselt (1914. a.) 1550 dollarilt 1431 dollarile ja Prantsusmaal 1657 dollarilt 1211 dollarile.¹⁾ Dresdeni panga värskeimad andmed aastase sissetuleku kohta märgivad Suurbritannias 1410 Ekr., Šveitsis 1325 Ekr., Prantsusmaal 865 Ekr. per cap. Sellest näeme, et elanikule langev keskmine aastane tulu on rikkaimas Euroopa riiges siiski pool vähem kui USA-s.²⁾

1) Mario Alberti arvutused, vt. K. Bott, op. cit. V, lk. 883.

2) W. Woytinsky. Tatsachen und Zahlen Europas. Wien-Leipzig-Paris 1930, lk. 181. Woytinsky oletab, et mõne Euroopa riigi, nende seas eriti Prantsusmaa, rahvatulu on hinnatud liiga madalalt.

5. Skandinaavia tüüp.

Levila: Rootsi, Norra, Taani, siirdla: Soome.

Asustusolud. — Skandinaaviat iseloomustab laiaastust Mitroopa-laadiline asustus- ja hoonestusviis. Elamu kohta tuleva elanikkude arvu ja elamute kordsuse vaatlus (vt. tabel X) mihustab vaid Taani linnad mõnivõrt sugulusse Öhtumaadega.

Hoonestuselt on nagu esitatud kahesugused mõjuavaldused: ühelt poolt öhtumaine lamehoonestus (1—2-kordsed), teisalt silmapaistev kõrghoonestus (5-ja > 5-kordsed) Hannoveri-Magdeburgi tüüpi (vt. tabel XIII); vahepealseid 3—4-kordseid elamuid on suhteliselt hoopis vähem. See peab sõltuma tõenäoliselt erinevaist ehitusperioodest või harklevast tendentsist Öhtumaade ja Mitroopa vahel.

Korteriolud. — Sellal kui sideme hõlpvarustiselt Põhja-Euroopa maad mahuvad peaaegu ühte kategooriasse Ülemere-maadega (vt. tabel V) ja liiklusvahendeilt sarnanevad Öhtumaadega (vt. äsjamainitud tabelit), on korteri ruumistik neil keskmiselt arvuaesem Mitroopast. Tegemist on ilmselt vähema tubadearvuga, kuid paremate korteritega. Enamasti prevaleerivad linnades kaks- ja kolmtubikud, kusjuures raskuskese asub kakstubikuil. Näiteks oli korterite üldarvust, kui lugeda tubadeks ka kööke: ¹⁾

1925. a. Kopenhaagenis	2—3-tubikuid	64,7%	1,57 kuni	1,17 elanikuga	pro tuba
1925. a. Stockholmis	„ „	58,8%	1,69 kuni	1,28 „ „ „	„ „ „
1920. a. Helsingis ²⁾	„ „	39,6%	2,2 kuni	1,5 „ „ „	„ „ „
kuna Oslos oli	1—2 „	61,9%	3,40 kuni	2,04 „ „ „	„ „ „

kuid viimases on köögid jäänud tubadena arvestamata.

Skandinaavia linnade korteristiku ja elanikkude toarvu liigestuse pildistamiseks esitame Stockholmi suurlinna (vt. tabel XI), kus Brännkyrka ja Bromma inkorporatsioonidega kokku oli 1925. a. 407479 elanikku.¹⁾

Vähemais linnus kordub seesama pilt. Näiteks oli Taani provintsi-linnades 1926. a.

< 4000 elanikuga jugulinnades	2—3-tubikuid	61,6%
4000—15000 „ tarulinnades	„ „	68,1%
> 15000 „ väikelinnades	„ „	73,7%
üldse keskmiselt aga	„ „	ca 70 %, täh.

1) Annuaire Statistique des Grandes Villes 1927, lk. lk. 22—46.

2) Ibid., lk. lk. 44—45. — Väestötilasto a, VI, 54:1. Helsingin kiinteistö- ja asuntolaskenta, lk. 23. Helsinki 1922.

mis teeb tarbimisühiku kohta 23,9 resp. 14,3 kg. Kalakonsuumi koosseisult tarbiti Stockholmis esikohal räimi, ($> \frac{1}{2}$ kogu kalatarbingust), Göteborgis aga rohkesti makreleid ja heeringaid ($> \frac{1}{3}$ kogu kalatarbingust).¹⁾ Norras on muidugi kalakonsuum veelgi märgilisem.

Üldiselt iseloomustab Skandinaavia-maid kõrgeim loomariigisaa-duste-tarbimine: rahvusvahelises toidukorvi tüübigistikus figuurivad Skandinaavia-maad ja Hollandi 63,9% loomariigiainetega, mille hulgas piim ja piimasaadused on silmapaistvamad (60,2%) kui kuski mujal. Huvituseti ei ole piima-, või- ja juustukonsuumi võrdlus Stockholmis ja USA-s ühe elaniku kohta aastas: ¹⁾

	Piim	Või	Juust
Stockholmis (1922—23)	265 l	11,3 kg	4,8 kg
USA-s (1918—22)	186 „	7,2 „	1,7 „

mis näitab vähemalt Rootsi pealinna suurt ülekaalu. Muide oli või, juustu ja margariini aastane konsum per cap. 1927. a. ülemaaliselt ²⁾:

	Või	Juust	Margariin
Rootsis	7,2 kg	3,6 kg	6,6 kg
Taanis	5,7 „	5,6 „	20,7 „

Kui inglaste viimased uurimused on näidanud, et toiduainete päevas tarbitava hulga proportsioone võib arvuliselt väljendada järgmiselt:

100 g valku	410 cal. ehk 4,1 cal. per g,
60 g rasva	560 „ „ 9,3 „ „ „ ja
550 g süsivesikuid	2230 „ „ 4,1 „ „ „
Kokku	3200 cal.

siis on rootslane Hammarsten tõendanud, et Rootsi külmemas ilmastus tuleb süsivesikute arvel suurendada rasva ja samuti, olgugi vähemal määral, valgu hulka. Põhinedes toitmisfüsioloogilisele alusele leiab H. päeva kohta Rootsis tarviliku olevat:

	Valku	Rasva	Süsivesikuid
mehe jaoks	120 g	100 g	400 g
naise „	100 „	85 „	350 „
keskmiselt	110 „	92,5 „	375,5 „

Et näha, kuidas need ülesseatud normid täidetakse tegelikult, on Jonasson arvutanud, kui palju valku, rasva ja süsivesikuid sisalda-

1) O. Jonasson, op. cit., lk. 331. — *Agricultural Yearbook* 1922, lk. lk. 281—394. U. S. Dep. of Agr., Washington, D. C., 1923.

2) K. Ritter. Neueste Entwicklungstendenzen auf dem Weltmarkt der Molkereierzeugnisse. *Wirtschaftsdienst* 1930, XV, H. 27, lk. lk. 1150—1151.

vad 1922./23. a. Stockholmis töölise ja alamate ametnikkude leibkonnades tarbitud toiduained, ja leidnud, et päevas tarbitakse per. cap. keskmiselt:

Valku	Rasva	Süsivesikuid
108 g	105 g	389 g

Sellest selgub, et valgu- ja süsivesikute-konsum vastab peaaegu täpselt Hammersteni normidele, rasva aga tarbitakse veidi ülemäära.¹⁾ Kokkuvõttes tähendab see aga toitlustusvajaduste täielist rahuldamist.

Vastupidi loomariigi-produktidele on skandinaavia toidukorvi suhtelises koosseisus taimeriigi-saadused (36,1%) tagasihoidlikumalt esitatud.²⁾ Kartuli (14%) relatiivselt väikselt konsumilt lähenevad Skandinaavia-maad (kuid mitte Soome; maal 24,1%, Helsingis 21,8%) mõnivõrt Vahemere-maadele (11,2%), olgugi et näiteks rootslased kurdavad, et nad kartulit (USA-ga suhteliselt küll!) väga palju tarbivad ja et selle kaaluhulgaga võrreldes toiduväärtus on madal (ca $\frac{1}{3}$ vett). Seekohaselt on ka aiaviljade-tarbing kõrgem.³⁾

Tarbitakse rohkesti kodu- ja välismaade frukte ning fruktikonserve. Väga kõrge, Ülemere-maade tasemeni või üle selle küündiv maitseainete-, eriti kohvi-, konsum (vt. tabel VI). Ühtlasi ületab Skandinaavia Mitroopamaad ka suhkrutarbimise poolest, seistes enamvähem ühtlasel tasapinnal Öhtumaadega. Toidustuse soliiduse ja rikkaliku külma („rootsi“) laua tõttu üldtuntud. Alkoholikonsum vähem.

Laiemate rahvakihtide toitlusolude illustatsiooniks olgu toodud Stockholmi töölise ja alama-ametniku leibkonna aastase toidustuse koosseisu raha- ja kaloriväärtus kõrvuti USA andmetega⁴⁾ (vt. tabel XII).

Palgaolud ja varandus. — Kui korterite tubadearvult Skandinaavia jääb läbistikku Kesk-Euroopast maha, siis tasandab ja ületab ta selle muudelt kõrgetelt elamisoludelt, mis ta sokutab ikkagi kõrgemale astmele. Seda nägime liikluse ning sideme hõlpvarustiselt ja see peegeldub ka silmapaistvalt heades, Euroopas õieti kõrgemais palgaoludes ja suures jõukuses (vt. tabel VII). Tegelikult teenise ostujõud ületab 1930. a. inglise töölise reaalpalka 12% kuni 15% võrra. Ka on Norras, Taanis ja Rootsis keskmine aastane sissetulek elaniku kohta lähikaudu poole kõrgem Tšehhoslovakkia ja Austria omast, ületades isegi Prantsusmaa ja Saksamaa.

1) O. Jonasson, op. cit., lk. lk. 327/328.

2) H. Reiman, op. cit., lk. 78.

3) O. Jonasson, op. cit., lk. 329.

4) ibid., lk. 330.

XII tabel. Toiduainete-konsum Stockholmis.
Consommation des denrées alimentaires à Stockholm.

	Rahaväärtus Valeur du prix			Kalori- väärtus Valeur des calories		
	Stockholm 1922-23		USA 1918-22	Stockholm 1921-23	USA 1918-22	
	Kr.	%	%	%	%	
Lihaained	413	23	29	10	22	Produits de viande
Kala	73	4	1	2	0,5	Poissons
Piim ja piimaproductid	486	27	19	29	15	Lait et produits laitiers
Munad	89	5	7	2	2	Oeufs
Leib ja teraviljasaadused	280	15	13	30	35	Pain et céréales
Kartul	46	3	3	9	3	Pommes de terre
Suhkur	119	7	6	11	13	Sucre
Aiavili ja fruktid	115	6	9	3	4	Légumes et fruits
Ülejäänud	183	10	13	4	5,5	Autres
Kokku	1798	100	100	100	100	Total

Flodstromi järele asus Rootsi ja Gini kalkulatsioonil Taani *ante bellum* rahvavaranduselt per cap. küll ühtlasel tasemel Hollandi ja Belgiaga,¹⁾ kuid *post bellum* on nad kaks korda jõukamad kui Mitroopa ja ka varakamad kui Kanalimaad. Erandiks on selles suhtes ainult Norra ja Soome.

6. Mitroopa tüüp.

Levila: Saksamaa, Austria, Tšehhimaa (ilma Slovakkiaata), siirdlad: Loode-Saksamaa, ositi Lombardia.

Asustusolud. Kesk-Euroopas valitseb intensiivse hoonestuse ja kuhjatud asustusega tsentraliseeritud linnaliste asulate süsteem (Voigt) koos uniformsete ehitus-eeskirjade ja läbilõike-elaniku kalduvusega elada „*unter den Menschen*“.²⁾ Üüriku valitsedes domineerib ka kõrgem hoonestus ja märgiline ning tihe elustihedus. Olgugi et viimaseil det-sennel Öhtumaade ja Ülemere-maade eeskujul püütakse propageerida ja ehitada erak- ja väikemaju, loostati 1927. a. korteriloendusel kõigis Saksamaa väike-, kesk- ja suurlinnades kokku 2,4 milj. elamut 8,6 miljoni korteriga, täh. üldkeskmiselt ligi 3,6 korterit ning 16,7 elanikku pro elamu, sellal kui näiteks Inglismaal 1911. a. ühe elamu kohta tuli

1) K. Bott, op. cit. V, lk. 883.

2) L. Pohle, op. cit., lk. 38.

XIII tabel. Asustusolud Mitroopas.¹⁾

Linnad — Villes	Eluamistihedus pro ha Densité de la popula- tion par 1 ha des ter- rains bâtis	Sajast elatatud hoonest oli Proportions pour cent bâtimens avec			Sajast elamust oli Proportions pour cent maisons à			Elanikke Habitants		
		1—5	6—20	21—100	>100	1—2	3—4	5 ja >5	pro kruut par pro- priété bâtie	pro korter par loge- ment
		elamikuga — habitants			kordsed — étages					
Düsseldorf (1925)	186	16,31	47,31	36,12	0,26	30,45	59,61	9,84	19,1	4,0
Hannover (1925)	248	12,80	38,03	48,91	0,26	25,01	49,37	25,62	20,0	3,9
Magdeburg (1925/10)	215	10,24	35,21	51,71	2,84	38,54	56,69	4,78	31,1	3,5
Chemnitz (1925/10)	239	6,57	26,54	65,24	1,65	16,93	42,81	40,26	30,4	3,7
Breslau (1925/10)	358	7,35	20,05	66,47	6,13	10,53	32,21	57,26	51,9	3,5
Praha (Prague) (1921)	—	11,81	29,96	54,33	3,91	—	—	—	35,0	3,9

1) *Annuaire Statistique des Grandes Villes* 1927, lk. lk. 22—46. La Haye 1927. — L. Pohle, op. cit., lk. 33.

keskmiselt ainult 5,05 elanikku.¹⁾ Seejuures oli väike- ja siirelinna- des (20 000 — 100 000 el.) erak- ja kahasmaju ainult 23,7% ja suur-, kasa- ja hiidlinnades (> 100 000 el.) kõigest 9,5%. See tähendab Öhtumaadest põhjalikult erinevat asustus- ja elutamislaadi. Pealegi esineb Hollandi ja Belgia piirialadelt alates võrdlemisi sujuv siirdumine itta ja idakakku mitte ainult asustus-, vaid ka korterioludes: Pfalzis majutavad erak- ja kahasmajad linnades veel 40%, Alamsileesias aga ainult 9% korterite üldarvust. Pealegi võib tunnetada neid erinevaid ning reeglipäraselt siirduvaid jooni väike- ja suurmajade levimises ka olenemata linnade suuruselt. Kui Öhtumaadel elanikkude arv krundil mahtus 5—10 vahemikku (vt. tabel VIII), siis kulgevad vastavad indeksid Mitroopas enamasti 30—50 vahel (vt. tabel XIII) ja jäävad sellest maha ainult Öhtumaade piirilal (Düsseldorf, Hannover, Bremen). Samas reas väheneb elanikkude arv pro tuba: Prahast 2,48, Breslaus 1,25, Chemnitzis 1,00, Magdeburgis 0,91, Hannoveris 0,81, Düsselhofis 0,93. Viimane juhatab omakorda vaatlema korteriolusid.

1) E. Scheffer, op. cit., lk. 14.

Enamik korteristikust kuulub väike- ja keskkorterite liiki.

XIV tabel. 1927. a. oli Saksamaal elutatud kortereist protsendes:

Répartition des logements habités suivants la grandeur dans les villes allemandes (1927).¹⁾

	Väikekorterid <i>Petits logements</i> avec 1—3 tuba pièce 0/0	Keskkorterid <i>Logements moyens</i> avec 4—6 tuba pièce 0/0	Suurkorterid <i>Grandes logements</i> avec > 6 tuba pièce 0/0
Väikelinnades — <i>petites villes</i> 20000—50000 el., <i>hab.</i>	45,7	45,8	8,5
Keskm. linnades — <i>villes moyennes</i> 50000—100000 el., <i>hab.</i>	46,5	45,4	8,1
Suurlinnades — <i>grandes villes</i> > 100000 el., <i>hab.</i>	51,4	41,7	6,9
Kokku — <i>total</i>	48,8	43,6	7,6

Kahtlemata mõjustab 4-miljoniline Berliin hiidlinnana üldist keskmist märgiliselt. Ilma Berliinita tasakaalustuksid enam-vähem väike- ja keskkorterid, kuna Saksamaa väike-, taru-, siire- ja suur-, isegi kasalinnades on läbistikku 45% kuni 47% nii väike- kui suurkorterid. Et korterite suurusliigestus linnades ei olene niipalju asulasuurusest, kui võrt sõltub tsivilisatsioonikraadi alanemisest ida ja idakagu suunas, seda tõestab XV tabel Saksa Statist. Riigiameti andmeil.²⁾

XV tabel. Väikekorterite protsent saksa linnades (1927).

Pourcentage des petits logements dans les villes allemandes (1927).

Linnad — <i>Grandeur des villes</i>	Württemberg	Westfalen <i>Westphalie</i>	Sachsen <i>Saxe</i>	Ida-Preisimaa <i>Prusse Orientale</i>	Ülem-Sileesia <i>Haute-Silésie</i>
Väikelinnad — <i>petites villes</i>	21	40	57	65	79
Keskm. linnad — <i>villes moyennes</i>	22	48	56	68	72
Suured linnad — <i>grandes villes</i>	21	56	42	63	84

Kus tuleb sellekohast piiri vedada Mitroopa ja Euraasia tsivilisatsiooni vahel, peab sooritama eriuurimus, millel tuleb arvestada veel teisi tunnuseid. Kesk-Euroopa valitsev korteritüüp on aga 2—4-tubikud, täh. sürdekoht väike- ja keskkorterite vahel. Sobivaks illustratsiooniks on Magdeburg (tab. XVI), mille kohta pealegi eriuurimus olemas.³⁾

1) Deutsche Wirtschaftskunde. Ein Abriss der deutschen Reichsstatistik. Bearb. im Statistischen Reichsamt, lk. lk. 353/354. Berlin 1930.

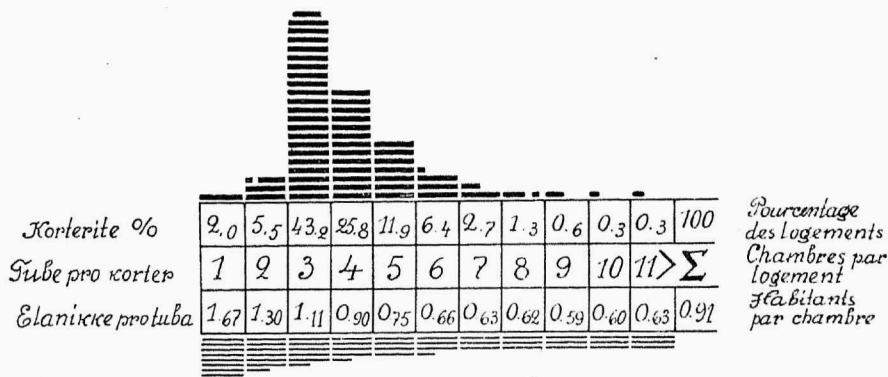
2) Ibid. lk. 356.

3) C. Rühl und G. Weisser. Das Wohnungswesen der Stadt Magdeburg. Magdeburg 1927.

XVI tabel-aritmogramm:

Mitroopa tüüp: **Magdeburg (1925).**

Type mitropéen: Magdebourg.

Iga „—“ täh. 2% korteriite üldarvust, resp. 0,2 elanikku pro tuba.

Chaque ligne („—“) indique 2% des logements resp. 0,2 habitants par pièce.

Iseloomukaid andmeid mõningaist hõlpvarustisist toob tabel V, milles Tšehhoslovakkia suhteline mahajäämine sõltub peamiselt Slovakkias.

Rõivastus ja toidustus. Silmapaistev kulutus rõivastusele.¹⁾ 100 RM elatiskuludest läheb rõivastuseks üle 10 RM.²⁾ — Toidustus vaheldusrikas. Lihatarbing vähem kui Öhtumaadel. Linnatöölise toidukorvis päevas 47 g lihaaineid (2,9%).³⁾ Olgugi merkalade-konsum peale maailmasõda kasvanud — 1928. a. 8,5 kg pro 1913. a. 6,8 kg elaniku kohta — jääb see näiteks Suur-Britanniast maha: 20 kuni 25 kg.⁴⁾ Rahvusvahelises toidukorvi tüübistikus pälvis Kesk-Euroopa erilist tähelepanu taimeriigi-saaduste indeksiga (75,9%), millest peatähtsa osa moodustab kartul (45,1%), vähem teraviljaaineid 25,9 (rukis!). Mõlemi poolest ületab ta meid (30,5% resp. 21,7%, Tallinnas 28% resp. 22,7%). Piima- ja piimaproduktide-konsum sarnane Suur-Britanniaga nii suhteliselt (20,9%) kui ka iseliselt. Aastane või-, juustu- ja margariini-tarbing ühe elaniku kohta oli 1927. a. (sulgudes 1913) Saksamaal — võid 7,6 (6,7) kg, juustu 5,4 (4,3) kg, margariini 7,4 kg⁵⁾. Kaunviljad. Aiavili ja kodu- ja välis-

1) A. Fischer, op. cit., lk. 846.

2) J. Hirsch. Das amerikanische Wirtschaftswunder, lk. 37. Berlin 1928.

3) H. Reiman, op. cit., lk. lk. 78—80.

4) Deutsche Wirtschaftskunde 1930, lk. 99.

5) K. Ritter, op. cit., lk. lk. 1150—1151.

maade-fruktid. Suur alkoholiliste jookide tarbing on pärast maailmasõda vähenenud, näiteks konsumeeriti 1928. a. (sulgudes 1923) Saksamaal pro elanik 86 (102) liitrit või üle 15-a. vanuste kohta pro elanik 113 (153) liitrit õlut ja 1,32 (2,80) resp. 1,72 (4,20) liitrit põletatud viina. Vastupidi on tubakatarbing tõusnud ja oli 1928 (1913) pro elanik 1,99 (1,54) kg resp. pro > 15-a. elanik 2,61 (2,31) kg.¹⁾ Üldiselt jääb aga maitseainete-tarbing märgiliselt maha Öhtumaadest ja Skandinaaviast (vt. tabel VI).

Palgaolud ja varandus. — Saksamaa tööliste reaalpalgad rahvusvahelisel võrdlusel osutuvad Loode-Euroopale rohkem lähedasiks kui teistel Kesk-Euroopa maadel. 1. VII 1928. a. olid üldindeksid toidukorvi maksumusel Berliinis 70%, Prahast 45%, Wienis 43%, seega viimases kahes meie oludega peaaegu sarnased. Mainitud palganorme ja tegelikku teenist 1930. a. võrreldes näeme aga, et viimane on Tšehhoslovakkias 77%, seega ikkagi 1½ korda kõrgem kui meil (45%).²⁾ Keskmise riigiametniku kuupalga kohane heaolu indeks Fischeril,³⁾ aluseks võttes USA = 100%, oli 1925. a. Saksamaal 63% ja Austrias 49%. Rahvavaranduse andmed vt. tabel VII. Aastane tulu ühe elaniku kohta: Saksamaal 1144 RM, Tšehhoslovakkias 630 RM, Austrias 593 RM, Ungaris 429 RM.⁴⁾

7. Vahemere-maade tüüp.

Levila: Lõuna-Euroopa poolsaared. Siirdlad: Lombardia ja Kroaatia (—o- Mitroopa), Balkani NE osad (—o- Euraasia), Hispaania S- ja SE-osad (—o- Orient).

Asustusolud. — Suletud linnalised asulasüsteemid väga suure elatamistihedusega. *Annuaire Statistique des Grandes Villes'* järele arvatades on elutamistihedus (= elanikke pro 1 ha krundipindala) Genovas (1925/26) 1690, Napolis (1928) 1183, seega 3 kuni 4 korda suurem kui Mitroopas. Alles Milano (1920) 411 el. pro ha läheneb Kesk-Euroopa oludele. Üldiselt kuuluvad ka hispaania linnad sellesse

1) *Deutsche Wirtschaftskunde* 1930, lk. lk. 163—165.

2) *Eesti Statistika* 1930, nr. 103 (6), lk. 359.

3) Prof. Hickmann's Geographisch-Statistischer Universal-Atlas 1927. Vollst. neubearb. v. Alois Fischer, lk. 84. Wien 1927 (1926?).

4) W. Woytinsky, op. cit., lk. lk. 180—182. Saksamaa iseosades tohiks aastane sissetulek olla erinev, läänes ja loodes kõrgem, idas madalam. Kahjuks puuduvad sellekohased üksikasjalisemad andmed. Samuti on lugu Tšehhoslovakkia, mille läänepoolses osas (Böömimaa!) rahvatulu tõenäoliselt täiesti Mitroopa tasemel, kuid Slovakkia ilmselt madalam nivoo kisub üldise keskmise tunduvalt alla.

tüüpi ja mainivad välimikult kõige rohkem Lõuna-Prantsusmaa ja Itaalia linnu, olgugi et hommikumaine mõju on selgesti kasvav S- ja SE-suunas.¹⁾ Võrdlemisi arvukad väike- ja tarulinnad põllumajanduslikes provintses (V. ja Uus Kastiilia), isegi huertakesemed — Vegalinnad ei hõrene aegamööda ümbruskonda, vaid esindavad reeglipäratute uulistikega ja sarastikega äärmiselt tihedasti elutatud sulgasulaid, mille ter- vishoidlik olukord halb ja suremuse koefitsient suurem kui Euroopa suurlinnades.²⁾

Korteriolud. — Elanikke korteri kohta keskmiselt rohkem kui kuski mujal Euroopas, näiteks: Napolis 5,9, Genovas 5,0,³⁾ see- tõttu elanikkude toaarv valitsevais kääbuskortereis väga kõrge (vt. järgmine tabel).

Enanduvalt 1—2 eluruumi ühe perekonna kohta,⁴⁾ siirdlatel ja üksikuis linnus, kuhu koondunud palju kodu- ja välismaalist paremikki, erilisel lahedad korteriolud (Firenze). Näiteks oli korterite üldar- vust: ³⁾

1921. a. Napolis 1—2-tubikuid	49%	4,24	kuni	2,97	elanikuga	pro	tuba
1921. a. Torinos „ „	58%	2,18	„	1,62	„	„	„
1911. a. Milanos „ „	63%	2,43	„	1,84	„	„	„
ent 1921. a. Firenzes 3- kuni hulkutubikuid	93%	1,27	kuni	0,53	elanikuga	pro	tuba.

Korteriolude illustratsiooniks pälvigu tähelepanu linnatüübina hästi- vahemereline Napoli (1925. a. 858 000 el., 1928. a. 966 423 el.), mis on esitatud meie kanoonilises kujus XVII tabel-aritmogrammil.

Keskliste rahvakihtide domineerimine on sellel jaotuskõveral ka- dunud, ja arvestades võrdlemisi silmapaistvat suurkorterite protsenti võiksime möönda rohke kehvikustiku ning märgilise paremiku vastan- dumist.

1) O. Jürgens. Spanische Städte. Hamb. Universität, Abh. a. d. Gebiet der Auslandskunde, Bd. 23. Hamburg 1926.

G. Jessen. Spanische Stadtschaften, lk. lk. 29—40. Stadtschaften der Erde, hrsg. v. S. Passarge. Hamburg 1930.

O. Marinelli. Atlante dei tipi geografiche. Istituto geografico militare. Firenze 1923. Tav. 66.

G. Wermert. Die Insel Sicilien in volkswirtschaftlicher, kultureller und sozialer Beziehung. Berlin 1905.

H. W. Aahlmann. Études de géographie humaine sur l'Italie subtropi- cale. *Geografiska Annaler*, 1925, H. 4. 1926, H. 10. 2.

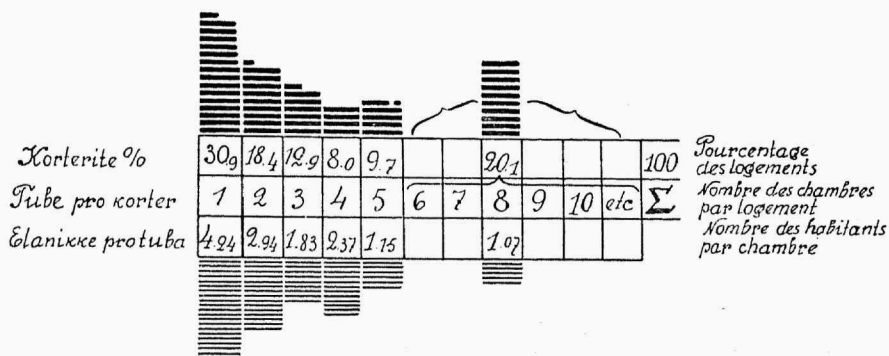
2) O. Jessen, op. cit., lk. 35.

3) *Annuaire Statistique des Grandes Villes* 1927, lk. lk. 22—46.

4) A. Fischer, op. cit., lk. 847.

XVII tabel-aritmogramm. Vahemere-maade tüüp :
Napoli (1921).

Type méditerranéen: Naples.

Iga „—“ täh. 2% korterite üldarvust resp. 0,2 elanikku pro tuba.

Chaque ligne („—“) indique 2% des logements resp. 0,2 habitants par pièce.

Esimese prevaleerimisega kaasleb ka tagasihoidlik varustis sidenaving liiklemisvahendeilt (vt. tabel V), nii et 50—60 perekonna kohta tuleb ainult üks telefon ja 4—120 perekonna kohta üks liiklev auto.

Rõivastus ja toidustus. — Tagasihoidlik kulutus rõivastusele.¹⁾ Mõõdukalt segatud toidustus. Linnatöölise toidukorvis jaotuvad taimeriigi- ja loomariigi-saadused (62,5% : 37,5) vastupidiselt Skandinaaviale (36,1% : 63,9%). Kalatoidustus asendab mitmeti rasva- ja lihaaineid (89 g = 9,3%). Piim ja piimaproduktid 26%, kusjuures iga elanik näiteks Itaalias tarbis 1927. a. (sulgudes 1914. a.) aastas võid 1,0 (1,1) kg, ja juustu 5,2 (3,6 kg).²⁾ Selle asemel taime- (-oliivi) õli. Väike kartuli (11,2%) ja suhteliselt suurim (46,9%) teravilja-ainete (mais, nisu, ka riis!) tarbimine. Väga palju kodumaa aiavilju ja frukte. Suur veinitarbimine — 1885 - 1909-aastakeskmiselt pro elanik: Kreekas 109,5 l, Itaalias 103 l, Hispaanias 95 l, Portugalis 92 l, — kuid väga väike suhkru-, kohvi-, tee- ja kakaokonsuum (vt. tabel VI). Üldiselt on Itaalias korporatiivse režiimi all eluolu tunduvalt paranenud ja tarbimine tõusnud.

Palgaolud ja varandus. — Vahemere-maad kuuluvad Euroopas väikseima palga rühma, kus töölise teenise ostujõud moodus-

1) A. Fischer, op. cit., lk. 847.

2) K. Ritter, op. cit., lk. lk. 1150—1151.

XVIII tabel. Asustusolud Ida-Euroopas.

Linnad Villes	Elutustihedus pro ha		Sajast elutatud hoonest oli <i>Proportions pour cent bâtimens avec</i>				Sajast elamust oli <i>Proportions pour cent maisons à</i>				Elanikke <i>Habitants</i>		
	Densité de la population par 1 ha	des ter- rains bâties	1—5	6—20	21—100	>100	1—2	3—4	5 ja >	pro krunt per proovit	pro elamu per mison	pro korter per logement	
			elanikuga — <i>habitants</i>				kordseid — <i>étages</i>				—	—	—
Odessa (1926, 1923, 1920)	84	48	19,07	30,44	40,31	10,18	83,94	16,06		—	20,6	4,7	
Kiiev (1923)	76	22	27,75	43,75	22,76	5,74	90,97	9,03		—	18,1	5,0	
Lodz (1918, 1921, 1918)	178	57	9,66	27,07	44,10	19,17	57,90	3,47		—	24,4	3,8	
Riia (1920/24, 1924)	162	31	35,35	37,07	23,80	3,78	77,72	12,90		20,3	—	3,6	

tab Londoni töölise omast toidukorvi maksumusel, s. o. toiduainete hindade alusel, ainult $\frac{1}{3}$ kuni $\frac{1}{2}$. Reaalpalkade tasapinna üldindeksid toidukorvi maksumusel, resp. keskmised üldindeksid, arvestades ka korteri üürikulusi, olid 1. VII 1928. a. Lissabonis 28%, Madridis 54%, Milanos 46% resp. 45%, Roomas 43% resp. 39%,¹⁾ seega enamvähem ühtlasel tasemel Ida-Euroopaga: Tallinnas 41% resp. 43%, Varssavis 42% resp. 43%. Üldiselt oli 1930. a. jaanuaris Eesti tööliste reaalteenitusest madalam vaid Portugali tööliste oma (vt. tabel VII). Rahvavaranduse seis pro elanik *ante bellum* Gini arvutusil Itaalia kohta ning Barthe arvutusil Hispaania kohta oli madalam Kesk-Euroopast, kuid kõrgem Ida-Euroopast. Esimest näeme korduvat ka *post bellum* Hickmanni andmeil Itaalia kohta (vt. tabel VII).

8. Euraasia tüüp.

Levila: Venemaa ja „varjaagi piirila“ äärsed rügid. Siirdlaiks Mitroopasse on märgiline osa Baltikumist, Poola-Sileesia, Galiitsia, Lõunas ja kagus sujuvad Kaukasus ja Turkestan Orienti.

Asustusolud. — Selle ala hügelulatusest sõltub peamiselt

1) R. Sõrmus. Palgaolud töötuses 1928. a. *Eesti Statistika* 1929, nr. 90 (5), lk. lk. 290—304.

muutus asulate välises ilmes ja vaimlises miljöös, vähem aga rahvastiku tõelises elatisstandardis. See on ka mõistetav, kui arvestada eriosade lahkuminevat asustamiskäiku ja kultuurilist kontakti, teisalt aga võrdlemisi suurt ühtlust majanduslikus arenemisastmes. Olgugi et meil on tegemist ühelt poolt Kesk-Euroopast mõjustatud aladega läänepool „varjaagi piirilat“,¹⁾ taamal aga Vana-Novgorodi-, Valge- ja Suur-Venemaa, põhjapoolsete metsalate, Vjatka- ja Volga-Uurali ja Stepi-Venemaa linnadega,²⁾ ometi ei ole — erandatud selged siirdlad — eluoludes teab kui kategoorilisi erinevusi. Palju ühiseid iseloomujooni on juba linnade füsiognoomias, eeskätt selles „stiilituses, mida enamasti leevendab kena asend“ (Wallace!) ja mille esile kutsub maalist päritolu elamute segipaisatus kesk-euroopaliste halvasti ehitatud kastmajadega,³⁾ eriti kõigis neis taru-, väike- aga ka siire- ja suurlinnadeski, mille rahvastiku kiirendatud juurdekasv kuulub viimasesse poolsajandisse.⁴⁾ Domineerivad täiesti puithoonestusega leep- ja masalinnad, mille elutustihedus kaugelt vähem Mitroopa ja Skandinaavia linnadest, ja mille asustustihedus läheneb Öhtumaadele. Ometi erinevad Euraasia linnad teravalt Öhtumaadest, kuna neis ei valitse erakega kahasmajad, vaid enanduvad üürikud: krundil ja majas elab keskmiselt 3—5 korda rohkem elanikke. Lähikaudu sedasama pilti näeme ka äärieriikide linnades ja suuremais vene provintsilinnus — Kiiev, Odessa — mis sihustavad pealinnu⁵⁾ või on kauemini olnud Kesk- ja Lääne-Euroopa mõjustada. Selle tõttu on neis rohkem maitsekust, liigestust ja Kesk-Euroopalist ilmet, sekka germaani idakolonisatsiooni muinasvorme ja uuemaid sugemeid. Asustusoludelt sarnanevad nad aga enam-vähem ja korteriolud on neis kõigis kitsad ning rasked. Seda näeme isegi juba Mitroopa servaaladel — Budapestist Danzigini, kus tubikud korteristiku koosseisus täiesti prevaleerivad.

Korteriolud. — Elatisstandardi ja majandusliku arengu madalus paistab selgesti korterioludest. Valitsevalt tuleb ühe perekonna kohta ainult üks eluruum, sekka arvatud köök (kööktoad!). Näiteks oli korterite üldarvust: ⁶⁾

1) A. Penck. Über politische Grenzen. Berlin 1917.

2) G. A. Bäckhoff. Europeiska Rysslands bygder. *Globen* 1927, VI. Nr. 2, lk. lk. 11—15.

3) A. Schultz. Russische Stadtlandschaften. Stadtlandschaften der Erde, hrsg. v. S. Passarge. Hamburg 1930, lk. lk. 41—70.

4) E. d. g. Kant. Tartu. Linn kui ümbrus ja organism. Koguteos „Tartu“, lk. 380. Tartus, 1927.

5) A. Radó. Führer durch die Sowjetunion. Gesamtausgabe, hrsg. v. d. Ges. f. Kulturverbindung d. Sowjetunion m. d. Auslande. Berlin 1928.

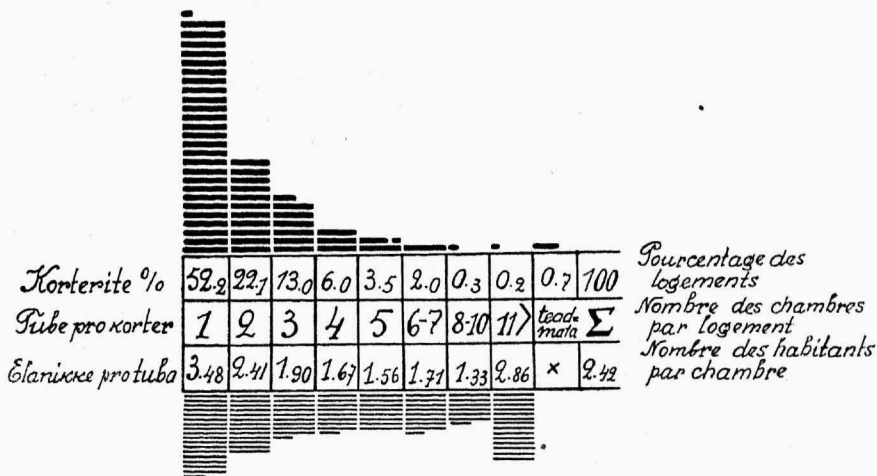
6) *Annuaire Statistique des Grandes Villes* 1927, lk. lk. 22—46.

1918. a. Lodzis tubikuid 66%, 3,35 elanikuga toa kohta,
 1923. a. Harkovis tubikuid 56%,
 1921. a. Varsavis 1—2-tubikuid 63%, 3,73 kuni 2,38 elanikuga toa kohta,
 1923. a. Odessas tubikuid 71%, 3,04 kuni 1,94 elanikuga toa kohta.

Viimati mainitud Odessa, mida Schultz loeb pealegi „korralikumaks ja puhtaimaks linnaks, mida võib arvata lääne-euroopaliste tüüpi“¹⁾ on hästi kohane just euraasialise linnatüübi esitamiseks sel kaanonilisel diagrammi-kujul, mida me varemalt oleme tarvitanud (vt. tabel XIX). Sellelt aritmogrammilt näeme, et Ülemere-maade linnade korteristiku normaaljaotuse kõver on elatisstandardi alaneva astenduse järjestuses (võrdle II, IX, XI, XVI, XVII ja XIX tabelleid) aegamööda siirdudes muutunud B-tüüpi frekventskõveraks,²⁾ kuna küsimuses olev omadus — toalisus — ebapidevalt piiratud. Selline ühekiülgsest alaneva kõvera karakter on haruldaste eranditega omane kõigile Euraasia tüüpi linnadele, kui neid aritmograafiliselt uurida korteristiku toaarvulise liigestuse suhtes.

XIX tabel-aritmogramm: Euraasia (Ida-Euroopa) tüüp;
 Odessa (1920).

Type eurasiatique (d'Europe orientale).

Iga „—“ täh. 2% korterite üldarvust resp. 0,2 elanikku pro tuba.

Chaque ligne („—“) indique 2% des logements resp. 0,2 habitants par pièce.

1) A. Schultz, op. cit., lk. 57.

2) C. V. L. Charlier. Vorlesungen über die Grundzüge der mathematischen Statistik, lk. lk. 79—85. Scientia, Lund. Hamburg 1920.

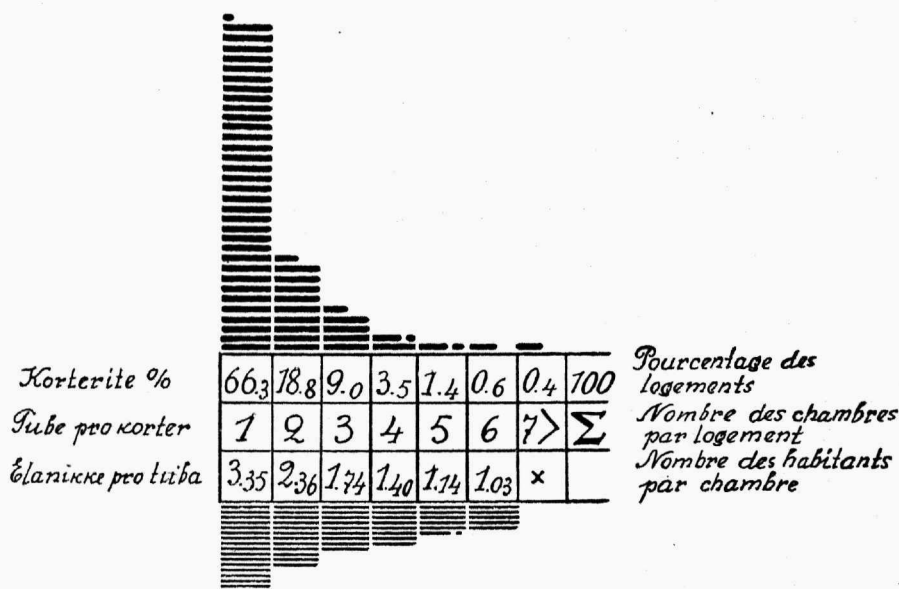
Iseloomulik Venemaale on elanikkude suur arv toa kohta ja seda isegi suurkorteris (6 ja > 6-tubikuid), mis näitab, et need on haiglad, internaadid või et neid elutavad mitu perekonda: 11-tubiku keskmine elanikkude arv O d e s s a s on $(2,86 \times 11)$ 31,46, sellal kui see S t o c k - h o l m i s (1925. a.) oli (vt. tabel) 6,49, M a g d e b u r g i s (1925. a., vt. tabel) 6,93, H u l l i s (1911. a., vt. tabel) 6,38 ja W e l l i n g t o n i s 1921. a., vt. tabel) ca 5.

Korteripuudus ja korteriolude viletsus on Euraasia linnades enam-vähem üldine. Poolas, kus üürnikkude kaitse ei ole nii tugev kui Mit-roopas, ei ole ka elamute- ning korterite-ehitamise areng kuigi mainimisväärilisi edusamme teinud, kuna esimeseks ülesandeks oli sõjast laastatud alade endise seisundi taastamine, vähemal määral aga uute elunõuete kohendamine. Isegi pealinnas valitseb, järeldades ülaltoodud andmeist, kibe korteripuudus, kõnelematagi Lodzist (vt. tabel XX), kus tubikute ainuvalitsus otse masendav.

XX tabel-aritmogramm: Korterite ositus tubade ja toa-
elanikkude arvult Lodzis.

Répartition des logements selon le nombre des pièces et la densité
d'habitation en Lodz (Pologne).

Lodz (1918).

Iga „—“ täh. 2% korterite üldarvust resp. 0,2 elanikku toa kohta.

Chaque ligne („—“) indique 2% des logements resp. 0,2 hab. par pièce.

Ainuke vahe, mõlemaid euraasialisi linnatüüpe — Odessat ja Lodzi — võrreldes, on elanikkude arvus toa kohta, mitte aga korterite osituses.

Olgugi Poola Valge-Venemaal, Leedus ja Läti Latgalias korteriolud väga kitsad, kohtame siiski viletsamaid elamistingimusi Nõukogude Vabariikide Liidus. Moskvast on hüügsuure ametnikkude aparaadi koondumise tõttu korteripuudus enormne: eluruumi mõõdetakse pindalaga, nii et suuremais ruumes kolmepealine perekond ei saa ühtainustki eraldi tuba elutada, kõnelemata korterist.¹⁾

Ei ole vist vajagi eriliselt rõhutada, et üürikkude kaitse on Venemaal täieline, pigemini et korteri ja üürihinna määramine kuulub ametkonnile. Eraomandus on loovutatud ainult väikesile elamuile. — Korteri puuduse ületamiseks üritas Sovjetivalitsus 1925.—1927. a. suuremaid ehitusettevõtteid. Teadmuste vajak ja sobiva ehitusmaterjali puudulikkus viis aga sageli raskele ebatulemusile, nii et lubati ehitada ka eraalgatusel era-ehitusaktisiaseltsidel.¹⁾ 1926. a. loenduse järele,²⁾ mis loostab uueks ehitustegevuseks mitte ainult vastset ehitatud, vaid ka taastatud hooned, oli 1923—1926. a. jooksul ehitatud:

a) RSFSR-is 133 758 elamut 5 059 243 m²-i elutatava pindalaga (жилья площадь), sellest:

	riiklikult	kooperatiivselt	eraettevõttel	kokku
elamuid	6,6%	2,6%	90,8%	100%
elutatavat pindala	21,6%	14,9%	63,5%	100%

b) USSR-is (Ukraina SSR) 31 373 elamut 1 260 987 m²-i elutatava pindalaga, sellest:

	riiklikult	kooperatiivselt	eraettevõttel	kokku
elamuid	16,7%	0,9%	82,4%	100%
elutatavat pindala	41,1%	2,8%	56,1%	100%

ja c) BSSR-is (Valge-Vene SSR) 8 968 elamut 378 671 m²-i elutatava pindalaga, sellest:

	riiklikult	kooperatiivselt	eraettevõttel	kokku
elamuid	4,3%	2,3%	93,4%	100%
elutatavat pindala	15,6%	4,8%	79,6%	100%

millest võib järeldada, et eraehitustegevus (частное жилищное строительство) tollal veel valitses. Riiklikult ehitatakse suuri elamuid (NB! elamute ja elutatava pindala suhe!), eraettevõttel aga väikseid. Kui suur selle hulgas on endisist elamuisi remonditute protsent, jääb lahtiseks. Samuti väldivad „Итоги десятилетия советской власти в цифрах“ (1917—1927) lähemaid andmeid korterite ja sellekohaste elamisolude kohta.³⁾

Vaatamata riiklikkude summade märgilisele kulutamisele uute elamute ehitamiseks (nimelt 900 miljonit rubla viimasel neljal aastal), osu-

1) E. Scheffer. Wohnungsförderung, lk. 30. Wien 1928.

2) Итоги десятилетия Советской власти в цифрах. 1917—1927. lk. lk. 364—365. Центральное Статистич. Управление СССР. Москва 1929 (?)

tub see kõik täiesti puudulikuks, võrreldes linnalise rahvastiku nobeda kasvuga. Töölisklassile antud eesõigused eluruumide kasutamisel on viinud vaid paljude perekondade kokkusurumisele samadesse ruumidesse. On vähe maju, kus üht ja sedasama kööki ei kasuta paljud perekonnad. Erasisikuile on olnud lubatud elamuid ehitada, kuid puudub usaldus omandkindlusse; samuti on osutunud ehitusmaterjalidehankimine väga raskeks. Ühistegelisel ehitamisel on tekkinud peamiselt elamud riigiametnikkudele. Siiski ei jätku kõigest sellest: korteriolude seisund ja eluruumide puudus ületavad Nõukogude Venemaal kõik kujutletava eurooplase vaatenurgalt.¹⁾

Töölisperekonna kasutada olev eluruumi pindala on langenud keskmiselt 4,8 m²-le, millest jätkub parajasti ühele süngile. Mitmes linnas ja tööstusharus, mille kätised ei varusta töölisi korteritega, on elamisolud veelgi halvemad. Ivanovo-Vosnesenskis, vene tekstiiltööstuse keskus, ca 300 km Moskvast eemal, elavad töölised näiteks sedavõrt kitsais korterioludes, et ühe hinge kohta tuleb läbistikku ainult 2,7 kuni 2,8 m²-t. Äärmiselt viletsad elutingimused valitsevad ka Uuralis ja Donbassis. Kohati elavad töölised hädakortereis ja terved perekonnad magavad kohakuti asetatud naridel. Ca 7500 raudteetöölise perekonda elavad vanades vagunites või lihtsais mullaonnes. Üldstatistiliselt oli 1926. a. rahvaloendusel 28%-il tööstustöölisel ja 43%-il mäetöölisel vähem kui 3 m²-it eluruumi hinge kohta.

Viie aasta plaani kohaselt peab tööliskorterite ehitustegevus niipalju edutama, et selle aja jooksul saavutatakse keskmiselt 6 m²-line eluruum per cap.²⁾ Kuigi see plaanitsetud tulemus oleks Euroopas tavaliste tervehoidlikkude nõuete kohaselt ikkagi veel täiesti puudulik, arvab Haensel, et see nõuaks isegi poolteist miljardit rubla kuludeks ja oleks käsitletava ehitusmaterjali vaatekohalt raskesti teostatav. Seega võib mõõnda, et vene korteriolud jäävad veel paljuiks tulevikuaastaiks haletsemisvääriks. Igatahes rohkete vabrikute ehitamisega ei kaasu proportsionaalne korterite arvu ja ruumikuse kasvamine, kuna käsitletav ehitusmaterjalid neelab industrialiseering, mille huvid nõukogude riigikapitalism seab kõrgemale tarbija omadest.³⁾

Liiklus- ja sidevahendeilt on Ida-Euroopa hõre (vrđl. V tabelil), jäädes maha Vahemere-maadest, Venemaa isegi

1) P. Haensel. Die Wirtschaftspolitik Sowjetrusslands. Tübingen 1930.

2) Пятилетний план. Том II, часть 2. 2-ое изд., lk. 282.

3) P. Haensel, op. cit., lk. lk. 143—144.

Egiptusest ja mõnes suhtes ka Briti-Indiast. Näiteks tuli 1928. a. Euroopa-Venemaal ühe automobiili kohta 7872 elanikku, Briti-Indias aga 3333, Hollandi-Indias 1950 ja Jaapanis 1379.¹⁾ Varjaagi piirivöote äärseis riiges on erandiks vaid selgejoonelised siirdlad Kesk-Euroopasse.

Rõivastus. — Üldiselt väike kulutus rõivastusele. Ainult siirdlad, näiteks Balti riikide ja Lääne-Poola osad kulutavad märgiliselt nende elatisstandardi suhtes. Kohati sünnib see n. ö. „üle jõu“, kuna püütakse üle kukru põhivõimete „vähemalt välimuselt mainida“ mitrooplast.

Venemaal on rõivastus eriti kehv ja kallis. Töölisperekond ostab aastas läbitikku 12,4 m puuvillast ja 1,5 m villast riidet ja 1,24 paari saapaid. Seejuures maksab 1 m puuvillast riidet töölisele keskmiselt 47 kopikat (peaaegu 1 Ekr.), 1 m villast riidet 7,30 rubla (ca 14,20 Ekr.) ja paar saapaid täiskasvanule (18 rubla (\approx 35 Ekr.).²⁾ Vabal turul on tekstiilide ja jalanõude hinnad pealegi 5—10 korda kõrgemad.³⁾ Isegi Moskvas — relatiivselt prima varustuse keskkohas — on vaatljad tähele pannud suurt puudust rõivastuses ja saabastuses.⁴⁾ Asjakohane uurimus 1926. a. novembris vene töölisklassi eliidi kohta Moskva, Leningradi, Uurali ja Ukraina peatööstusaladest on näidanud, et keskmise töölisperekonna kuu sissetulekust kulutati rõivastusele ja saabastusele siiski 19,3%.⁵⁾

Toidustus. — Esineb segatoidustus, kuid võrdlemisi monotoonne. Enanduvad taimeriigi-saadused. Vene statistilise Keskvalituse andmeist linnalise rahvastiku toidustuse dünaamika üle⁶⁾ leiame kohastuval ümberarvutusel vene linnatöölise toidukorvis 1926. a. oktoobris resp. veebruaris ühe hinge kohta 1457,9 g resp. 1340,7 g toiduaineid (aastakeskmised puuduvad) ja nimelt 74,2% taimeriigi- ja 25,8% loomariigi-saadusi.

Erilise uurimuse tulemusil, mis 1927. a. oktoobris haaras 3288 riigiametniku perekonda, sisaldas täiskasvanu tarbitud keskmine päevane toiduainete hulk 3246 kalorit, nimelt 114,2 g valku, 73 g rasva ja

1) Suomen Tilastollinen Vuosikirja, XXVII, 1929, lk. 346. Helsinki 1929.

2) P. Haensel, op. cit., lk. lk. 146/147.

3) Tiltmani artikkel „Conditions in Russia“, „Manchester Guardian“, 4. IX 1930

4) P. Berkenkopf. Zur Wirtschaftslage Sowjetrusslands. Wirtschaftsdienst 1930, XV, H. 44, lk. lk. 1874—1879.

5) Статистическое обозрение, 1927, май, — vt. P. Haensel, op. cit., lk. 145.

6) Итоги десятилетия Советской власти в цифрах. 1917—1927. lk. lk. 360/361. Центр. Статист. Упр. СССР. Москва 1929 (?)

511,9 g süsivesikuid, seega siis valkaineid ja rasva vähem ja süsivesikuid tunduvalt rohkem kui rootsi töölisel (vt. Skandinaavia-maade elatisstandard, toidustus). Aastas tarbis Venemaal riigiametniku perekonda kuuluv täiskasvanu 163 kg leivaaineid, 63,2 kg liha, 2,4 kg rasva, 1,8 kg taimeõli ja 17 kg suhkrut.¹⁾ Teisalt märgib Berkenkopf oma äsjailmunud ülevaates Nõukogude Venemaa majandusliku seisundi kohta,²⁾ et linnalise rasketöölise kuised ratsioonid on Moskvas praegu: ümmarguselt 5 kg liha ja 250 g võid, riigiametnikudel aga 2,5 kg liha ja 100 g võid, mis teeb aastakonsuumis rasketöölisel 60 kg liha ja 3 kg võid, riigiametnikul aga kõigest 30 kg liha ja 1,2 kg võid. Kuine munaderatsioon — lastele! — on 15 tükki ja piima saavat samuti vaid lapsed, 12 l kuu kohta. Saabuval talvel peab Berkenkopf tõenäoliseks nende ratsioonide veelgi vähenemist. Pealegi on need Moskva eesõigustatud tööstustöölise kõrgeimad ratsioonid, mujal on need veel madalamad. Arvestada tuleb ka seda, et linnaline rahvastik (erandatud vaid „rasketöölised“ ja mõned teised riigiametnikkude eesõigustatud kategooriad) ligi 30% oma tarbeist rahuldab „vabal turul“, kus hinnad mitu korda kallimad „reguleeritud turust“.³⁾

Taimeriigi-saadustest moodustavad teraviljaained vene töölise toidukorvi protsendes 32,6%, kuna kartul (19,6%) on nõrgemini esitatud kui näiteks Eestis, kus — (Tallinna) linnatöölise päevane toiduainete hulk ühe täistarbija kohta 2182,9 g — toidukorvi koosseisus valitsevad samuti taimeriigi-saadused, olgugi vähemal määral kui Venemaal, kusjuures kartuli osakogus on suurem (28,0%) kui teravilja-aineil (22,7%). Vene linnatöölise toidukorvi koosseisu iseloomustab loomariigi-saaduste hulgas väike piima ja piimaproduktide protsent, nimelt 12,6%, mis on madalam kui üheski senivaadeldud elatisstandardi tüübis. Sama nähtus kordub ka vene maatöölise toidukorvi koostises — piima ja piimaprodukte 14,8% tootlevas vöötes ja 16,0% tarbivas vöötes. Piima ja piimaproduktide vähese osatähtsusega kaasleb ka väike võikonsum. Ametliku statistika andmeil⁴⁾ tarbis vene linnatöölise perekonna iga liige 1926. a. päevas 9,4 kuni 11,1 g „lehmavõid“, teenistuja perekonnaliige aga 19,2 g. [Eesti linnatöölise võikonsum ühe täistarbija

1) P. Haensel, op. cit., lk. 58.

2) P. Berkenkopf, op. cit., lk. 1874.

3) Ibid. lk. 1878. — Vt. ka: Tiltman. Conditions in Russia. *Manchester Guardian*, 4. IX 1930.

4) Итоги десятилетия etc. 1917—1927, lk. 361.

kohta päevas Tallinnas 15,5 g¹⁾]. Aastane võitaring vene töölispe-rekonna liikme kohta oleks seega 3,43 kuni 4,05 kg ehk keskmiselt 3³/₄ kg, teenistuja perekonnaliikme kohta aga 7,0 kg, sellal kui maal on võitavitamine tunduvalt madalam, nimelt 5,3 g kuni 7,0 g päe-vas tootlevas vöotes ehk aastakeskmiselt 1,9 kuni 2,6 kg, üldkeskmi-selt 2,25 kg aastas pro elanik.²⁾ Lisatagu veel, et Eestis koorevõi-kon-suum teeb ühe täistarbija kohta aastakeskmiselt maal 5,2 kg ja Tallin-nas 5,7 kg. Kokkuvõttes jääb Ida-Euroopa, sekka Eesti, nii kogu-selt kui mihuselt tubli astme maha Kesk-Euroopast ja Öhtumaadest, kuna juustu tarbitakse õige vähe, Venemaal näiteks 1927. aastakeskmi-selt 0,1 kg pro elanik, s. o. samapalju kui maailmasõja-eelseil aastail.³⁾

Loomariigi-saaduste hulgas on aga lihaaineil suurem osatähtsus. Venemaal figuurib linnatöölise laual päevas 150,7 g liha, 21,3 g kala ja 7,0 g rasva, kokku toidukorvi protsandes 13,6%, Tallinnas rasva, liha ja lihaaineid 133,9 g ja kala 112,3 g, kokku 246,2 g ehk toi-dukorvi protsandes 11,3%, kuna eesti linnatöölise-täistarbija toiduai-nete päevane kogus on suurem, 2182,9 g. Viimasest sõltub ka, et vene tööline tarbib päevas protsentuaalselt puu- ja aiavilja 16,4%, eesti tööline Tallinnas aga 10,9%, olgugi et kogused iseliselt suhtuvad nagu 239,6 g : 237,3 g-sse.

Tööstusproduktide-konsumatsioon Venemaal on samuti väike. Isegi viie aasta plaani läbiviimise järele võib läbilõike-venelane aastas tarbida väga vähesel hulgal vabrikutooteid, nagu seda ametlikust plaanist võetud andmed näitavad⁴⁾:

1) H. Reiman, op. cit., lk. 77.

2) Kurt Ritter oma arvutis leiab kogu Venemaa võitaringu olevat 2,6 kg aastas pro elanik. Eeldades mõlemapoolsete andmete tõelisust, saaksime kaudselt arvutada, kui suur oli 1926./27. a. nende elanikkude arv, kes võisid tar-bida ülaltoodud teenistuja perekonna liikme aastase normi, s. o. 7,0 kg võid. Neid oleks ümmarguselt 10,8 milj. elanikku ehk 7,3% Venemaa elanikkude üldarvust, linnade elanikest aga ca 41%.

Muide olgu tähendatud, et Hübneri tabelleis toodud SSSR-i rahvastiku arv 17. XII 1926. a. kohta (143 129 872 el.) ei vasta SSSR-i Statistilise Keskvalitsuse andmeile, mis loostavad samal daatumil 147 013 600 elanikku ja on ilmtingimata usaldatavamad.

3) K. Ritter, op. cit., lk. 1150.

4) Пятилетний план. Том II, часть 2. 2-ое издание lk. 46. — Vt. ka: Viie aasta plaani üksikasjaline kirjeldus ametlikus „*Volkswirt-schaft der USSR*“, hrsg. v. d. Sowjethandelsvertretung in Berlin. 1929, Nr. 6/10, 1930, Nr. 3/4.

P. Haensel, op. cit., lk. 135.

XXI tabel. Per cap. arvutatud kaupade aastased minemihulgad Nõukogude Venemaal.

Consommation annuelle des marchandises (produits industriels) par hab. en USSR.

Kaubad: (<i>Marchandises, produits industriels</i>)	1927 28	1932 33 (optimaalne)	Mõõduühikud
1) Vodka (<i>Eaux-de-vie</i>)	5,7	3,5	pudelit (<i>bout.</i>)
2) Sool (<i>Sel</i>)	11,9	13,3	kg
3) Mahorka (<i>Tabac</i>)	0,56	0,68	kg
4) Puuvillane riie (<i>Tissus de coton</i>)	15,2	21,3	m
5) Paberossid (<i>Cigarettes</i>)	302	435	tükki (<i>nombre</i>)
6) Tuletikud (<i>Allumettes</i>)	29,9	47,3	toosi (<i>boîtes</i>)
7) Petrooleum (<i>Pétrole</i>)	6,2	10,7	kg
8) Kalossid (<i>Chaussures en caoutchouc</i>)	0,22	0,38	paari (<i>paires</i>)
9) Suhkur (<i>Sucre</i>)	7,7	13,9	kg
10) Saapad (<i>Chaussures</i>)	0,40	0,74	paari (<i>paires</i>)
11) Villane riie (<i>Tissus de laine</i>)	0,48	1,17	m
12) Päevaliliseemne õli (<i>Huile de tournesol</i>)	1,73	4,33	kg
13) Tee (<i>Thé</i>)	0,17	0,592	kg
14) Põllum. riistad (<i>Appareils agricoles</i>)	0,94	4,07	rubla (<i>roubles</i>)
15) Väetisained (<i>Engrais</i>)	4,1	130,0	kopikat ($\frac{1}{100}$ <i>roubles</i>)
Nende kaupade aastaväärtus (<i>Valeur total des marchandises</i>)	28,9	48,3	rubla (<i>roubles</i>)
	56,3	99,2	E krooni (<i>couronnes</i>)

Jooksva aastal (1930) jätkub, isegi teravneb, Venemaal kaupade puudus. Sellal kui vene rahvastik kasvab aastakeskmiselt 2,4%, moodustab näiteks suhkruminem ainult 86,8%, tubakal (mahorka) 87,9%, õlled 99,4%, seebil 105,2%, tekstiilkaupadel 111,8%, jalanõudel 111,9%, taimõlil 112,7% eelmise aasta omast, kui sekka lugeda ka import välismaadelt.¹⁾

Maitseainete-konsumatsioon, nagu see osalt juba paistab ülaltoodud tabelist, on madal (vt. ka rahvusvahelise võrdluse tabelit). Alkohooliliste jookide tarbimine on seni pidevalt kasvanud. Per cap. anti kuus nende peale välja: 1924. a. 73 kopikat, 1925. a. 1,94 rubla ehk 2,1% palgast, 1926. a. 2,33 rubla ja 1927. a. 2,97 rubla resp. 2,8%.²⁾ Huvitavaks võrdluseks olgu siiski lisandatud, et 1924. ja 1925. a. vene keskmise taluri rahaline sissetulek kõigist allikaist oli peaaegu täpselt niisama suur kui inglase keskmine kulutus ainuüksi alkohoolilistele jookidele, nimelt 6 £ 15 sh 3 d 1927. a.³⁾

1) Контрольные цифры 1929|30, lk. 564. Москва 1930. — P. Haensel, op. cit., lk. 135.

2) P. Haensel, op. cit., lk. 147.

3) Ibid. lk. 65.

Palgaolud ja varakus. — Taga- ja Ida-Euroopa-maad kuuluvad rahvavaranduselt, -sissetulekult ja reaalpalga tasemelt madalaimasse rühma Euroopa riikide seas. Kõige sugulasemad on nad selle poolest Vahemere-maadega, kuna viimase elatisstandard madaldubki Taga-Euroopa kaudu siirdudes (Balkan!) Euraasiasse. — Töölispalga ostujõud on näiteks enamasti 50% ja kohati isegi madalam kui Londoni töölisel. Sellesse rühma mahutame eesotsas Venemaa, Poola, Rumeenia, aga ka Balti riigid. Reaalpalkade tasapinna üldindeksid toidukorvi maksumusel, resp. keskmised üldindeksid, arvestades ka korteri üürikulid, olid 1. VII 1928. a. Varssavis 42 resp. 43, Lodzis 45 resp. 51, Tallinnas 41 resp. 43 ja 1. I 1927. a. Riias 49 (alus: London = 100).¹⁾ Vene tööstustöölise kuupalgana signaalis SSSR-i Statistiline Keskkvalitussus 1924./25. a. kohta 45,24 tšervonetsrubla või büdžeti andmeil 26,56 büdžetirubla, ja 1926./27. a. kolme kvartaali keskmiselt 60,50 tšervonetsrubla või 31,81 büdžetirubla.²⁾ Kuna tšervonets-ega büdžetirubla sisemaise tõelise ostujõu kohta ei ole käepäralisi küllaldaselt täpseid andmeid, siis puudub võimalus nende aastakäikude kohta arvutada vene linnatöölise reaalpalga indekseid sel baasil, nagu nad teiste maade kohta on esitatud. Vene linnatöölise toidukorvist võib aga järeldada, et palkade reaalse ostujõu poolest kuulub ka Sotsialistlikkude Nõukogude Vabariikide Liit madalaimasse palgarühma. Hickmanni poolt 1925. a. kohta toodud keskmise riigiametniku kuupalga kohaste heaoluindeksite alusel spekulatiivselt kalkuleerides (USA = 100, Suurbritannia = 72, SSSR = 22), tuleks oletada vene töölise tollase reaalpalga üldindeksina ca 30, täh. lähikaudu Portugali taset.³⁾ Siiski on Venemaal linnatöölisel, eriti „rasketöölisel“ olukord parem kui keskmisel riigiametnikul, mis mainitud kalkultatsiooni täpsuse teeb ebatõenäoliseks.

Hakkab silma, et Venemaal on tööliste reaalpalgad viimasel kahel aastal nobedamini tõusnud kui mujal. 1927. a. seisundiga võrreldes on

1) R. Sõrmus. Palgaolud tööstuses 1928. a. *Eesti Statistika* 1929, nr. 90 (5), lk. lk. 290—304.

Seejuures tuleb silmas pidada, et võrdluse aluseks on Tallinna kohta võetud tööliste tegelik teenis, teiste loendatud linnade kohta aga palganormid. Alust ühtlustades saaksime Londoniga võrreldes eesti töölise reaalteenise indeksiks ümarguselt 40% või veidi alla selle. Vt. *ibid.* lk. 304.

2) *Итоги десятилетия etc. 1917—1927.* lk. lk. 342/343.

Tolleaegne tšervonetsi (= 10 rubla) kullapariteet oli 5,15 \$ (Hübners Geogr.-Statist. Tabellen. Wien 1929), mis ei ütle aga midagi ta sisemisest ostujõust.

3) Prof. Hickmann's Geogr.-Statist. Universal-Atlas, tabel lk. 84. Wien 1927 (1926?),

nad 109,5%, sellal kui USA-s 104% ja Prantsusmaal 105%. Rahvas-
teliidu üllitus 1928. a. aprillikuu linnaliste palkade indeksarvude kohta
(aluseks võetud 1924. a. Londoni seisund = 100) märgib SNVL-i
kohta viimase enda ametlikkuldel andmeil 52, sellal kui Berliinis 75,
Londonis 106 ja Philadelphias 195.¹⁾

Teisalt ei saa jätta mainimata, et Moskva konjunktuuri instituudi uurimuse
tulemusil Venemaal tööstussaaduste suurmüügi hinnad on palju kõrgemad kui ka-
pitalistlikkudes maades, mitte ainult *ante bellum*, vaid eriti just tänapäeval. Võt-
tes aluseks 1913. a. vene hindade jaoks 100, kujunevad teiste maade kõigi kaupade
(A) ja eriti tööstussaaduste (B) suurmüügi hinnad võrreldes Venemaaga järg-
miselt:

Maad:	A		B	
	1913	1928	1913	1928
Suur-Britannia	93	74	62	39
USA	91	74	59	43
Saksamaa	89	74	55	39

ehk teiste sõnadega: tööstussaadus, mille cest venelane maksis *ante bellum* 100
ühikut, maksis inglasele 62, täh. $\frac{2}{3}$, nüüd aga maksab inglane ainult 39 ehk ca $\frac{1}{3}$.

[Loomulikult lonkavad kõik sellised võrdlused, ent Haenseli arvates on
seegi arvutus vahest liiga optimistlik, kuna suurinemi hinnad Venemaal tähenda-
vad sageli hindu vaid eesõigustatud tarbijale. Keskmiselt oli väikemüügi in-
deksarv Venemaal 1928./29. a. 207 (1913 = 100)].²⁾

Majandusolude paranemine annab end igatahes tunda ainult neile,
kes tööolude suhtes on *beati possidentes*. Seni ei ole töölikond kui klass
palju võitnud enamlise monopolistliku riigikapitalismi režiimi all. Tar-
bija huvid on jäetud hooletusse, korteriolud, nagu nägime, on haletse-
misväärased ja per cap. arvutatud rahva aastane sissetulek — see üldise
heaolu tähtsaim eeldus — kasvab aeglaselt ja sedagi peamiselt peale-
sunnitud hoidmise tõttu. Dresdeni panga värskel koostisel on elaniku
kohta aastane keskmine sissetulek 325 RM, s. o. ca 295 Ekrooni. Sa-
mul andmeil oli see Leedus 304 RM, Poolas 317 RM, Jugoslaavias 343
RM, Rumeenias 393 RM, Lätis 396 RM ja Eestis 404 RM,³⁾ mis mihus-
tab kõik loendatud Ida- ja Taga-Euroopa riigid enam-vähem ühte kate-
goriasse. *)

Kesisevõitu andmed rahvavaranduse kohta leiduvad VII tabelis.

1) P. Haensel, op. cit., lk. 97.

2) Ibid. lk. 116.

3) „Die Wirtschaftlichen Kräfte der Welt“, hrsg. v. d. Dresdner Bank 1930.
— Vanemad Stampi ja Mulhali internatsionaalsed koostised vt. W. Woy-
tinsky. Die Welt in Zahlen. Bd. I, lk. 153 j. j. Berlin 1925. — Ka W.
Woytinsky. Tatsachen und Zahlen Europas, lk. lk. 180—182. Wien-Leipzig-
Paris 1930.

*) Edaspidi järgneb eriline käsitlus rajariikide ja Eesti elatisstandardi ning
nende kuuluvuse kohta üldises astenduses.

9. Afraasia tüüp.

Levila: Monsunaasia, Indoneesia, Indikosse graviteeruvad Aafrika osad.

Selle määratu ala mitmekesised olud on sedavõrt vahelduvad ja meie võrdluse raamest välja ulatuvad, et siinjuures peatume *flying survey* ainult üldisimail joonil.

Asustusolud on Indias,¹⁾ Hiinas²⁾ ja Jaapanis³⁾ mitmeti erinevad. Üldproportsioones väike linnastus esineb märgilisemalt suurte jõgede madalikel. Asustuse iseärasusena mainitagu ühekordseis leep-linnus väike- ja kääbusmajade ja kruntide suurt tihedust, mille tõttu saavutatakse kõrge elutamistihedus. Näiteks elas 1911. a. Benaresis 280 ja Cawnpuris 456 el. pro ha, s. o. läbistikku rohkem kui kõrghoonestatud Mitroopas, olgugi et India linnades tuli vaid 6—8 elanikku, Kesk-Euroopas aga ca 40—60 elanikku elamu kohta.⁴⁾

Wagner ei tee ilmselt täpset vahet elutamistiheduse (= Wohndichte, täh. 1 ha sarapindalal elavate inimeste) ja asustustiheduse (= Besiedlungsdichte, täh. 1 ha linna kogupindalal asuvate elanikkude arvu) vahel, nagu Nagel.⁵⁾ Ta toob küll andmed Benaresi ja Cawnpuri avaralt hoonestatud n. n. kantonnemendi kohta „elutamistiheduse“ (Wohndichte!?) arvudena, mida tuleb aga asustustiheduseks lugeda. — Üldse tuleb tunnistada, et asustustiheduse indeksid, mis ei ole arvatatud linnade kohta nende füsiognoomilisis piires, on minimaalse tähtsusega. Sageli mõjuvad nad vaid eksitavalt, kui linna halduslikesse piiresse kuuluvad laiaulatuslikud tegelikult asustamata maistud. — Kuivõrt eksitavaid andmeid sel alal on

1) L. Mecking. Benares, ein kulturgeographisches Charakterbild. *Geogr. Zeitschr.* 1913, XIX, lk. lk. 20—35, 77—96.

H. Wagner. Lehrbuch der Geographie. I Bd. 3. T. Biologische Geographie. — Anthropogeographie, lk. lk. 862—890. 10. Aufl. Hannover 1923.

P. Böllert. Die Volksdichte in der oberen Gangesebene. Diss. Göttingen 1910.

2) H. Schmitthener. Die chinesische Stadt. Stadtlandschaften der Erde, hrsg. v. S. Passarge, lk. lk. 85—108. Hamburg 1930.

H. Schmitthener. Chinesische Landschaften und Städte. Stuttgart 1925.

Sydney D. Gamble. Peking a Social Survey. Mew-York 1921.

P. M. Roxby. The Distribution of Population in China. *Geogr. Review* 1925, lk. lk. 1—24.

Ch. Robequain. Yunnanfou en 1926. *Ann. de Géogr.* 1927, XXXVI, lk. lk. 436—450.

3) L. Mecking. Japanische Stadtlandschaften. Stadtlandschaften der Erde, hrsg. v. S. Passarge, lk. lk. 109—123.

N. Yamasaki. L'action de la civilisation européenne sur la vie japonaise etc. Paris 1910.

4) H. Wagner, op. cit., lk. 870.

5) E. Nagel. Grundlegende Wertzahlen über Wohndichte und Besiedlungsdichte im Städtebau. München 1927, lk. lk. 91/92.

toodud ja tuuakse, paistab näiteks Ratzeli poolt¹⁾ kontrollimata Polaki järelle toodud andmeist Teherani kohta, kus enne linna maa-alalist laiendamist elanud hinnatavasti 100 000 elanikku quasi 83 750 m²-l (= ca 8,5 ha), täh. ümmarguselt 12 000 elanikku ha-l. Ratzeli enda poolt toodud plaan mõõdus 1:25 000²⁾ näitab aga, et Teherani maa-ala füsiognoomilisis piires on ca 400 ha, mis annab 250 el. pro ha ja vastab ülaltoodud tihedusile India linnades.

Korteriolud. — Ühel perekonnal enamasti üks eluruum või vähem.³⁾ 1921. a. oli Bombays näiteks tubikuid 70% 4,03 elanikuga pro tuba, Aleksandrias (1917) tubikuid 44% 3,09 elanikuga toas, 1—2-tubikuid 67% 3,09 kuni 2,31 elanikuga pro tuba,⁴⁾ mis näitab, et korterioludelt paremad linnatüübid sarnlevad Euraasia keskmisile või kogunisti halvemaile. — Äärmiselt hõredad on ka side- ja kiirliiklusvahendid (vt. tabel V). Teatavaks erandiks on vaid linnad, kus rohkesti välismaalasi (Kairo!).

Toidustus ja rõivastus. — Väga väike kulutus rõivastusele. Lihtne toidustus. Loomariigi-saadusist valitseb kala, sekka jahiloomade, Aafrikas ka koduloomade liha. Suur taimeriigiisaaduste-tarbing: riis, sorghum, mandioaka, bataadid, taro, jams; kohati saago, kookos- ja datlipalmi derivaadid. Palju frukte. Väike suhkru-, aga tugev võrtside- ja uimastusvahendite-konsum.

Palgaolud ja varandus. Madalad töölispalgad („kuli-palgad“) ja üliväike rahvavarandus pro elanik (tabel VII).

10. Metodoloogiline sulgõna.

Elatisstandardite, ka peamiselt linnaliste, nagu me neid oleme kirjeldanud, levimuse isegi väga üldistav kartograafiline käsitletu oleks võimatu konsumatsioonistatistika ja allikamaterjali praeguses seisundis ning ligipäästamatuses. Tüüpiliste alade endi mitmekesisus, peamiselt aga nende vahele jäävate siirdlate laiaulatuslikkus ning ebamäärasus on sedavõrt mõõduandev, et kartograafiline kinnistus tähendaks ainult kärsitut ja täpsusetut etteruttamist. Ka on täiuslikkusele vähegi pretendeerivad seletamis- ning põhjendamiskatsed seni etteheitmatult teostamatud, kuni ei ole üksikasjalisemalt selgitatud erinevate ümbruste geograafilised eeldused, eesotsas just ilmastu mõju asustusse, korteristusse, toidustusse, sisesekretsioonis jne., aga ka rahvaste füsioloogiast ja tsivilisatsiooni-

1) Fr. Ratzel. Anthropogeographie, II, lk. 291. 2. Aufl. Stuttgart 1912.

2) Ibid. lk. 292.

3) A. Fischer, op. cit., lk. 847.

4) *Annuaire Statistique des Grandes Villes* 1927, lk. lk. 22—46.

ning kultuuriastmest sõltuvad vajadused, samuti kui sotsiaalse elu stratiograafiline pilt. Igatahes näitavad Hammarsteni,¹⁾ Huntingtoni,²⁾ Mukerjee,³⁾ j. t. tööd, et selles suunas edutakse. Koos nendega ja nendel mitmeski suhtes põhinedes, avanevad suured ja ilusad uurimisväljad ka konsumigeograafiale, tahaks küll öelda regionaalsele konsumisotsiograafiale.⁴⁾ Siin ei ole koht pikemalt peatuda neil perspektiivel. Küll aga on vaja mõnd vihjet konsumigeograafilise uurimise metodoloogilisele küsimusile.

Konsumtsiooni geograafilises kirjelduses ei ole me meelega vahet teinud otseste ja kaudsete konsumihüvede vahel. Iga liiklusvahend ja korter on näiteks rahvamajanduslase mõttes kaudne tarbimishüve (*Gebrauchsgut, mittelbares Konsumtionsgut*). Siiski peame ka need lükkima konsumigeograafilisse vaatlusse, kuna muidu jääks erinevate alade konsumtsioonilude pilt fundamendita ja pealiskaudseks. Õieti tuleks seda hoolikamalt ja sagedamini teostada kui seda seni on tehtud.

Edasi tuleb rõhutada, et produktsioonigeograafias valitsevat jaotust toor- ja tööstussaadustesse ei saa rakendada kuigise eduga tarbimisgeograafiasse. Schmidtil⁵⁾ on ses suhtes õige seisukoht. Produktsioonigeograafia lähtub mõistetavasti toorainete rohkest küllusest. Hüvede seos ja sõltuvus tööstuslikus produktsioonis raskendab aga eritelluvat ja keerustab tunduvalt kausaalset põhjendamist. Selle tõttu ongi produktsioonigeograafia olnud tööstussaaduste suhtes ilmselt tagasihoidlik, vaatamata isegi raamatute tiitlitele, nagu „tööstusgeograafia“ (*„industrial geography“*).⁶⁾

Kuipalju keerukam on lugu veel tarbimisgeograafias, kus küsimusse tulevad ainult vähesed toorained! Seega on olemas vahe hüvede produktsiooni- või konsumtsioonigeograafilisel vaatlusel, mis veeretab palju rohkem raskusi just tarbimisgeograafilise uurimise teedale. Pro-

1) Vt. O. Jonasson, op, cit., lk. lk. 327/328.

2) E. Huntington. *Civilization and Climate*. New Haven 1915. — Do. *The Character of Races*. New-York 1924.

R. De C. Ward. *Climate, Considered Especially in its Relations to Man*. New-York 1908.

3) Radhakamal Mukerjee. *Regional Sociology*. New-York and London 1926, eriti ptk. IV: *Region, Food and Race*.

4) Teisal tuleme tagasi lähemalt majandusgeograafia kuuluvuse-küsimusele (majandusgeograafia või majandussotsiograafia?).

5) W. Schmidt. *Der Konsum in der Wirtschaftsgeographie*. *Geogr. Zeitschr.* 1929, XXXV, H. 2, lk. lk. 69—72 j. j.

6) Näiteks: J. R. Smith. *Industrial and Commercial Geography*. New-York 1913 või R. H. Whitbeck. *Industrial Geography*. New-York-Chicago-Boston 1924.

duktsioon on pealegi rohkem paigustatud ja rohkem massinähtus, ühtlasi ruuminähtusena kergemini haaratav. Konsumatsioon on aga tegelikult palju individuaalsema varjundiga, rohkem üksiknähtus, kui tohib nii öelda, mis hargneb üha peenematesse ning vähematesse hulkadesse ja teedesse. See viimane asjaolu peidabki konsumatsiooni kui ruuminähtuse. Olenedes paljuist varjatud ning looritatud momentidest, on nende jõudude kohaselt konsumatsiooni käivitus täieulatuslikult vaevalt veel eritelletav ja ta ositust statistiliselt raske jälgida isegi majanduspoliitiliselt hästi piiratud maa-alal. Sageli puuduvad ka viimaste kohta otsesed konsumatsiooni tõsiasjad ja andmeid hangitakse pahatihti toodangu ja impordi kokku- ja ekspordi mahaarvamise teel. Sellekohaste homogeensete konsumigeograafiliste andmete puudumine lisandab omalt poolt põhjatu hulga tõkestusi võrdluseks ja uurimiseks. Ka ei lase needki arvud lähemalt selgitada konsumatsioonihüvede üksikasjalisemat levimust väikeste ja vähimate alade kaupa. See ei luba muidugi eritellu rakendada mujal tagajärjekalt viljeldud iselisi kartograafilisi esitamismeetodeid.

Ometi tuleb loota, et edaspidi avanevad kaasakiskuvamad võimalused täpsemaiks tarbimisgeograafilisiks uurimiseks alade kaupa. Rahvusvaheliselt ette võetud põllumajanduslikud üleskirjutused on ses mõttes eriti lootustäratavad. — Ka ei tohi unustada, et tegelik majanduselu peaks olema eriti huvitatud hüvede minemi üksikasjalise levimuse selgitamisest.

Eesti-Soome kaubandusleping ja nende maade vahelise kaubanduse areng.¹⁾

Ed. Poom,

majandusteadlane, Tartu Ülikooli teaduslik stipendiaat.

I. Eelmärkeid.

Eesti-Soome kaubanduslepingu revideerimine on hoos. Revideerimis põhjused on leidnud elavat käsitelu mõlema lepingupoole maa vastavais huviringkonnis. Soomes on kaaluvaim osa selles suhtes avaldatud mõtteist mainitud kaubanduslepingu revideerimist pooldava ilmema. Ka Eesti ajakirjanduses on eriti viimase aasta jooksul Eesti-Soome kaubanduslepingu revideerimisküsimus olnud päevakorras, kusjuures üldiselt pole oldud lepingu revideerimise vastu. Ärevat meeoleolu pole aga siin põhjustanud senine kaubandusleping, vaid Soomes käesoleva aasta alul maksuma pandud tollikõrgendused, millised puudutavad olulist osa seniseist Eesti viimakaubust (eksportkaupadest) Soome ning teevad teataval määral küsitavaks nende turu tulevikus.

Kahjuks suurim osa avaldatud mõtteist käesoleva küsimuse kohta on olnud võrdlemisi ühekülgsed, sageli koguni erapoolikud. Oma nõudmiste õigustuseks ning väidete põhjenduseks on kasutatud liiga sageli n. n. „margikogumismeetodit“, s. o. nopitakse teatud üksik, sageli koguni pisinähtus, -fakt, nenditakse seda ja püütakse selle abil õigustada oma seisukohta ning põhjendada omi väiteid. Ülevaatlikku ning üksikasjalisemat käsitelu ei ole see küsimus kahjuks senini leidnud või vähemalt ei ole see ilmunud avalikkuse ette.

Käesoleva kirjutise autor on seadnud oma ülesandeks:

1. Anda üldine pilt Eesti-Soome vahelisest kaubavahetusest aastail 1920—1929 ja selgitada, missugune osatähtsus on sellel kaubava-

1) Käesolevas kirjutises toodud arutelud ja mõtted on möödunud talvel autori poolt üldjoonis kantud ette prof. dr. E. A. Kuusi juhatusel töötavas Tartu ülikooli praktilise poliitilise ökonomia seminaris ja hiljem Akadeemilises Majandusteaduse Seltsis. Prof. Kuusi soovitusel ja abil käesolev kirjutis on tõlgitud soome keelde ja ta on praegu ilmunas Kansantaloudellises Aikakauskirjas (IV nide, 1930).

hetusel vastavate maade väliskaubanduses üldse ja üksikute tähtsaimate kaubaesemete suhtes eriti.

2. Anda lühikene ülevaade Soome ja Eesti asjaomaste huviringkondade suhtumisest nende maade vahelisse kaubanduslepingusse.

3. Selgitada, kuivõrt punkt esimese (1) all antud pilt on olenev Eesti-Soome kaubanduslepingust, millest selgub ühtlasi, kuivõrt põhjendatud või põhjendamata on [punkt teise (2) all toodud] vastavate maade asjaomaste huviringkondade suhtumine sellesse lepingusse.

Sel teel saavutatud tulemused võiksid ehk olla abiks nii möödunu mõistmisel kui ka arusaamatustest hoidumisel tulevikus.

Üldise alusena käesolevale kirjutisele autor on seadnud nii Eesti kui ka Soome vastavaid statistilisi andmeid (vastavate maade statistika keskbüroode väljaandeid), milliseid on kasutatud kas otseselt või (suuremalt osalt) autori poolt ümbertöötatud kujul. Nii on rahakursside kõikumise tõttu vastavate ametlikkude kursside põhjal arvatud kõik absoluutsed väärtussummad ümber USA dollareisse ja võetud sealt vastavad keskmised (vt. tabel I ja II-b); samuti on autori poolt arvatud kõik üksikute kaubaesemete osatähtsused ning vastavad keskmised (vt. tabel II-a ja III). Ülevaate andmisel asjaomaste huviringkondade suhtumisest kõneallevasle lepingusse on kasutatud mõlema maa ajakirjandust, eriti aga majanduslikke ajakirju, nagu „Eesti Majandus“, „Taloussies“, „Kauppalehti“, „Suomen Teollisuus“ j. t.

Andmestiku käsitlusel ning otsustuste tuletamisel autor on püüdnud lähtuda põhimõttest. — *sine ira et studio*. Kuivõrt see tal õnnestunud, otsustagu lugupeetavad lugejad.

II. Eesti-Soome vahelise kaubanduse areng statistika valgustusel.

A. Üldine ülevaade.

Teatavasti E.-S. kaubandusleping astus jõusse 13. okt. 1922. a. On enam kui tõenäoline, et mainitud leping ei suutnud mõjuda 1922. a. kuigi oluliselt Eesti ja Soome vahelisele kaubandusele, sest $2\frac{1}{2}$ kuu jooksul, mil leping oli maksev sel aastal, jõuti vaevalt hakata kasutama tas antud soodustusi. Sellepärast võime vaadelda aastaid 1920—1922 incl. kui ajajärku enne E.-S. kaubanduslepingu maksvust ja järgnevaid kui mainitud lepingu maksvusaega. Siit sõltub ka andmestiku rühmitus käesolevas kirjutises.

Jälgides E.-S. vahelise kaubanduse arengut statistiliste andmete valgustusel 1920.—1929. a. (tab. I), leiame, et see on kujunenud üldi-

Tabel I. Eesti-Soomme vaheline kaubandus 1920—1929.
Üldine ülevaade.

Aastad	Tuhandeid dollareisid)		0,0 kogu Eesti-Soomme vahelise kaubavahetusest (toom + viim on võetud 100-ha)		Eesti-Soomme vahelise kaubanduse osatähtsus kogu Eesti väliskaubanduses (0,0/0-des)		Eesti-Soomme vahelise kaubanduse osatähtsus kogu Soome väliskaubanduses (0,0/0-des)	
	Eesti viim Soome	Eesti toom Soomest	Eesti viim Soome	Eesti toom Soomest	Viim	Toom	Viim	Toom
1920	517	551	48	52	11,2	6,1	0,6	0,4
1921	538	980	35	65	5,7	12,7	1,5	0,8
1922	1291	1362	47	53	6,8	8,4	1,4	1,4
1923	1513	649	70	30	8,5	3,2	0,5	1,2
1924	1450	425	77	23	6,6	2,4	0,4	1,2
1925	1000	750	57	43	3,9	3,2	0,5	0,7
1926	925	775	54	46	3,6	3,2	0,6	0,7
1927	1450	525	73	27	4,5	2,1	0,3	0,9
1928	2325	650	78	22	6,2	1,7	0,4	1,2
1929	1425	575	71	29	3,7	1,8	0,3	0,8
10 a. keskm.	1243	724	62	38	6,1	4,3	0,7	0,9

1) Aluseks on võetud Soome andmed ja vastavad ametlikud kursid.

*) Kolme esimese ja seitsme viimase aasta keskmised.

selt Eesti kasuks. Kümne aasta jooksul Eesti on müünud Soomele ca. \$*) 12.430.000 ja ostnud sealt ca. \$ 7.240.000 väärtuses; seega on Eesti-Soome kümne aasta kaubandusbilanss aktiivne Eestile ca. \$ 5.200.000 väärtuses. Keskmiselt Eesti on müünud Soomele aastas ca. \$ 1.243.000 ja ostnud talt ca. \$ 724.000 väärtuses, s. o. müünud keskmiselt aastas ca. 72% enam kui ostnud.

Vaadeldes E.-S. vahelise kaubanduse arengut üksikute aastate kaupa leiame, et 1920.—1922. a. incl. E.-S. kaubandusbilanss oli passiivne Eestile. Mainitud kolme aasta jooksul Eesti on viinud Soome kaupu ca. \$ 2.346.000 ja toonud sealt ca. \$ 2.893.000 väärtuses või keskmiselt aastas vastavalt ca. \$ 782.000 ja ca. \$ 964.000 väärtuses; üldine kolme aasta passiivsus Eestile seega ca. \$ 547.000 ja keskmiselt aastas ca. \$ 182.000.

1923. a. peale kujunes mainitud kaubandusbilanss Eestile aktiivseks. Seitsme viimase aasta (1923—1929 incl.) Eesti on viinud Soome kaupu ca. \$ 10.088.000 ja toonud sealt ca. \$ 4.349.000 väärtuses või keskmiselt aastas vastavalt ca. \$ 1.441.000 ja ca. \$ 621.000 väärtuses; üldine seitsme aasta aktiivsus Eestile seega ca. \$ 5.739.000 ja keskmiselt aastas ca. \$ 820.000. Siit selgub, et Eesti viim Soome on olnud viimase seitsme aasta jooksul vastavast toomast keskmiselt aastas 2,3 korda suurem. Eriti aktiivne Eestile oli vastav kaubavahetus 1928. a., kus viim oli toomast suurem 3,6 korda.

Vaadeldes, millise osa moodustab vastav viim-toom kogu E.-S. kaubavahetusest möödunud kümne aasta jooksul, leiame, et Eesti on viinud Soome keskmiselt aastas 62% ja toonud sealt 38% kogu mainitud maade vahelise kaubavahetuse väärtusest. Aktiivsus seega Eestile keskm. aastas 24% kogu kaubavahetusest E.-S. vahel. Osatähtsuse tõusu Eesti kasuks ja vastavat langust Soome kahjuks viimase seitsme aasta jooksul ilmestavad vastavad keskmised: Eesti viima kolme esimese aasta osatähtsus kogu E.-S. kaubavahetusest oli 43%, vastava tooma suhtes aga 57%; viimase seitsme aasta vastavad keskmised on aga 69% ja 31%.

Siirdudes vaatlema, millise osa moodustab E.-S. vaheline kaubandus nende maade üldisest väliskaubandusest, leiame, et see osatähtsus on üsna väikene, eriti Soome suhtes. Kümne aasta keskmine Eesti viim Soome moodustab 6,1% Eesti vastavast üldviimast ja vastav toom 4,3% vastavast üldtoomast, Soome suhtes on vastavad arvud veel palju

*) Trükitehnilistel põhjustel USA dollari tavalise sümboli — k a h e vertikaaljoonega — asemel on tarvitatud käesolevas kirjutises ü h e vertikaaljoonega sümbolit.

väiksemad: kümne aasta keskmine Soome viim Eestisse on vaid 0,7% vastavast Soome üldviimast ja 0,9% vastavast üldtoomast.

Siit selgub asjaolu, millel olulist kaalu E.-S. vahelise kaubanduse tähtsuse hinnangul: Eestile on E.-S. vaheline kaubandus kaugelt suurema tähtsusega kui Soomele; viima suhtes see tähtsus on Eestile keskmiselt (6,1 : 0,7 =) ca. 9 korda, ja toomasuhtes (4,3 : 0,9 =) ca. 5 korda, suurem kui Soomele. Seda asjaolu tuleb pidada silmas nende maade vaheliste kaubandussuhete tähtsusest tõenäolisema pildi saavutamisel.

Osatähtsus üksikute aastate suhtes on muutlik, kuid osutab siiski teatavat tendentsi. Eesti suhtes on Soome osatähtsus langenud nii viimas kui ka toomas: kolme esimese aasta keskmine on viima suhtes 7,9% ja viimase seitsme aasta oma vastavalt 5,3%; tooma suhtes on vastavad arvud 8,4% ja 2,5%; seega viimasel juhul osatähtsuse langus enam kui kolmekordne. Ka Soome üldviimas võime nentida tunduvalt langust: kolme esimese aasta keskmine on siin 1,17%, järgmise seitsme aasta oma aga vaid 0,43%. Eesti osatähtsus Soome üldtoomas osutab väikest tõusu — 0,87%-lt 0,96%-le.

B. Viim.

Saanud teatava ulatusega üldisema pildi E.-S. vahelise kaubanduse arengust möödunud kümne aasta jooksul, siirdume üksikasjalisemalt vaatlema Eesti viima Soome. Siinjuures autor on püüdnud pühendada erilist tähelepanu just neile kaubale, milliste tooma vastu on avaldatud korduvalt rahulolematust vastavais Soome huviringkonnis. Kuna suhtelised arvud käesoleval juhul selgitavad paremini üksikute kaubaesemete osatähtsust kummagi maa vastavas toomas-viimas, siis vaatleme siin, kui suure % moodustab teatava kauba Soome toom Eestist selle kauba üldisest Soome toomast ja samuti, kui suure % moodustab see kaup Eesti vastavast üldviimast (vt. tabel II-a). Absoluutseid summe toome vaid tähtsaimate viimakaupade kohta (vt. tabel II-b).

Kartul. Algame kartuli kui klassilise E.-S. vahelise kaubaesemega, mis ühtlasi „Soome silla toeks“ — lõuna pool Soome-lahte. Eesti kartuli osatähtsus Soome vastavas üldtoomas on võrdlemisi suur, olgugi kõikuv: 43% kuni 99%; Eesti vastavas üldviimas on mainitud osatähtsus väiksem, kuid veel kõikuvam: 14%—96%. Esimese kolme aasta keskmine osatähtsus Soome kartuli-toomas on 95%, järgnevatel aastail keskm. 64%; järelikult võime nentida osatähtsuse tunduvalt langust. Eesti viima osatähtsuse juures lugu on vastupidine: vastavad arvud on siin 21% ja 58%; järelikult — suur osatähtsuse tõus. Vaata-

Tabel II-a. Eesti viim (eksport) Soome 1920—1929.

Tähtsamate Eestist Soome viidud kaupade osatähtsus vastavate kaupade Soome üldtoomas ja Eesti üldviimas.

Aasta	Kartulid		Kartulijahu		Õunad		Seemned		Elusloomad		Loomaliha		Sealiha (toores)	
	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.
1920	99 *)	—	5	—	52	—	0,3	—	2	0,0	0,0	0,0	0,0	—
1921	99	14	8	79	45	99	0,3	2	48	0,0	0,0	0,0	0,0	32
1922	86	28	23	94	10	100	8	30	81	20	100	80	95	7
1923	50	96	4	95	5	100	0,8	27	94	52	100	97	100	35
1924	83	70	7	95	1,5	100	2	13	91	17	0,0	8	0,0	2
1925	59 *)	50	6	99	6	99	0,0	4	29	2	0,0	0,0	0,0	0,0
1926	64	64	11	80	4	100	0,1	3	7	1	27	6	100	10
1927	93	20	41	80	6	100	0,3	0,6	92	22	100	80	99	33
1928	43	23	3	100	0,0	100	0,0	5	68	52	99	99	100	90
1929	38	57	1,5	100	0,8	100	—	—	99	46	99	98	100	67
keskm.	71	50	10	91	13	100	1,2	11	61	26	50	58	59	28

*) Kolme esimese ja seitsme viimase aasta keskmised.

Tabel II-a (järg). Eesti viim (eksport) Soome 1920—1929.

Aastad	Sealiha (suitsetatud)		Telliskivid		Tsement		Kips		Puuvalandite; pleekimata ja värvimata		Kõiekaubad		Lina	
	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.	S. t.	E. v.
1920	0,0	—	99	100	18	—	16	—	92	—	—	—	—	—
1921	0,0	33*)	100	100	0,0	34	0,0	5	89	87	68	24	—	
1922	99	—	0,0	100	84	14	0,0	—	80	2	74	71	22	
1923	90	70	12	100	47	14	5	96	45	4	81	9	9	
1924	80	13	86	100	40	12	56	98	26	5	98	10	10	
1925	99	18	96	100	28	12	24	99	87	4	91	7	7	
1926	70	91*)	89	100	26	29	9	99	51	55	83	84	4	
1927	100	63	31	100	22	35	12	100	62	4	76	2	2	
1928	99	71	24	100	15	50	11	100	55	4	89	9	9	
1929	100	69	31	100	28	38	22	99	58	5	73	9	9	
kskm.	74	48	57	100	31	25	15	99	64	4	2,5	82	81	11

% vastava kauba Soome üldtoomast (S. t.) ja Eesti üldviimast (E. v.)

*) Kolme esimese ja seitsme viimase aasta keskmised.

Tabel II-b. Eesti viim (eksport) Soome 1920—1929. Tähtsamaid Eestist Soome viidud kaupu.

Aastad	Kartulid	Õunad	Elusloomad	Looma- liha	Telliskivid	Tsement	Puuviilariie: pleekimata värvi- ning mata	Kõie- kaubad	Lina
	Tollivaba (üldse)	Tollivaba	Tollivaba	Täistoll	75% ⁰ tolli- alandust	20% ⁰ tolli- alandust	500 ⁰ tollial. 28. 2. 21. a. Soome tolli- kõrgend.	20—250 ⁰ tollialand.	Tollivaba (üldse)
1920	4.676	181	—	—	12.042	2.587	73	—	21
1921	3.751 6.834*)	1.129 539	—	—	1.035 4.359	— 1.970	43 45	—	1.242 723
1922	12.076	308	—	498	—	3.322	20	—	905
1923	16.075	332	—	516	806	3.047	82	—	853
1924	14.232	81	—	18	5.058	4.813	43	—	1.091
1925	11.032 (*)	393	—	—	4.972	4.741	56	—	551
1926	9.768 11.300	263 206	—	17 738	31.162 24.066	14.562 8.830	36 62	4	402 570
1927	8.687	330	—	889	55.150	13.310	59	61	134
1928	9.826	2	—	2.655	62.164	12.779	66	64 44	486
1929	9.485	38	—	1.068	9.151	8.561	92	48	472
keskm.	9.961	306	—	566	18.154	6.772	57	44	616
1.000 d o l l a r i s									
1920	55	36	0,8	—	36	45	153	—	3
1921	47 82*)	90 49	3 8	— 17	2 13	— 28	38 72	—	278 217
1922	144	22	29	51	—	38	25	—	370
1923	253	27	205	81	5	40	102	—	292
1924	267	8	55	3	21	49	55	—	433
1925	191	30	11	—	17	47	80	—	275
1926	119 183*)	22 18	2 88	4 126	109 103	149 93	48 76	0,4	123 223
1927	105	34	92	127	240	144	87	19	44
1928	196	0,4	175	471	290	134	75	21 14	209
1929	147	5	74	200	37	91	83	16	183
keskm.	152	27	65	94	76	74	75	14	221

*) Kolme esimese ja seitsme viimase aasta keskmised.

mata suurile kõikumisile Eesti on suutnud katta keskm. 71% Soome üldisest kartuli-töömast, kusjuures ta on viinud Soome keskm. 50% oma üldisest kartuliviimast.

Absoluutsed summad osutavad Eesti kartuli Soome viima tunduvat tõusu. Esimese kolme aasta jooksul on viidud Eestist Soome kartuleid keskm. aastas 6.834 tonni \$ 82.000 väärtuses, viimase seitsme aasta vastavad keskmised on 11.300 t ja \$ 183.000. Ka üksikute aastate absoluutsete summade juures võime nentida suurt kõikumist: 3.751 tonnist ja \$ 47.000.— (1921. a.) kuni 16.075 t (1923. a.) ja \$ 267.000.— (1924. a.).

Kartulijahu. Soome on Eestile tähtsaimaks kartulijahu minemialaks: keskmiselt 91% Eesti aastasest kartulijahu viimast on läinud Soome. Soomele on aga Eesti kartulijahu suhtes võrdlemisi väikese tähtsusega hankealaks, sest suurte kõikumiste juures Eesti kartulijahu osatähtsus Soome vastavas üldtoomas on keskm. ainult 10%. Kolme esimese ja seitsme viimase aasta vastavad keskmised (12% ja 10%; 86% ja 93%) ei erine üksteisest tunduvalt, osutades seega püsivamat olukorda vastavas kaubanduses. Kuna Eesti on viimaseil aastail (1928. ja 1929.) suutnud katta ainult 1,5%—3% Soome kartulijahu-toomast, siis peaks meie kartulijahutööstusel olema siin võimalusi turuvõitmiseks ja toodangusuurendamiseks. Ühtlasi kerkib küsimus, kas meie kartulijahutöösturid on püüdnud küllaldaselt kasutada ning võita Soome vastavat turgu. Senine Eesti-Soome kaubandusleping andis meile siin 33¹/₃% tollialandust. Arvestades veel meie kartuli odavat hinda, meie odavaid tööpalku ja madalaid veokulusid Eestist Soome, oleks meie kartulijahutööstusel pidanud siin olema küllaldaselt võistlusvõimet ja senisest suuremat edu. Käesoleval aastal (1. apr. 1930.) maksma pandud uus E.-S. kaubandusleping ei anna kahjuks meie kartulijahule Soomes mingisuguseid tollialandusi. Seetõttu on siin tulevikus turuvõitmine tunduvalt raskendatud.

Õuna d. Siirdunud õunte juurde, paistab eriti silma *Eesti õunte osatähtsuse suur langus Soome õunatoomas.* Kui 1920. ja 1921. a. Eesti õunte osatähtsus oli Soome toomas veel 52% ja 45%, siis 1928. ja 1929. a. see osatähtsus on ainult 0,0% ja 0,8%. Eesti õunte kolme esimese aasta keskmine osatähtsus Soome üldises õunatoomas (36%) on mase aasta keskmine osatähtsus Soome üldises õuna-toomas (36%) on Eestile on aga Soome olnud ainsamaks õunte välituruks. *Ka vastavad absoluutsed summad osutavad suurt langussuunda:* 1920.—1922. a. on viidud Eestist Soome õunu keskmiselt aastas 539 t \$ 49.000 väärtuses, järgnevail aastail aga vastavalt ainult 206 t \$ 18.000 väärtuses.

Mitmesugused see m n e d, mille viim Soome senise E.-S. kaubanduslepingu põhjal tollivaba, ei oma erilist tähtsust kummagi maa toomas-viimas. Osatähtsused on siin Soome toomas eriti väikesed ja osutavad mõlema maa suhtes tunduvat langust. Ka siin pole Eesti poolt suudetud kuigi suurel määral kasutada senise kaubanduslepingu põhjal võimaldatud soodustusi.

E l u s l o o m a d. Osatähtsused on siin üksikuil aastail eriti muutlikud: Soome toomas 2%—99% ja Eesti viimas 0,0%—52%. Esimese kolme aasta Soome tooma keskm. osatähtsus on 44%, järgnevail aastail 69%; Eesti viimas on vastavad arvud 7% ja 27%. Võime nentida osatähtsuse tõusu mõlema maa suhtes. Keskmised osatähtsused kümne aasta kohta on üsna suured: üle $\frac{3}{5}$ Soome elusloomade-toomast on toodud Eestist ja üle veerandi Eesti vastavast viimast on läinud Soome.

Samuti nagu suhtelisedki, osutavad ka absoluutsed arvud suurt muutlikkust Eesti elusloomade-viimas Soome: \$ 800.— (1920. a.) kuni \$ 205.000.— (1923. a.). *Võrreldes kolme esimese ja järgneva seitsme aasta keskmisi (\$ 8.000.— ja \$ 88.000.—) võime nentida 11-kordset tõusu.*

L o o m a l i h a. Oleme juba harjunud erakordselt suurte kõikumistega E.-S. vahelises kaubanduses. Eriti tunduv on see muutlikkus loomaliha juures: 0,0%—100% Soome toomas ja 0,0%—99% Eesti viimas. *Ka siin keskmised osatähtsused kummagi maa suhtes osutavad kindlasti tõusu.* Näib, et Soomel on kasulikem osta loomaliha Eestist, sest osatähtsused kummagi maa suhtes tõusevad ja langevad rööbiti, ja nii pea kui Eesti viima osatähtsus Soome suhtes kasvab maksimaalsuseni, katub kogu Soome loomaliha-toom Eesti vastava viimaga.

Analoogiliselt suhtelistele arvudele osutavad ka vastavad absoluutsed arvud erandlikult suurt kõikumist: \$ 0,0 kuni \$ 471.000.— Ka siin paistab silma üle 8-kordne keskmiste tõus.

Üldiselt loomalihaga kauplemine Eesti ja Soome vahel on olnud väga kõikuva iseloomuga, kuid kümne aasta keskmised osatähtsused on siiski mõlema maa suhtes üsna suured: *Eesti on suutnud katta poole Soome loomaliha-toomast, mis moodustab omakorda ligi $\frac{3}{5}$ Eesti vastavast viimast, kusjuures selle kaubaeseme väärtus on olnud keskmiselt kaunis suur — \$ 94.000 aastas. Eriti suur oli loomaliha-viim Eestist Soome kolmel viimasel aastal.*

T o o r e s j a s u i t s e t a t u d s e a l i h a. Keskmised osatähtsused osutavad siingi tunduvat tõusu. Vaatamata suurile kõikumisile Eesti on suutnud katta keskmiselt ligi $\frac{2}{3}$ Soome toore sealihaga ja ligi $\frac{3}{4}$ suitsetatud sealihaga toomast, mis moodustab üle $\frac{1}{4}$ ja ligi $\frac{1}{2}$ vastavast

Eesti viimast. Nagu siit nähtub, Eesti on Soomele tähtsaks sealiha tooma- maaks; 1922. ja 1923. a. ning viimasel neljal aastal peaaegu 100% Soome toore sealiha toomast on tulnud Eestist, suitsetatud sealiha osatähtsus on aga olnud peaaegu püsivalt maksimaalne juba 1922. a. saadik. Samuti pole Soome tähtsus Eesti sealiha minemialana väike. Tuleb aga pidada silmas, et siinjuures ei ole arvestatud peekonit.

Telliskivid. *Soome on Eestile ainsaks telliskivi välituruks: 100%* Eesti telliskivi-viimast on läinud Soome. Soome tooma suhtes on ka siin kõikumised taaskordselt maksimaalsed — 0,0%—100%, kuid keskmiselt on Eesti katnud siiski ligi $\frac{3}{5}$ Soome telliskivi-toomast. Kolme esimese aasta osatähtsus Soome toomas on 66%, järgnevail aastail 53%; järelikult väike osatähtsuse langus.

Vastandlikult suhtelistele arvudele *absoluutsed summad osutavad siin suurt tõusu*: kolme esimese aasta jooksul on viidud Eestist Soome telliskive keskm. aastas 4.359 t \$ 13.000 väärtuses, järgnevail aastail aga keskm. 24.066 t \$ 103.000 väärtuses. Üksikuil aastail on ka absoluutsete summade kõikumine olnud väga suur \$ 0,0—290.000.— Eriti suur oli telliskivi-viim Eestist Soome aastail 1926—1928, mis seletatav tolleaegse suure ehitushooajaga Soomes, eriti Helsingis. Keskmiselt on Eestist viidud Soome aastas telliskive 18.154 t \$ 76.000 väärtuses, mille summa tõstab mainitud kauba esirinda meie Soome viimakaupade seas.

T s e m e n t. Sellal kui kogu Eesti telliskivi-viim on läinud Soome, Eesti tsemendi-viimast on viidud sinna keskm. ainult $\frac{1}{4}$, mis moodustab ligi $\frac{1}{3}$ Soome üldisest tsemendi-toomast. Osatähtsus Soome vastavas toomas on püsivama ilmega, osutades siiski väikest langust. Eesti viima suhtes puuduvad kahjuks esimese kahe aasta kohta andmed. Nelja viimase aasta jooksul on osatähtsus Eesti viimas olnud keskmisest suuresti kõrgem, eelnevail aastail aga tunduvalt madalam.

Nagu telliskivi juures, nii ka siin *absoluutsed summad osutavad suurt tõusu*: kolme esimese aasta jooksul on toodud Eestist Soome tsemendi keskm. aastas 1.970 t \$ 28.000 väärtuses, järgnevail aastail aga keskm. 8.830 t \$ 93.000 väärtuses. Üksikute aastate absoluutsete summade kõikumine on siingi suur, kuid siiski püsivama ilmega kui telliskivi juures. Samul põhjusil, nagu telliskivi juures, on ka siin viim olnud eriti suur aastail 1926—1928. Keskmiselt on Eestist viidud Soome aastas tsemendi 6.772 t \$ 74.000 väärtuses, s. o. ligikaudu sama suures väärtuses nagu telliskivigi.

K i p s. Soome on tähtsaks välituruks Eesti kipsile: peaaegu 100% Eesti seitsme viimase aasta kipsi-viimast on läinud Soome; esimese kolme aasta kohta puuduvad kahjuks andmed. Soome toomas on vastav osatähtsus palju väiksem — keskm. 15% aastas. Siit selgub, et meie kipsitööstus pole suutnud küllaldaselt kasutada ning võtta Soome turgu. Ometi oli kipsi-viim Soome senise kaubanduslepingu põhjal meile tollivaba, ja kipsilademeid leidub meil rikkalikult.

P u u v i l l a r i e. Pleekimata ning värvimata puuvillariide juures paistab silma suur osatähtsus Soome toomas, kuid üsna väikene osatähtsus Eesti viimas. Kolme esimese aasta keskm. osatähtsus Soome toomas on 87%, järgnevail aastail 55%. Eesti suhtes puuduvad kahjuks andmed 1920. a. kohta; kahe järgmise ja seitsme viimase aasta keskmised osatähtsused on siin 5% ja 4%. Järelikult võime nentida osatähtsuste langust mõlema maa suhtes. Võrreldes teiste Eesti viimakaubuga puuvillariide osatähtsus kummagi maa suhtes on palju püsivama iseloomuga, palju väiksema kõikumisamplituudiga.

Ka absoluutsete summade keskmised osutuvad püsivust: esimese kolme aasta jooksul on viidud Eestist Soome puuvillariiet keskm. aastas \$ 72.000 ja järgnevail aastail vastavalt \$ 76.000 väärtuses. Kümne aasta keskmine absoluutse väärtussumma (\$ 75.000) suuruse poolest puuvillariie asub tsemendi (\$ 74.000) ja telliskivi (\$ 76.000) vahel.

K ö i e k a u b a d e i vääriks mainimist, kui neid poleks tõstetud eriti esile vastavate Soome huviringkondade poolt. Kuue esimese aasta jooksul ei ole viidud Eestist Soome üldse köiekaupu. Alles 1926. a. peale algab köie-viim Eestist Soome. Vastav osatähtsus Soome toomas on siin minimaalne — keskm. 2,5 aastas. Eestile on aga Soome tähtsaimaks köie välituruks, sest keskm. 82% ta aastalisest köie-viimast on läinud Soome.

Absoluutsed väärtussummad on siin võrdlemisi väikesed ja osutavad viimasel aastal langussuunda.

L i n a. Osatähtsus Soome toomas on siin üsna suur ning erakordselt püsiva iseloomuga, osutades keskmiselt siiski väikest tõususuunda. Eesti viimas on osatähtsuse kõikumine suur ning osutab tunduvat langussuunda. Soomele on Eesti tähtsaimaks lina tooma-maaks, sest keskm. üle $\frac{4}{5}$ ta vastavast toomast on pärit Eestist. Eestile pole Soome suhteliselt lina viima-maana eriti tähtis, sest keskm. vaid vähe üle $\frac{1}{10}$ Eesti aastalisest lina-viimast on läinud Soome.

Absoluutse väärtussumma poolest lina asub Eesti viimas Soome esikohal: keskm. \$ 221.000 aastas. Kolme esimese aasta jooksul on viidud Eestist Soome linu keskm. aastas 723 t \$ 217.000 väärtuses, järgnevail

aastail vastavalt 570 t ja \$ 223.000. Paistab silma, et hulga-summad (tonnes) osutavad keskmiselt tunduvat langussuunda, vastavad väärtussummad aga koguni minimaalset tõusu; see nähe on muidugi peamiselt olenev linahindade kõikumisest. Üldiselt võib nentida, et *Soome on meie linalle võrdlemisi kindlaks minemialaks.*

Heites tagasi üldise pilgu meie Soome viimale peame nentima, et see on kirju, ühtlusetu ning kindlusetu. Ühede kaupade osatähtsused kui ka absoluutsed summad tõusevad, teiste omad langevad, kolmandad ei osuta üldse mingisugust kindlat suunda; sageli on kõikumisamplituud koguni maksimaalne. Põllusaaduste (kartulid, lina) ja puuviljade (õunad) juures selline kõikumine on teataval määral seletatav vastavate aastasaakide kõikumisega, mis omakorda ei jäta avaldamata mõju karjasaadustele (elusloomad, liha). Ehitusmaterjalide (telliskivi, tsement) suhtes niisugune muutlikkus oleneb suuresti Soomes, eriti Helsingis, viimase 10 a. jooksul valitsenud muutlikest ehitus-hooaegadest. Kuid on ka kaupu, milliste juures tundub, et vaatamata mitmesuguseile soodustusile pole küllaldaselt suudetud kasutada ega võita Soome turgu (kartulijahu, mitmes. seemned, kips, ka köiekaubad j. t.). Viimane asjaolu võib olla teataval määral maksev ka mitmete teiste meie siia kuuluvate viimakaupade kohta.

Reastades meie tähtsamaid viimakaupu Soome vastavate 10 a. keskmiste väärtussummade järgi, saame sellise järjestiku:

Lina	keskm. aastas	\$ 221.000
Kartulid	„ „	\$ 152.000
Loomaliha	„ „	\$ 94.000
Telliskivi	„ „	\$ 76.000
Puuvillariie	„ „	\$ 75.000
Tsement	„ „	\$ 74.000
Elusloomad	„ „	\$ 65.000
Õunad	„ „	\$ 27.000

C. T o o m.

Kuna meie tooma, resp. Soome viima, vastu pole kuulnud rahulolematust kummagi maa huviringkonnas, siis *peatume siin õige lühidalt ainult mõnede tähtsaimate kaubarühmade juures, millised saanud mitmesuguseid tollisoodustusi senise E.-S. kaubanduslepingu põhjal (vt. tab. III).*

Üldine pilt annab siingi kirju ning kindlusetu mulje. Üksikute kaubarühmade absoluutne väärtus kui ka vastavad osatähtsused muu-

Tabel III. Eesti toom (import) Soomest 1920—1929.

Tähtsamate Soomest Eestisse toodud kaupade osatähtsus vastavate kaupade de Soome üldviimas ja Eesti üldtoomas.

Aastad	Paberikau- bad		Puukaup ja puusaadused		Nahk ja nahakaubad		Õlid, rasvad, vaigud ja nende saadused		Kivid, mullad ja nende, saa- dused		Masinad ja instrumen- did		Metallid ja nende saa- dused		Margariin		Siigud	
	Paberimass — tollivaba, paber jne. — mitmesu- gused tollialand.		Peamiselt tollivaba		Mitmesugu- sed tolli- alanded		Mitmesugu- sed tolli- alanded		Peamiselt tollivaba		Mitmesu- gused tolli- aland.		Mitmesu- gused tolli- aland.		30 s. puudalt tollialandust			
	S. v.	E. t.	S. v.	E. t.	S. v.	E. t.	S. v.	E. t.	S. v.	E. t.	S. v.	E. t.	S. v.	E. t.	S. v.	E. t.		S. v.
1920	0,6	*) 48	3	6,5	—	28	—	13	—	8	2	7	3	—	74	—	—	—
1921	1,5	1,4	71	32	2	15	8	13	—	20	21	6	13	4	72	66	94	—
1922	2,0	57	16	1	3	30	3	5,5	20	34	5	24	2	9	59	32	53	99
1923	0,9	39	4	0,5	2	19	6	8	6	23	9	19	2	0,0	36	67	95	—
1924	0,5	43	10	0,5	4	17	3	5	7	22	5	13	3	0,0	19	77	99	—
1925	0,9	*) 69	3	0,7	2	49	4	6	9	14	11	12	3	55	39	49	99	—
1926	0,9	0,6	64	0,5	3	35	2	3,3	6,7	28	18	12	12	79	54	37	41	76
1927	0,5	53	2	0,5	3	40	3	5	7	10	6	7	2	47	54	80	95	—
1928	0,4	42	2	0,4	1	23	4	4	5	11	6	9	3	91	50	61	95	—
1929	0,4	38	3	0,3	0,5	12	0,9	—	—	—	—	—	—	99	51	67	98	—
keskm.	0,9	53	12	1,4	2,2	27	4	9	7	19	7	12	3	38	39	68	96	—

%) vastava kauba Soome üldviimast (S. v.) ja Eesti üldtoomast (E. t.)

*) Kolme esimese ja seitsme viimase aasta keskmised.

tuvad aasta-aastalt nagu juhuslikult, ootamatult. Üldiselt võib siiski öelda, et suurima osa meie toomast Soomest moodustavad tööstustooted. *Väärtuselt esikohal on kindlasti mitmesugused paberitööstustooted, üldse paberikaubad.* Edasi järgnevad mitmes. kangad; mitmes. masinad, transportvahendid; õlid, rasvad, vaigud ja nende saadused; kivid, mullad ja nende saadused; keemiaained, värvid, apteegikaup; mitmes. metallid ja metallkaubad. Mainimisväärt osa moodustavad ka mõned toiduvahendid. Väikene tähtsus on naha- ja puukaubal. Siis järgneb veel terve rida mitmes. kaupade rühmi, milliseil pole mainimisväärt tähtsust nende minimaalsete väärtussummade tõttu. Üksikuist kaubaesemeist võiks mainida puuvillariiet, mitmes. seemneid, margariini ja lõpuks muidugi Soome silku kui klassilist E.-S. vahelist kaubaeset ning „Soome silla tuge“ — Soome poolt servast. . .

Hästi on Soome suutnud varustada meid *p a b e r i k a u b a g a* : üle poole meie keskm. aastalisest paberikaupade-toomast on tulnud Soomest. Kuna Soome üldine paberi-viim moodustab oma väärtuselt tavaliselt kuni $\frac{1}{3}$ Soome kogu viima väärtusest, siis on täiesti taibatav meie tooma väikene osatähtsus vastavas Soome viimas (keskm. 0,9% aastas). Üldse on osatähtsuste kõikumine siin väikene, kuid osutab siiski mõlema maa suhtes langussuunda.

P u u k a u p a d e juures tundub, et Soome vastavad ringkonnad pole siin suutnud küllaldaselt kasutada ega võita Eesti turgu, sest vaatamata sellele, et mainitud kaupade toom Soomest Eestisse senise kaubanduslepingu põhjal oli peamiselt tollivaba, vastav osatähtsus Eesti toomas osutab tunduvalt langussuunda ning on üldse minimaalne. Kuna puukaubad moodustavad tavaliselt üle 60% Soome kogu viimast, siis Soome oleks kahtlemata pidanud suutma varustada Eesti vastavat turgu palju suuremal määral kui see senini on sündinud, sest just viimasel seitsmel aastal, mil oli jõus senine kaubandusleping, *Soome on katnud Eesti puukaupade toomast ainult keskm. 4%.*

K a n a h a k a u p a d e juures on osatähtsused kummagi maa suhtes minimaalsed. Puukaupade kohta öeldu on ka siin suurel määral maksev.

Õlide, rasvade ja vaikude, kivide ja muldade, masinate ja instrumentide, metallide ja nende saaduste juures paistab korduvalt silma väike osatähtsus Eesti toomas, samuti mitte väga suur osatähtsus Soome vastavas viimas. Siin tundub jällegi, et *vaatamata kaubanduslepingus antud soodustusele pole suudetud luua tihedamaid kaubandussuhteid ega vilgastada Soome viima Eestisse, vaid just vastupidi: suure osa kaupade osatähtsused on viimase seitsme aasta jooksul koguni langenud.*

Margariini juures võime nentida hoogsat osatähtsuste tõusu mõlema maa suhtes. Viimasel kahel aastal osatähtsus Soome viimas on koguni maksimaalne ja Eesti toomaski üle 50%. Vastavad kümne aasta keskmised on mõlema maa suhtes peaaegu võrdsed ning kaunis suured (38% ja 39%).

Eriti püsivad ja suured on osatähtsused silkude juures. Peaaegu kõik Eestisse toodud silgud on pärit Soomest, samuti Eesti on Soome silkudele tähtsaimaks välisturuks, sest keskm. üle $\frac{2}{3}$ Soome üldisest silgu-viimast on tulnud Eestisse.

Kui mainisime meie viima juures, et vaatamata mitmesugustele soodustustele see on olnud mitmete kaupade suhtes juhuslik, kindlusetu, et pole suudetud luua püsivamaid sidemeid ega vilgastada E.-S. vahelist kaubandust, siis sealõeldu on veel palju suuremal määral maksev meie tooma, resp. Soome viima, suhtes.

III. Eesti-Soome kaubandusleping vastavate maade huviringkondade arvustustules.

A. Soome huviringkondade arvamusi.

Eesti-Soome kaubanduslepingu sõlmimisel loodeti tast palju. Lepingu allakirjutusel (29. okt. 1921. a., Helsingis) tähendas tollaegne Soome peaminister J. Vennola, et äsja sõlmitud leping moodustavat aluse mitte üksi majanduslikuks, vaid ka poliitiliseks ühistööks mõlema naaberriigi vahel. Sealsamas tollaegne Eesti esindaja dr. O. Kallas toonitas, et senini Eesti-Soome vaheline kaubandus olnud peamiselt rannarahva harrastusi; nüüdsest peale võivat aga kõnelda Eesti-Soome vahelisest kaubandusest kui kindlal reaalarusel asuvast tõsiasjast.

Kahjuks need ilusad lootused pole täidunud ei poliitilisel ega majanduslikul ühistööl. Leping, mis pidi moodustama majandusliku ning poliitilise ühistöö aluse Eesti ja Soome vahel, on hiljem kaudselt koguni takistanud ühistööd mainitud naabrite vahel.

Eesti-Soome kaubandusleping astus jõusse 13. okt. 1922. a., ja juba 9. juunil 1923. a. „Eesti Majandus“ toob teate, et Soome Põllumeeste Keskliit on pöördunud palvega Soome valitsuse poole nõudes Eesti-Soome kaubanduslepingu ülesütlemist. Põhjusena mainitakse *elusloomade ja kartulite* tollivaba tooma Eestist; samuti olevat ka teised Eesti põllusaadustele antud tollisoodustused kahjulikud Soome põllundusele.

Edasi leiame korduvalt kaebusi mitmesuguseist Soome ajakirjust Eesti-Soome kaubanduslepingu, eriti aga kartulite, elusloomade ja *üldse Eesti põllu- ja karjasaaduste tooma vastu.* Ja 12. sept. 1923. a. käis

taaskordselt Soome Põllumeeste Keskliidu poolt saatkond Soome valitsuse juures, nõudes Eesti-Soome kaubanduslepingu ülesütlust.

Kevadel (11. märtsil) 1924. a. leiame „Eesti Majandusest“, et Soome põllumehed olevat töotanud *valimiseelsetes kihutuskõnedes* võtta võidu puhul kiiresti revideerimisele Eesti-Soome kaubanduslepingu. Sama aasta sügisel (11. nov.) „E. M.“ teatab, et Eesti *telliskivid* äratavat Soomes tähelepanu. Kuna mainitud kaubal Eesti-Soome kaubanduslepingu põhjal 75% tollialandust, siis Soome telliskivitöösturid kartvat Eesti telliskivi dumping-hindu.

Vahepeal raueb suurem elevus E.-S. kaubanduslepingu ümber tüki ajaks, arvatavasti seetõttu, et Soome toom Eestist langes tunduvalt 1925. ja 1926. a.

1927. a. suvel (2. aug.) „Maaseudun Tulevaisuus“ kurdab, et *elusloomade*-toom Eestist jätkuvat väga suuremõduliselt, mis võivat kujuneda hädaohlikuks Soome karjandusele. Sellepärast oleks täitsa loomulik, kui tehtaks *takistusi ka liha-toomale*. Teist teed selleks ei olevat kui kaubanduslepingu revideerimine.

Talvel 1929 (28. veebr.) „Kauppalehti“ leiab, et „senine leping oli Eestile mõnes suhtes väga soodus“ ja et seda sõlmides ei olnud võimalik arvestada kõiki asjaolusid. Ühtlasi nõutakse *Eesti põlevkiviõlide*, eriti *Eesti bensini* tollimist. Mõni päev hiljem (4. märtsil) sama leht avaldab Soome tekstiiltöösturi I. Julini pikema kirjutise Eesti-Soome kaubanduslepingu üle. Mainitud autor jõuab otsusele, et *Eesti-Soome kaubandusleping on üldse ebasoodus Soomele. Soome põllundusele ja tööstusele see leping on otse hävitav.*¹⁾ Lepingut sõlmides olevat tehtud Soome poolt *kardinaal-vigu* selles mõttes, et ei olevat arvestatud mõlemate lepingupoolsete rükkide oluliselt erinevat tollipolitikat. Eesti tollipolitika olevat kaitsetolli-politika. Madalaim tollimäär Eestis olevat 7 korda ja kõrgeim koguni 9 korda suurem vastavaist Soome tollimäärist. Selle tagajärjel *Soome kõrgel tasemel asuv puuvillatööstus libisevat Eesti-Soome kaubanduslepingu kardinaal-vigadel, Eesti vähenõudlik puuvillatööstus lõikavat aga teenimatut vilja.*¹⁾ Lõpuks autor jõuab otsusele, et Soome valitsus peaks kiires korras ütlema üles kaubanduslepingu Eestile.

9. märtsil 1929. a. lähetati Soome töösturite poolt valitsusele memorandum, kus nõuti Eesti-Soome kaubanduslepingu ülesütlust, sest see sünnitavat kahju Soome *puuvilla- ja telliskivitööstusele*. 75%-line tollialandus ja odav vedu mere kaudu Eestist Soome tegevat Soome telliskivitööstusele võimatuks võistelda Eesti vastava tööstusega.

1) Minu kursiiv. E. P.

Käredaloomulise kirjutise E.-S. kaubanduslepingu üle avaldab 16. mail 1929. a. „Suomen Teollisuus“. Siin kirjutatakse muu seas: See leping ehitati hõimluse alusmüürile lootuses, et kultuuriliste sidemete kõrval suudetakse kindlustada ka majanduslikke sidemeid vennasrahvaste vahel. Kahjuks viimane lootus ei ole täidunud. Kaubandusleping E.-S. vahel on kujunenud ebasoodsaks Soomele. Edasi toonitatakse, et *leping on kahjulik Soome põllundusele, tekstiil-, köie- ja telliskivitööstusele*. Kuna kaubanduslepingu põhjal Eesti köitele on antud 20%-line tollialandus, siis „*Eesti on vallutanud kogu köieturu...*“, nii et „*praegu on Soome turul saada peaaegu ainult Eesti köitekaupu. Kui see läheb niiviisi edasi, siis Soome köietööstusel on varsti lõpp käes.*“¹⁾ Edasi rõhutatakse kategooriliselt: „*Kui eestlased ei ole nõus revideerima lepingut, siis Soome peab ütlema üles selle. Seda nõuavad meie põllunduse ja mitme tööstusala huvid, seda sunnib tegema meid meie endasüütlitusinstinkt. Tasakaal kaubandussuhteis tuleb võita jälle tagasi...*“¹⁾

Kuu aja pärast (14. juun. 1929) „Kauppalehti“ kaebab omakorda pikemas kirjutises, et *köie-toon Eestist kasvavat muretäratavat.*¹⁾ Mitmesugused soodustused andvat paratamatult *kogu ülevõimu köieturul Eestile. Soome köietööstus hääbuvat,*¹⁾ Eesti töösturid aga rikastuvad. Sellepärast tulevat kiires korras suurendada köietööstuse tollikaitset.

Oleme jälginud lühidalt järjekindlat rahulolematust Soome majandusringkonnis Eesti-Soome kaubanduslepingu vastu. Ülevaatlikkuseks püüame anda siin veel lühema üldise läbilõike Soome huviringkondade liikumisest E.-S. kaubanduslepingu vastu.

Alul (1923. ja 1924. a.) lepingu vastu on eeskätt põllumehed kartuli, elusloomade ja liha tooma pärast. Varsti järgnevad neile telliskivi- ja hiljem tsemendi-töösturid. Vahepeal raugub elevus paariks aastaks, kus leidub ainult üksikuid tagasihoidlikult arvustavaid märkmeid lepingu kohta. 1927./28. aastaiga algavad uuesti senistest palju teravamad, aktiivsemad ning intensiivsemad rünnakud lepingu vastu. Põllumeeste ja telliskivitöösturitega seltsivad nüüd puuvillariide- ja köietöösturid; võetakse terava arvustuse alla Eesti bensiini tollivaba toom Soome.

Nende huviringkondade nõudmised muutuvad päev-päevalt järjekindlamaks, kategoorilisemaks. Kasvavalt passiivne kaubandusbilans annab omalt poolt hoogu lepingu revideerimise nõudmiseks. Soome eduskunta ringkonnad ja Soome valitsus, kes suhtusid alul võrdlemisi tagasihoidlikult ning passiivselt lepingu revideerimisküsimusse, olid lõpuks sunnitud arvestama vastavate huviringkondade nõudeid.

1) Minu kursiiv. E. P.

Kuid mitte kõik Soome ajakirjanduses ilmunud kirjutised E.-S. kaubanduslepingu kohta ei oma selle lepingu vastast ilmet *ega pea mainitud lepingut kahjulikuks Soomele*.

Veel 1923. a. detsembris „Kauppalehti“ arwab, et kogemuste järgi E.-S. kaubanduslepingul ei olewat suuremat kaubanduspoliitilist tähtsust.¹⁾ Tulevat arvestada aega ja olustikku, mil sõlmiti see leping. Selle lepingu otstarbeks olnud „kõvendada neid sidemeid vennasrahvaga, mida siiani oli toetanud ainult Eesti kartulite vahetus Soome silkudega“. Arvustused lepingu kohta olevat liialdatud. Soodustusi, milliseid antud selles lepingus vastastikku, tulevat lugeda „hea naabruse ja sugulustunde teeneks“. Hiljem aga „Kauppalehti“ toon muutus tunduvalt.

15. nov. 1928. a. „Kaubandus-Tööstuskoja Teataja“ refereerib „Helsingin Sanomat“ kirjutist, kus väidetakse, et *vaatamata suurile soodustusile, mis E.-S. kaubandusleping pakub Soomele, ei olewat senini kasutatud neid*.¹⁾ Nii veetud näit. 1927. a. Soomest Eestisse puuvillariiet kr. 36.000.— eest, samal ajal aga Saksamaalt, mille suhtes maksev palju kõrgem puuvillariide toomatoll, sama kaupa kr. 750.000.— eest. Samane olevat lugu paljude teiste kaubaga, mis näitab, et Soome ärieringkonnis puudub huvi Eesti turu vastu. Soomes ei olewat tehtud vähe- matki viima suurenduseks Eestisse.

Pikemaid kirjutisi pühendab E.-S. kaubanduslepingule „Talousmies“. Mainitud ajakirjas (23. nov. 1928. a.) juhitakse tähelepanu sellele, et *ei ole senini veel selgitatud, kuivõrt E.-S. kaubandusbilansi passiivsus Soome kahjaks oleneb just mainitud kaubanduslepingust kui niisugusest*.¹⁾ Käsiteltes lähemalt E.-S. kaubanduslepingus vastastikku antud soodustusi „T.“ leiab, et *leping ei olewat süüdi selles, milliseks on kujunenud kaubavahetus mõlema lepingupoolse maa vahel*.¹⁾ Soome viima suhteline vähesus Eestisse olenevat sellest, et Soome pangad ei tahtvat ega suutvat finantseerida tarvilikul määral Soome viimakaubandust Eestisse. Lõpuks jõutakse otsusele, et kaubanduspoliitilisest seisukohast väljudes ei olewat mingisuguseid põhjusi E.-S. kaubanduslepingu ülesütleamiseks.

Hiljem (12. märtsil 1929. a.) „Talousmies“ väidab, et *kaubanduslepingu ülesütlus ei suudaks takistada puuvillakaupade tooma Eestist Soome*,¹⁾ sest Eesti hästiarenenud puuvillatööstus, soodustatud madalate tööpalkadega, suutvat ka pärast lepingu ülesütlust võistelda edukalt Soome turul. Ka ei võivat otsustada kaubanduslepingu ülesütlust ainult ühe tööstusharu huves, sest leping kujutab endast tervikut, kus tasakaalus- tatud vastastikused soodustused. „T.“ soovib, et E.-S. kaubandusle-

¹⁾ Minu kursiiv. E. P.

pingu revideerimisküsimust uuritaks ja kaalutaks põhjalikult ning püütaks hoida seejuures võimalikult tihedaina mõlema maa majanduslikud suhted. Lõpuks toonitatakse taaskordselt, et *Soome Eestisse viima vähenemine olenevat suuresti maksutingimustest*,¹⁾ sest teiste maade viimaarid suutvat anda palju pikaajalisemat krediiti kui Soome omad, kes ise kannatavad rahapuuduses.

Telliskivi-tollide tõstmise vastu kirjutab „Uusi Suomi“ (9. apr. 1929. a.) rõhutades, et *kaitsetollide abil ei saavat arendada Soome telliskivitööstust*.¹⁾ Suurim osa Soome telliskivitehaseist olevat väikesed, valmistus toimuvat neis ainult käsitsi; sellepärast tootmiskulud olevat väga suured. Massilise ning mehhaanilise valmistuse puhul tootmiskulud langetaksid niivõrt, et Soome telliskivitööstus suudaks võistelda oma toodetega koguni välisurgudelgi.

B. Eesti asjaomaste huviringkondade suhtumine Eesti-Soome kaubanduslepingusse.

See on *heatahtlik algusest lõpuni*, kui vältida arvestamast neid kirjutisi Eesti ajalehis, mis ilmunud möödunud aasta jooksul, s. o. ajal, kus E.-S. kaubanduslepingu revideerimine oli juba otsustatud; sellal ilmus kirjutisi, millised taotlesid kaunis läbipaistvaid sihte või tugesid koguni ilmsel asjatundmatusel ning pealiskaudsusel.

„Eesti Majandus“ (nr. 9/10, 1921. a.), käsitelles E.-S. kaubanduslepingut, tähendab muu seas: „Igatähes võib lepingu kohta juba nüüd ütelda, et „kirik on ehitatud keset küla“ ning et lepingust on kasu mõlemale maale.“

V. Grohmanni kirjutisest „Eesti kaubalepingud“ („E. M.“, nr. 25, 1927. a.) leiame väite: „Kahtlemata väga kasulik on meile kaubaleping Soomega, kuna meie väljavedu sellele maale sealt sisseveost suurem on...“¹⁾

„Eesti Majanduses“ 18. nov. 1924. a. ilmunud kirjutises „Soome tollipoliitika“ leiame järgmised laused: „Soome on teinud kaubalepingu Eesti, Prantsusmaa, Poola, Taani, Belgia ja Hollandiga, mis on astunud jõusse juba käesoleval aastal. Neid vaadeldes selgub, et Soome on andnud teistele riikidele märksa vähem soodustusi kui Eestile.“

Dr. rer. pol. Pikner oma artiklis „Eesti väliskaubanduse analüüs riikide järele“ („E. M.“ nr. 23, 1925. a.), vaadeldes ja analüüsides üksikuid Eesti kaubanduslepinguid, tähendab: „Kuivõrt soodsalt või ebasoodsalt need lepingud sõlmitud — on veel vara jälgida. Ainult

¹⁾ Minu kursiiv. E. P.

Soome kaubalepingu kohta võiks konstateerida, et ta meile soodus oli, kui võrdleme välja- ja sissevedu 3 aasta kohta.¹⁾

Veel mitmeis „Eesti Majanduse“ ja „Kaubandus-Tööstuskoja Teataja“ teisis nr. nr. leiame rahuloluavaldust selle üle, et Eesti tsement, kips, telliskivid ja liha on leidnud Soomes kindla turu (vt. „E. M.“ 10. ja 24. nov. 1925. a. ja „K.-T. T.“ 1. juun. 1927. a.).

IV. Eesti-Soome vahelise kaubanduse olenevus nende maade vahelisest kaubanduslepingust.

A. Eelmärkmeid.

Saanud pildi E.-S. vahelisest kaubandusest statistiliste andmete valgustusel ja jälginud lühidalt vastavate maade huviringkondade suhtumist selle kaubanduse arengusse, püüame selgitada, kuivõrt põhjendatud või põhjendamata on need väited, millised peavad E.-S. vahelise kaubanduse arengut peamiselt olenevaks nende maade vahelisest kaubanduslepingust.

Teatavasti Soome majandusringkonnis on toonitatud aastate jooksul korduvalt, et Soomele suuresti passiivne kaubandusbilanss Eestiga olenevat ainult nende maade vahelisest kaubanduslepingust ning selle kardinaalvigadest. Viimaste kõrvaldamisega saavutatakse jälle tasakaal E.-S. vahelises kaubanduses.

Eesti poolt jälle, nagu nägime, nenditakse kaubandusbilansi suurt aktiivsust Eesti kasuks ja järeldatakse sellest lihtsameelselt, et leping on kasuline meile...

Kuna E.-S. kaubandusbilansi passiivsus Soome kahjuks võib oleneda, kas meie viima, resp. Soome tooma, tõusust või meie tooma, resp. Soome viima, langusest või nende kahe teguri koosmõjust, viimased aga omakorda võiksid oleneda E.-S. kaubanduslepingust, siis, tugeledes statistilistele andmetele, püüame selgitada, kuivõrt meie viim-toom on olenev senisest E.-S. kaubanduslepingust kui sellisest.

B. Viim.

Nägime juba eespool (vt. tabel I), et võrreldes meie keskmist viima Soome enne E.-S. kaubanduslepingu maksvust (1920—1922) vastava keskmise viimaga lepingu maksvusajal (1923—1929) võime nentida selle tunduvat tõusu: 782.000 dollarilt 1.441.000 dollarile.

¹⁾ Minu kursiiv. E. P.

Pealiskaudsel vaatlusel võiks siin kergesti otsustada, et sellise suure (ligi kahekordse) ning hoogsa tõusu peamiseks põhjustajaks oligi just E.-S. kaubandusleping.

Peab aga pidama silmas, et kogu meie väliskaubandus on arenenud viimase kümne aasta jooksul hoogsalt tõusu suunas. Aastaid 1920 ja 1921 tuleb pidada veel kogu meie iseseisvuse, eriti aga meie väliskaubanduse varajasemaks „lapseeaks“, mil meie polnud veel suutnud arendada kuigi palju oma viima. Sest turgu ei võideta ega looda majanduslikke suhteid mitte päevapealt, vaid nende sünd ja areng nõuab pikemat aega. Selgesti iseloomustab seda arengut meie üldviima pidev tõus möödunud kümne aasta jooksul üldse, esimese viie jooksul aga eriti:

Eesti üldviim dollareis.¹⁾

1920. a.	5.294.741
1921. a.	6.334.178
1922. a.	14.151.708
1923. a.	16.556.394
1924. a.	20.220.541
1925. a.	25.980.154
1926. a.	25.700.195
1927. a.	28.205.333
1928. a.	33.986.363
1929. a.	31.325.600

Et võrrelda meie Soome viima hoogsust meie üldviima omaga viimase kümne aasta jooksul, selleks võtame 1920. a. summad (dollareis) nii meie Soome viima kui ka meie üldviima juures 100-na, millisel alusel saame järgmised arvude-read:

Aastad	Eesti, viim Soome	Eesti üldviim
1920	100	100
1921	104 151*)	119 163
1922	250	269
1923	292	313
1924	280	382
1925	193	497
1926	179 278*)	483 491
1927	280	532
1928	450	642
1929	274	591

1) „Väliskaubandus“ 1927. a. lk. 6 ja 1929. a. lk. 2.

*) Kolme esimese ja seitsme viimase aasta keskmised.

Siit nähtub ilmselt, et meie üldviima hoogsus on olnud tunduvalt ning pidevalt suurem meie Soome viima omast; viimane pole ühelgi aastal küündinud esimese tasemeni, vaid vahe on koguni suurenenud aasta-aastalt. Võrreldes vastavaid keskmisi kolme esimese ja seitsme viimase aasta kohta leiame, et sellal, mil meie Soome viima hoogsus on kasvanud keskm. (278:151=) 1,8 korda, meie üldviima oma on suurenenud keskm. (491:163=) 3,0 korda, s. t., et viimase seitsme aasta jooksul meie Soome viim on kasvanud keskm. (3,0:1,8=) 1,7 korda aeglasemalt kui meie üldviim.

Siit selgub ühtlasi, et meie Soome viim ei ole suutnud pidada sammu meie üldviimaga, et ta areng on jäänud maha sellest loomulikust arengust, millest osutab ilmselt meie möödunud 10 a. väliskaubandus, eriti meie viim.

Seepärast ei ole ka alust väidetel, nagu oleks senine E.-S. kaubandusleping olnud peamiseks meie Soome viima vilgastajaks, et ainult see leping on põhjustanud mainitud viima suuresti tõusva arengu. Lugu näib siin koguni vastupidisena. Sest, nagu nägime ja mainisime juba eespool, just mainitud lepingu maksvuse ajal on meie Soome viima hoogsus, võrreldes meie vastava üldviima hoogsusega, langenud tunduvalt.

Stat. andmed näitavad ühtlasi (vt. tab. I), et meie viim Soome on saavutanud juba 1922. a. viimase seitsme aasta keskmisele väärtuselt kaunis lähedase taseme (\$ 1.291.000 ja \$ 1.441.000; vahe \$ 125.000). Edasi näeme, et, võrreldes lepingu esimese maksvusaastaga (1923. a.), meie viim osutab järgnevail aastail (1924—1927), kus lepingus antud soodustuste kasutamine oleks pidanud olema eriti hoogus, koguni ilmset langussuunda; eriti suur on tagasimineku aastail 1925/26, kus meie viim Soome langeb tunduvalt madalamale 1922. a. saavutatud tasemest. 1928. a. näeme küll erakordset tõusu, kuid see langeb järgmisel aastal jälle tavalisele (seitsme viimase aasta keskmisele) tasemele.

Siirdume nüüd üksikasjalisemalt vaatlema E.-S. kaubanduslepingu mõju meie tähtsamaile Soome viimakaubule.

Kartul. Nagu näha Soome ajakirjandusest üldse ja mitmesuguseist majanduslikest ajakirjust eriti, vastavais Soome huviringkonnis püütakse anda E.-S. kaubanduslepingu revideerimisnõudmist põhendavate argumentide seas eirti kaalukas tähtsus Eesti kartulile, mille viim Eestist Soome

senise nende maade vahelise kaubanduslepingu põhjal tollivaba. Siin tuleb aga pidada silmas, et kuni 1. jaan. 1930. a. Soomes ei olnud üldse mingisuguseid kartuli toomatolle; kartuli-toom Soome oli kõigilt mailt tollivaba. Sellepärast ei võisi siin olla juttu E.-S. kaubanduslepingu mõjust.

Üldse on Soomes aastate jooksul kõneldud ja kirjutatud palju *Eesti kartuli-hädaohust*. Küsimus oli möödunud sügisel koguni Soome eduskunta ringkonnis arutusel, ja isegi Soome lugupeetav välisminister Procopé juhtis parlamendi tähelepanu sellele, et *Eesti kartul* ujutavat Soomet ning *olevat jõudnud otsaga juba Rovanieneni!*...

Nägime eespool, et meie kartuli osatähtsus Soome vastavas toomas on üsna suur (vt. tab. II-a) ja et vastavate absoluutsete summade keskmised osutavad tunduvalt tõusu (vt. tab. II-b). Kuid võrreldes meie Soome kartuli-viima hulka Soome oma kartuli üldtoodanguga, saame hoopis teiselaadilise pildi:

Aastad	Soome üldine kartuli- toodang ¹⁾	Kartuli-viim Eestist Soome	Eestist Soome viidud kar- tulite % Soome üldi- sest; kartuli-toodangust
	t o n n e s		
1911—1920	keskm. 475.000	—	—
1921—1925	„ 593.000	keskm. 12.000	2,0
1927	758.000	9.000	1,2
1928	689.000	10.000	1,5
1929	745.000	9.000	1,2
1930	765.000 ²⁾	?	?

Nagu siit selgub, *Eesti kartuli osatähtsus Soome kartuli üldtoodangus on niivõrt väikene, et see ei õigusta kõnelda mingisugusest hädaohust või koguni ujutusest.*

Soomes on toodud esile ka kaebusi, et Eesti kartuli suur toom Soome ei võimaldavat Soome põllumehel arendada omamaa kartulitoodangut. Ka seda kaebust ei õigusta eeltoodud andmestik, mis näitab ilmselt Soome kartuli-toodangu suurt ning hoogsat tõusu viimase kümne aasta jooksul.

Õunad. Senise kaubanduslepingu põhjal õunte-toom Eestist Soome oli tollivaba. Selle soodustuse vastu on vastavais Soome huviringkonnis avaldatud järjekindlat rahulolematust ja lähetatud märgukirju ning delegatsioone Soome valitsusele, nõudes mainitud soodustuse kõrvaldamist.

1) Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1928. lk. 84 ja 1929. lk. 88.

2) Bank of Finland, Monthly Bulletin, no. 10, oktoober 1930, lk. 33.

Nägime eespool, et meie õuna-viima osatähtsus Soome vastavas toomas on just E.-S. kaubanduslepingu maksvusajal langenud üle 10-kordselt (vt. tab. II-a). Samuti osutavad vastavad absoluutsed summad (vt. tab. II-b) tunduvalt langust.

Sellest peame taaskordselt järeldama, et *E.-S. kaubandusleping pole suutnud põrmugi vilgastada meie õunaviima Soome*. Ühtlasi selgub, kuivõrt alusetud on olnud selles suhtes Soome huviringkondade nurin ning etteheited.

Elusloomade-viim Eestist Soome oli senise kaubanduslepingu põhjal tollivaba. *Sitn võib olla Soome vastavate huviringkondade rahulolematust tõesti põhjendatud*, sest, nagu nägime juba eespool (vt. tab. II-b), meie elusloomade-viim on just lepingu maksvusajal tõusnud väärtuselt 11-kordseks. Samuti on tõusnud tunduvalt vastavad osatähtsused kumagi maa suhtes. Siinjuures tuleb aga nentida, et *Eesti ei ole Soomele ainsaks elusloomade tooma-maaks*, sest keskm. ligi $\frac{2}{6}$ Soome vastavast toomast on pärit mujalt.

Loomaliha ei saanud senise E.-S. kaubanduslepingu põhjal *mingisuguseid tollisoodustusi*. Vaatamata sellele mainitud kauba viim on kasvanud viimase seitsme aasta jooksul väärtuselt keskm. üle 7-kordseks. See asjaolu näitab, et siin meie suudame kaubitseda Soomega ka ilma kaubanduslepingu soodustuseta. Kui siiski Soome huviringkonnis on korduvalt püütud põhjendada E.-S. kaubanduslepingu revideerimistarvet meie loomaliha suure toomaga, siis selline teguviis põhineb ilmselt, kas arusaamatusel või koguni — sihilikkusel.

Eestitelliskivid on olnud samuti korduvalt rahulolematuse põhjuseks E.-S. kaubanduslepingu vastu, mille põhjal mainitud kaubal 75% tollialandust.

Nägime eespool, et vastav osatähtsus Soome toomas osutab lepingu maksvusajal väikest langussuunda (vt. tab. II-a), kuid vastavad väärtussummad (vt. tab. II-b) keskm. tunduvalt tõusu.

On aga enam kui küsitav, kuivõrt mainitud väärtussummade tunduvas keskmine tõus on olenenud just E.-S. kaubanduslepingust. Juba 1920. a. meie telliskivi-viim Soome (vt. tab. II-b) on olnud üle 12.000 t ja \$ 36.000. Kolmel esimesel lepingu maksvusaastal (1923—1925) see viim on tunduvalt madalam 1920. a. tasemest. Erakordselt tõusu võime aga nentida 1926.—1928. a. Mainitud aastail (1926—1928) valitses Soomes, eriti Helsingis, *erakordselt hoogus ehitushooaeg*, mida seal mõnel pool nimetati koguni „ehituspalavikuks“. Sellega on seletatav ka meie telliskivi kui tähtsa ehitusmaterjali mainitud

aastate suur viim Soome. 1929. aastal, mil rauges Soome „ehituspa-lavik“, meie telliskivi-viim langes hulgalt koguni 1920. a. tasemest ma-dalamale.

Siit selgub, et meie telliskivi Soome viima erakordse tõusu põhjust aas-tail 1926.—1928. ei tule otsida E.-S. kaubanduslepingust, vaid see põhjus peitub Soome mainitud aastate ehitustööde erakordselt hoogsas tõusus.

Eesti tsement, millel oli senise kaubanduslepingu põhjal 20% tollialandust, ei ole tekitanud erilist rahulolematust Soome vastavais huviringkonnis, kuid ka teda on siiski mitmel korral mainitud kauban-duslepingu revideerimistarbe põhjusena.

Kuna tsement, samuti nagu telliskivigi, tähtis ehitusmaterjal, siis siin võime nentida telliskivile suurel määral analoogilist olustiku arengut (vt. tab. II-b) ja teha analoogiline järeldus.

Puuvillariie. Eesti pleekimata ning värvimata puuvillariide viim Soome on tekitanud, nagu jälgisime eespool, seal eriti valjut nu-rinat ja on olnud peamisi argumente E.-S. kaubanduslepingu revideeri-mistarbe põhjendusel. Seda viima on peetud koguni tõsiseks häda-ohuks Soome puuvillatööstusele ja nõutud seepärast kategooriliselt E.-S. kaubanduslepingu viibimatut ülesütlust.¹⁾

Ometi teame juba, et just kolmel aastal enne E.-S. kaubandusle-pingu maksvust meie puuvillariide Soome viima osatähtsus Soome vas-tavas toomas oli õige suur (keskm. 87%) ja et see osatähtsus langes tunduvalt just mainitud lepingu maksvusajal (keskm. 55%-le). Edasi näeme (vt. tab. II-b), et vastavate väärtussummade keskmine tõus on mint-maalne: kolme esimese aasta keskmine on siin \$ 72.000 ja järgmise seitsme aasta oma \$ 76.000.

Seega jääb vist küll lahendamata küsimus, kuidas suudab 4.000 dollariline Eesti puuvillariide keskmine Soome viima tõus hävitada Soome hästiarenenud puuvillatööstuse, mille bruttotoodangu väärtust hinnati 1927. a. üle 11.240.000 dollarile.²⁾

Eesti köiekaubad ei pälvi küll kuidagi sellist suurt tähele-panu, millist pühendanud neile vastavad Soome huviringkonnad. Ees-pooltoodud näited „väited“, et „praegu on Soome turul saada peaaegu ainult Eesti köiekaupu“ ja „kui see läheb niiviisi edasi, siis Soome köie-tööstusel on varsti lõpp käes“³⁾ jne., on iseloomustavamaid tõendus-

1) Vt. eriti direktor I. Julini kirjutist „Kauppalehti“ 14. märtsil 1929. a.

2) Vt. „Suomen tilastollinen vuosikirja“ 1929, lk. 106 ja 107.

3) Vt. „Suomen Teollisuus“ 16. mail 1929. a. ja „Kauppalehti“ 14. juunil 1929. a.

dokumente sellest, kuidas teatud huviringkonnad, kas asjatundmatult või koguni sihilikult, vassivad tõsiasi ja hoolimatult rikuvad ja nõrgendavad mõlemate naaberriikide ning hõimurahvaste vahelisi, muidugi juba hõredaid, suhteid.

Ei tarvitse mainimist, et Eesti köiekaupade keskm. 2,5%-line osatähtsus Soome vastavas toomas (vt. tab. II-a) ei suuda küll kuidagi viia Soome köietööstust sellisesse katastroofilisesse seisukorda, nagu seda enustavad „Suomen Teollisuus“ ja „Kauppalehti“.

Täiesti ülearune on siin kõnelda veel midagi E.-S. kaubanduslepingu „hädaohtlikust mõjust“. Selliste täiesti põhjendamata kirjutiste tõttu senine E.-S. kaubandusleping on küll *mõjunud hädaohtlikult nende maade vahelisele sõbralikele suhteile*, mitte aga Soome köietööstusele.

Eesti lina-tooma vastu pole kuulnud Soomes ühtegi rahulolematuse-avaldist. Kuna Soomes puuduvad lina toomatollid, siis on meie vastav viim sinna (nagu kartuligi oma) arenenud täiesti sõltumatult E.-S. kaubanduslepingust.

Lõpetanud meie Soome viimakaubanduse arengu uurimise, peame nentima, et suurim osa Soome huviringkondade väiteist, mis peavad E.-S. kaubanduslepingut suuresti kahjulikuks ning koguni hädaohtlikuks Soome põllundusele, karjandusele ja tööstusele, ei pea paika.

Meie viim Soome on küll kasvanud E.-S. kaubanduslepingu maksusajal, kuid ta ei ole, nagu nägime, suutnud kaugeltki pidada sammu meie üldviima hooga arenguga. Et sedagi tõusu ei saa kirjutada mainitud lepingu arvele, selgus küllaldaselt meie Soome viimakaubanduse üksikasjalisemal käsitlusel. Sest just meie tähtsamate viimakaupade juures, milliseid toodud esile Soome huviringkondade poolt, kui peamisi E.-S. kaubanduslepingu revideerimist põhjustavaid argumente (kartul, õunad, loomaliha, puuvillariie, köiekaubad, ka telliskivid ja tsement), võisime näidata küllaldaselt kindlusega, et nende viim on arenenud sõltumatult kõneallevast kaubanduslepingust.

Lepingu mõju on küll märgata elusloomade juures, kuid mainitud kaup asub oma keskmise väärtussumma poolest (\$ 65.000) meie tähtsamate Soome viimakaupade reas 7. kohal ning moodustab meie keskmisest kümne aasta Soome viimast (\$ 1.243.000) vaid keskm. 5%.

Oleks erapoolik vaikides mööduda neist *tollisoodustust*, milliseid nautis meie Soome viimakaubandus E.-S. kaubanduslepingu põhjal. Kahtlemata nad on olnud teataval määral tulusad meile. Kuid nende hindamisel on suuresti liialdatud. Eriti ekslikult neid on peetud koguni hädaohtlikuks Soome mitmele majandusharule.

C. Toom.

Teatavasti (vt. tab. I) aastail 1920—1922 Eesti toom Soomest, resp. Soome viim Eestisse, tõusis hüppeliselt. Saavutanud haripunkti 1922. a. (\$ 1.362.000.—) ta langes järgmisel aastal tunduvalt (\$ 649.000.—) ja püsis järgnevatel aastail keskmiselt 1923. a. taseme lähedal. Võrreldes kolme esimese (\$ 964.000) ja seitsme viimase (\$ 621.000) aasta vastavaid keskmisi väärtussummasid võime nentida keskmiselt 1,6 kordset langust just E.-S. kaubanduslepingu maksvusajal.

Võrdleva pildi saamiseks Soome Eestisse viima ja Soome üldviima hoogsuse arengust võrrutame 1920. a. vastavad summad (dollareis) 100-ga, millisel alusel saame järgmised arvudered:

Aastad	Soome viim Eestisse (resp. Eesti toom Soomest)	Soome üldviim
1920	100	100
1921	178	100
1922	246	136
1923	118	138
1924	77	164
1925	136	181
1926	141	186
1927	93	208
1928	118	206
1929	104	218

Siit nähtub, et sellal, mil Soome Eestisse viima hoogsus langes (175 : 112 =) keskm. 1,6 korda, Soome üldviima hoogsus tõusis (171 : 112 =) keskm. 1,5 korda. Seega Soome viim Eestisse pole suutnud pidada sammu Soome üldviima arenguga, vaid just vastupidi, ta on seitsme viimase aasta jooksul keskm. koguni tunduvalt langenud.

*) Kolme esimese ja seitsme viimase aasta keskmised.

Kas sellise languse põhjustajaks võis olla E.-S. kaubandusleping?
Ei.

Sest mainitud lepingu põhjal ei ole määratud ühelegi Soome kaubale Eestis tomatolle ega Soomes viimatolle. Nagu tavalised kaubanduslepingud, nii ka E.-S. kaubandusleping sisaldab vaid vastastikuseid soodustusi; seepärast ta ei ole üldse võinud mõjuda E.-S. vahelisele kaubandusele takistavalt, vaid ainult soodustavalt.

Oleme jõudnud *lõppotsuseni*.

E.-S. vahelise kaubandusbilansi suur passiivsus Soomele viimase seitsme aasta jooksul on tekkinud peamiselt meie tooma (resp. Soome viima) suurest langusest mainitud ajal.

Kuna aga, nagu nägime, selline langus ei ole sõltuv E.-S. kaubanduslepingust, siis puudub ka igasugune alus neil väidetel, millised peavad mainitud passiivsuse peamiseks põhjuseks just seda lepingut ning loõdavad saavutada E.-S. vahelises kaubanduses tasakaalu mainitud lepingu revideerimise või koguni ülesütluse teel.

V. Lõppmärkmeid.

Kui nüüd küsitaks, mis põhjustas siis õieti meie tooma (resp. Soome viima) sellise suure languse, siis sellele küsimusele vastamine asuks väljaspool käesoleva kirjutise raamistikku — selgitada, kuivõrt E.-S. vahelise kaubanduse areng on olenenud nende maade vahelisest kaubanduslepingust kui sellisest.

Meie tooma (resp. Soome viima) languse põhjuste otsimine ja leidmine ja, võimaluse korral, kõrvaldamine peaks olema *tänuväärt ülesandeks asjaomaseile Soome huviringkonnile*. Autorile näib aga, et siin on senini käidud vääri teed. Selle asemel, et püüda võita Eesti turgu, luua püsivamaid kaubandussuhteid ja niiviisi, suurendades Soome viima Eestisse, kõrvaldada positiivsel teel Soomele kahjulik passiivsus S.-E. kaubandusbilansist, Soome majandusringkonnis on käidud peamiselt vastupidist teed: on püütud tasakaalustada mainitud kaubandusbilanssi negatiivselt — Soome Eestist tooma vähendamisega.

E.-S. kaubandusleping on valmistanud teenimatult pettumusi mõlemale lepingupoolele. Kui lepingut sõlmides loodeti seega ehitada reaalne alus E.-S. vaheliste suhete süvendustööle, siis hiljem see „alus“ on toonud vaid palju asjatut tuska lähidaste hõimurahvaste ning naaberriikide vahele, mille kõrvaldamiseks ongi juba ülim aeg. Selles mõttes olgu täiesti tervitatud mainitud lepingu revideerimine.

Tuleb vaid südamest soovida, et uus E.-S. kaubandusleping kujuneks tõesti kindlaks reaalseks sillaks kahe nii lähidase vennasrahva vahel ja et ta ei lõhuks taaskordselt nende maade vahelisi, niigi juba nõrku sidemeid, nagu seda suurel määral on teinud senine leping.

Kuid kahjuks võime seda ainult soovida. Sest lootused paremusele on siin praegu nõrgemad kui kunagi varem. Mõlemate maade üha kasvavaist ning tihenevaist tollimüürest ei läbi enam isegi optimistlikumale soovijale ühtki lootuskiirt.

Põllumajanduslikud minemiraioonid Eestis.

Majandusgeograafiline uurimus.

J. Maide.

E e s s õ n a.

Käesolev kirjutis on kokkuvõte uurimusest, mis autor katastriametis teinud Riigikogu poolt 12. juulil 1930 vastu võetud „Väljaspool linnu ja aleveid asuvate kinnisvarade hindamise seaduse muutmise seaduse“ § 8 (R. T. nr. 57 — 1930. a.) täitmiseks põllu- ja metsamajanduslike kude minemiraioonide kindlaksmääramiseks. Seepärast puudutame siin muid küsimusi ja seisukohti ainult niivõrt, kui võrd nad kokku langetavad või erinevad autori põhimõtetest, et selgemat ülevaadet saada ja konsekvantse tõmmata siinesitatud põhimõtete kohaselt. Selle juures loeb autor oma aukohuseks mainida oma kaastöölist ja ametivenda A. Sokolovi, kelle väärtusliku abi tõttu nii mõnigi küsimus kergemalt lahenedes ja kelle vilumus matemaatilisis arvutuis säästis hulk aega, mis muidu asjata oleks raisatud.

I. Endised tööd minemiraioonide väljatöötamise kohta.

Juba 1925. a. oli katastriameti poolt kokku seatud minemiraioonide kaartideskeem mõõdus 1 : 300.000, mis koostati maakonna kinnisvarade hindamise komiteede minemiraioonide skeemide põhjal. Kuid, nagu selgus, ei vasta need skeemid mitmesuguseil põhjusil tõele. Üheks nende skeemide peapuuduseks oli asjaolu, et pea kõik maakonnad seadsid kokku oma minemiskeemid iseseisvalt, kontaktis olemata teiste, naabermaakondadega nii minemi mõtte tõlgitsemise kui ka selle kartograafilise väljenduse juures. Kuna puudusid igasugused reaalsed andmed minemi kohta, olid minemiraioonid täitsa individuaalsete arvamuste, oletuste põhjal kokku seatud.

Nii on näiteks Läänemaa kinnisvarade hindamise komitee arvanud Lääne-Harju piiril oleva Märjamaa valla põhjapoolsema osa, mis keskmiselt 25—30 km lähemast raudteejaamast (Rüisipere), III minemiraiooni — üldse võeti 5 minemiraiooni, lugedes esimest raiooni kõige

paremaks — kuna Harjumaa kinnisvarade hindamise komitee aga sama piiri ääres oleva Varbola valla, mis asub keskmiselt kõigest 10—15 km kaugusel Riisipere raudteejaamast, on arvanud IV, s. o. madalamasse minemiraiooni. Peale selle on mitmel pool minemiraiooni piir tõmmatud valla või maakonna administratiivset piiri mööda, mõnel pool jälle otse geomeetrilise täpsusega ringi kujul jne. See kõik on arusaadav: komiteesid juhtis minemiraioonide määramisel ainult käeinstant, mis väljendus pliiatsitõmbena kaardil. Kui veel arvesse võtta, et ülalnimetatud minemiraioonide kaardid on koostatud juba 1925. aastal, mil puudusid Lelle-Pärnu ja Sonda-Mustvee raudteed, siis on arusaadav, et niisugustel eeldustel koostatud minemiraioonid ei pretendeeri kuigi suurele tõelikkusele ega oma kuigi suurt teaduslikku tähtsust.

II. Välismaade kogemused minemiraioonide alal.

Autor katsus kõige enne kasutada minemiraioonide kindlakstegeviseks välismaa kogemusi sel alal. Kuid selgus, et eriline nõue — minemiraioonide määramine — ei ole leidnud pea kuski teostamist. Venemaal¹⁾ juba mõnikümmend aastat tagasi tarvitatud ja praegugi tarvitusel olevad meetodid põllumajanduslikkude raioonide määramise alal ei võinud arvesse tulla, kuna seal raioonitamise-küsimus asetatud hoopis teise tasapinda ja raioonitamist pole ette võetud mitte minemi-, vaid maa-alade põllumajandusliku ilme ja süsteemide selgitamiseks. Kõige sobivam paistis olevat Saksa Landesfinanzamti poolt tarvitatav meetod, mis loeb minemimäärajaks järgmised peategurid:

1. rahvatihedus 1 km²-l a;
2. mittepõllumajanduslikult teotseva rahva % arvutatavas üksuses b;
3. raudteede tihedus 1000 km²-l c.

Nende tegurite geomeetriline keskmine, indeks J, on minemimääraja põhimõttel, et suuremale indeksile vastab ka suurem minem, s. o.

$$J = \sqrt[3]{a \cdot b \cdot c}$$

Arvutades iga majanduspiirkonna (Wirtschaftsbezirk) kohta tema indeksit J, saavad sakslased rea arve, mille abil määravad omad minemiraioonid.

Kuid katse, mis tehti selle meetodi kohaselt Harjumaa kohta, näitas, et meie seda arvutamiskiisi meie oludes tarvitada ei või. Üks selle

1) B. Knipovitš. Seljskohosjajstvennoje raioniironanije. Moskva. Noovaja derevnja 1925. a.

meetodi peapuudus seisib asjaolus, et arvutamine sünnib igas majanduspiirkonnas. Meil neid aga teada ei ole, sest meie otsime ju neid alles. Kui aga võtta Eesti majandusüksuseks vald tema administratiivseis piires, siis on selle meetodi põhjal minem üks ning sama valla igas osas, sellele vaatamata et üks valla osa võib asuda minemi suhtes hoopis soodsamates tingimustes kui teine, näiteks Saku vald Harjumaal, Rägavere vald Virumaal j. t., kus üks valla osa Tallinna, resp. Rakvere, külje alla ulatub, teine osa aga neist võrdlemisi kaugel on. Teiseks puuduseks oli asjaolu, et meil puuduvad andmed mittepõllumajanduslikult teotseva rahva kohta igas vallas. 1922. a. üldrahvalugemise andmed sisaldavad ainult üksikuis juhtumeis põllumajanduslikult teotseva rahva protsenti valla kohta, üldiselt oletavad aga igal pool selle võrdseks 2% kogu valla elanikkude arvust. Peale selle on need andmed vananenud. Lõpuks ei ole meie oludes ka vastuvõetav piirdumine ainuüksi raudtee arvestamisega. Saksamaal, intensiivse tehnika kui ka põllumajandusliku maa ja suure elanikkude-arvuliste, tihedalt üksteise lähedal asuvate linnade juures on see arusaadav, kuid meil veetakse, nagu seekohastest andmetest näha,¹⁾ kaugelt suurem osa, Tartus näiteks tervelt 67% kogu linna päevasest toiduainete-tarbingust, maanteed mööda linna. Peale selle kasvab maanteedevõrgu arenemisega liiklemine maanteed mööda iga päev. Niisama ei võinud arvesse tulla raudteede võrgu tihedus 1000 km²-l, kuna meil arvutatavad üksused, valdad, keskmiselt ainult mõnesaja km² pindalaga. Sellele vaatamata katsuti Saksa meetodit meil Harjumaa kohta tarvitusele võtta, enne kõrvaldades ülalnimetatud puudused. Nii redutseeriti raudteede tihedus iga valla suhtes 100 km²-le ja võeti arvesse ka teiste teede väärtus. Järelepärimisel teedeministeeriumilt selgus, et neil igasuguste teede võrdlevat, relatiivset hinnangut, mis oleks fikseeritud arvudes, ei ole. Seepärast seati kokku teedevõrgu hindamiseks järgmine hinnang (aluseks võttes aega ja kulu ühe ja sama maa läbimiseks igasugustel teedel):

1	km laiaroopal. raudteed	= 1 km arvestuskaugust ²⁾
1,25	„ kitsaroopal. „	= 1 „ „ „
1,50	„ omnibuse teed	= 1 „ „ „
2,00	„ I järgu maanteed	= 1 „ „ „
3,00	„ II järgu maanteed	= 1 „ „ „
5,00	„ III-IV-V j. maanteed	= 1 „ „ „

1) Tartu linna statistikabüroo. Liiklemisvaatlused Tartus 1922. a.

2) Sõna arvestuskaugus on ka Saksamaal tarvitusel, nimelt mõiste „Rechnungsentfernung“. Saksa Landesfinanzamti majapidamiste uurimise tabelites võetakse 1 km kunstteed (Kunststrasse) võrdseks 1 km arvestuskaugusega, 1 km maanteed = 2 km arvestuskaugust jne.

Nii arvatati näiteks Harku ja Triigi valdade kohta ülaltoodud tabeli alusel järgmised teede koefitsiendid:

	Harku vald		Triigi vald	
	km	indeks	km	indeks
Laiaroopal. raudt.	—	—	—	—
Kitsaroopal. raudt.	11,0	8,8	—	—
Omnibuse teed	27,0	18,0	14,0	9,3
I kl. maanteed	24,3	12,1	13,6	6,8
II „ „	19,2	6,4	30,9	10,3
III „ „	11,5	2,3	65,7	13,2
Kokku	93,0	47,6	124,2	39,6

Seega teedevõrgu koefitsient k Harku valla kohta, mille pindala $53,0 \text{ km}^2$

$$47,6 : 53,0 = k : 100$$

$$k = \frac{47,6 \cdot 100}{53,0} = 89,8$$

ja teedevõrgu koefitsient k_1 vastavalt Triigi valla kohta, mille pindala $260,8 \text{ km}^2$,

$$39,6 : 260,8 = k_1 : 100$$

$$k_1 = \frac{39,6 \cdot 100}{260,8} = 15,2$$

Arvutamisel võeti arvesse iga valla teede tõeline, faktiline seisukord teede klasside järele, mis saadi maakondade kinnisvarade hindamiskomiteedelt vastava järelepärimise peale.

Seega kujunes valemis $J = \sqrt[3]{a \cdot b \cdot c}$ koefitsient c , mille arvutamine kõige rohkem raskusi sünnitas, järgmiseks:

$$c = \frac{100 \cdot r}{s}$$

kus r on redutseeritud teedevõrgu koefitsientide summa vallas, ja s on valla pindala.

Alamal toome mõned näited koefitsient c arvutamise kohta (vt. tabel järgm. lk.).

Niiviisi arvutades iga Harjumaa valla kohta kõik koefitsiendid a , b ja c , saadi alljärgnev indeksite tabel, mille viimane lahter määrab valla kuuluvust minemiraiooni, oletades üldse 7 minemiraiooni.

Raioonidesse kuuluvus määrati järgmise liigituse põhjal:

indeksid	$\infty - 15,0 =$	I minemiraioon
	$14,9 - 10,0 =$	II „
	$9,9 - 9,0 =$	III „
	$8,9 - 8,0 =$	IV „
	$7,9 - 7,0 =$	V „
	$6,9 - 6,0 =$	VI „
	$5,9 \text{ ja } >$	VII „

Vallad	Teedevõrgu pikkus ja koefitsiendid												Teedevõrgu lühenduse koefitsient $\frac{c}{100} \cdot r$		
	Raudteel						Maanteel							Koeffitsientide summa r	
	Laiaroop.		Kitsaroop.		Kokku		I kl. m.		II kl. m.		III kl. m.				
	km	koef.	km	koef.	koef.	km	koef.	km	koef.	km	koef.				
Harku	—	—	11	8,8	8,8	27,0	18,0	24,3	12,1	19,2	6,4	11,5	2,3	47,6	89,8
Inglise	—	—	—	—	—	—	—	—	—	39,8	13,2	1,5	0,3	13,5	16,2
Kabala	—	—	—	—	—	—	—	6,4	3,2	4,7	1,6	12,0	2,4	7,2	17,4
Keila	33,5	33,5	—	—	33,5	8	5,3	30,9	15,4	54,7	18,2	17,0	3,4	75,8	23,6
Nabala	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9,8	3,3	14,5	2,9	6,2	8,4
Tutuala	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20,1	6,7	19,5	3,9	10,6	16,2
Triigi	—	—	—	—	—	14,0	9,3	13,6	6,8	30,9	10,3	65,7	13,2	39,6	15,2
Vääna	—	—	4,0	3,2	3,2	10,0	6,7	4,4	2,2	22,1	7,4	19,2	3,8	23,3	30,7

Vaadates lähemalt Harjumaa minemiraioonide kaarti näeme, et siin mitmel pool esinevad vastuoksused, mis kõige pealt avalduvad selles, et kõrgemad minemiraioonid ei esine mitte kompaktselt laiguna Eesti suurima peaturu Tallinna ümber, vaid on laiali pillatud üle kogu maakonna — seega liiga kõrged oma asendi suhtes, kuna teised vallad jälle liiga madalat minemiraiooni näitavad. Kõige üldtoodu põhjal ei või seda meetodit minemiraioonide määramiseks tunnistada vastuvõetavaks meie oludes.

III. Üldisi põhimõtteid minemi ja minemiraioonide kohta.

Seega tuli minemiraioonide küsimus põhjalikule ümbertöötamisele.

Selgitame kõige enne minemi mõistet ennast.

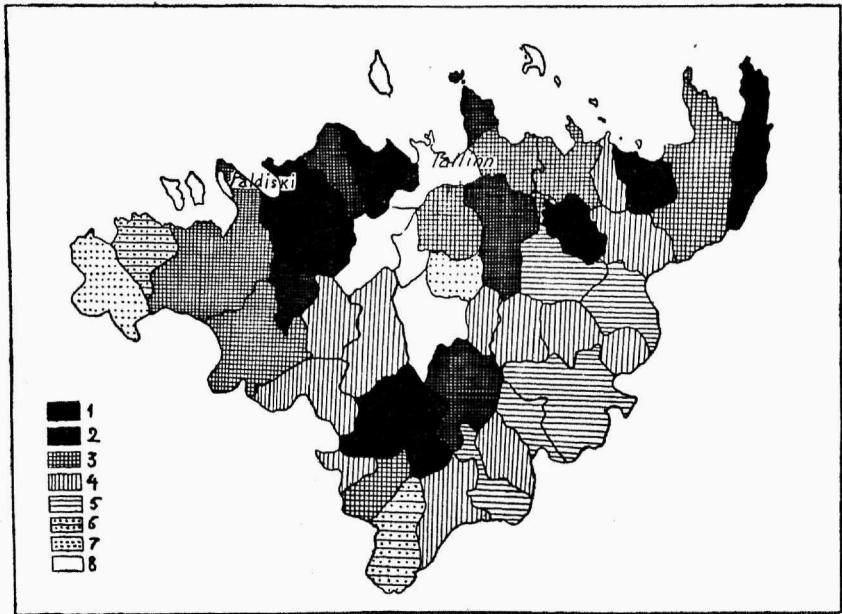
Kas tuleb minemi all mõista ainult ostu-müügi-protsessis figureerivate ainete arvulist, kaalulist hulka või selle väärtust rahas? Tuleb minemi juures arvestada ka liiklusteede seisukorda, teedeliike, rahva arvulist liiklemist jne.?

Euroopa parim põllumajandusteadlane, praegune Saksamaa Landesfinanzamti juhataja W.

Harjumaa valdade minemiraioonid valemi $J = \sqrt[3]{a \cdot b \cdot c}$ põhjal.

Järjek. nr.	Vallad	Koeffitsiendid				Indeks $J = \sqrt[3]{a \cdot b \cdot c}$	Kuuluvus minemiraiooni	Märkusi
		a	b	c	a . b . c			
1.	Alavere	13.3	2.0	16.5	439	7.6	5	
2.	Anija	15.0	2.0	21.1	633	8.6	4	
3.	Hageri	15.5	2.0	19.6	607	8.5	4	
4.	Harku	61.1	2.0	89.8	10950	22.2	1	
5.	Inglise	13.6	2.0	16.2	440	7.6	5	
6.	Juuru	14.2	6.5	18.4	1700	12.0	2	Liiga kõrge
7.	Järvakandi	10.6	2.0	17.3	267	6.4	6	
8.	Jõeleftme	18.8	2.0	19.3	725	9.0	3	
9.	Kabala	17.9	2.0	17.4	625	8.5	4	
10.	Kaiu	16.8	2.0	20.1	675	8.8	4	
11.	Kehtna	14.2	2.0	21.8	620	8.5	4	
12.	Keila	15.1	16.3	23.6	5820	18.0	1	
13.	Kernu	12.4	2.0	22.4	555	8.2	4	
14.	Kiiu	14.6	12.1	22.1	3900	15.6	1	Liiga kõrge
15.	Kloostri	14.9	2.0	26.1	778	9.2	3	
16.	Kodasu	20.8	2.0	17.2	717	8.9	4	
17.	Kohila	16.3	2.0	—	—	—	—	
18.	Kolga	17.6	2.0	23.5	826	9.4	3	Liiga kõrge
19.	Kuimetsa	12.5	2.0	19.7	493	7.9	5	
20.	Kuivajõe	16.4	2.0	15.5	508	8.0	4	
21.	Kurna	12.9	2.0	34.4	887	9.6	3	Liiga madal
22.	Kõnnu	21.5	7.0	27.1	4080	16.0	1	Liiga kõrge
23.	Laitse	14.6	2.0	35.9	1050	10.0	2	
24.	Nabala	11.1	2.0	8.4	186.5	5.7	7	Liiga madal
25.	Naissaare	15.4	2.0	—	—	—	—	
26.	Nehatu	19.9	2.0	23.4	930	9.7	3	Liiga madal
27.	Nõva	7.6	2.0	12.0	182.5	5.7	7	
28.	Pakri	—	—	—	—	—	—	
29.	Peningi	14.5	2.0	14.4	417	7.5	5	
30.	Prangli	10.5	2.0	—	—	—	—	
31.	Raasiku	18.3	8.2	35.2	5250	17.4	1	Liiga kõrge
32.	Rae	20.0	2.0	28.3	1130	10.3	2	
33.	Raiküla	17.3	2.0	21.1	730	9.0	3	
34.	Rapla	21.7	5.8	34.6	4430	16.4	1	Liiga kõrge
35.	Ravila	13.4	2.0	18.7	501	8.0	4	
36.	Riisipere	12.8	2.5	22.8	729	9.0	3	
37.	Saku	14.9	—	—	—	—	—	
38.	Saue	14.9	—	—	—	—	—	
39.	Triigi	12.3	2.0	15.2	374	7.2	5	
40.	Tuhala	13.7	2.0	16.2	444	7.6	5	
41.	Varbola	12.4	2.0	24.3	603	8.5	4	
42.	Vihterpalu	8.8	2.0	17.9	315	6.8	6	
43.	Viimsi	25.8	2.0	29.4	1480	11.4	2	
44.	Vääna	18.7	2.0	30.7	1105	10.3	2	

Rothkegel defineerib oma äsjailmunud hindamisõpetuses¹⁾ minemit järgmiselt: „Liiklemis- ja minemitingimuste all mõistetakse kõikide nende tingimuste kogusummat, mille juures põllumees oma produktid müügile võib toimetada, vastavalt oma tootmisabinõud peab mu-

Harjumaa põllumajandusliikude minemiraioonide kaart.

Marketing Areas of the District Harjumaa.

retsema“. Autor võttis, arvesse võttes ülaltoodud mõtet, omaks järgmise minemi definitsiooni: „Minemi (Absatz, сбыт) all mõistame niisuguseid tingimusi, kus on olemas igasugune vahetusesemete ostu-müügi võimalus“. Sellest välja minnes asuti minemit mõjustavate tegurite kindlakstegemisele. Et oma tööga mitte laialiste põllumajandusliikude küsimuste rägastikku ära eksida, seati üles järgmised põhimõtted:

1. Minemiraiooni määrajaks tuleb lugeda ainult minemi peategur, kuna olemasoleva puuduliku regionaalstatistilise materjali põhjal on võimatu arvestada kõiki minemit määravaid tegureid.

2. Tuleks leida võimalikult painduv ja lihtne meetod, mis oleks kõigile arusaadav ja lihtne käsitleda.

1) Dr. W. Rothkegel. Handbuch der Schätzungslehre für Grundbesitzungen, I Band, Berlin, 1930, lk. 140.

Peategur, mis minemit määrab, on eeskätt odav, kiire ja hõlpus vahetusesemete kohaletoomine ja siis tarvitajate kontingent. Tõepoolest, turust kaugemal asuval kohal on veokulud suuremad kui turu läheduses asuval kohal, s. o. esimene koht peab kandma oma saaduste realiseerimisel suuremat lisakulu kui viimane. Eriti tuleks kauguse mõju arvestada meil, kus riigi põllumajandussüsteemide homogeensuse, rahvaarvu ühesuguse tiheduse ja pea ühtlase teedevõrgu tõttu minem oleneb peaaesjalikult ainult kahest tegurist — kaugusest ja tarvitajate arvust. Nii tuleks meil piirduda minemi kindlakstegemises ainult kauguse mõju ja turu suuruse arvestusega. Kauguse mõju avaldub aga kõige pealt neis reaalseis, möödapääsematus veokuludes, mis turu läheduses oleval kohal on väike, turust kaugel oleval kohal aga suur.

Teine nõue, hõlpsa ja painduva meetodi leidmine, on tingitud asjaolust, et meil lähemal ajal avatakse uued raudteeliinid — Rapla-Virtsu ja Tartu-Petseri. Siis peaks meie meetod võimaldama hõlpsa ümberarvestuse ja minemiraioonide paranduse. Kõige ülaltoodu põhjal tuldi järgmisele otsusele:

Minemiraioonide määrajaks tuleb lugeda keskmised veokulud teatud raskusega üksuse kohta igast antud kohast kuni selle koha peaturuni.

See põhimõte minemiraioonide arvutamisel ei ole iseenesest mitte uus. Juba ligi saja aasta eest näitas Thünen,¹⁾ kuivõrt kaugus turust mõjustab mitte üksi majandusliku liiklemise protsessi üksi, vaid isegi tulundamise süsteemi. Kuigi aja jooksul Thüneni puhtteoreetilised skeemid, mis tema poolt selles küsimuses konstrueeritud, liiklusteede hiigelarengu tõttu on palju oma tähtsusest kaotanud, on siiski Thüneni põhimõte, millele ta oma õpetuse rajas, endiselt püsima jäänud: linna resp. turu mõju teda ümbritsevale põllumajanduslikule elule oleneb vastuvaidlematult peamiselt kaugusest. Samuti näitab tuntud Aereboe²⁾ oma „tsoonidega“, millises vahekorras on põllumajandusainete hinnad turukaugusega, esile tuues isegi uut mõistet „minemivööde“ (Zone der Marktgängigkeit oder Marktfähigkeit) näol. Samuti annab Rothkegel juba ennetsiteeritud raamatus³⁾ veokulude järgmise hinnangu: „Veokulud, mis langevad põlusaadustele tarvitajale kättetoimetamise

1) J. H. von Thünen. Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie. Rostock 1842.

2) Prof. Dr. F. Aereboe. Allgemeine Landwirtschaftliche Betriebslehre, VII Aufl. Berlin 1923.

3) W. Rothkegel, l. c. lk. 140.

eest ja mis langevad tootmisabinõudele turult majapidamisse toomisel, mõjustavad otsustavalt tulukust". Ja veidi alamal: ¹⁾ „Seega jääb hindamisõpetuse ülesandeks neid ümberkujundusi (s. o. uute liiklusteede juurdetulekut) hoolikalt järele uurida. Samuti jääb ka tema ülesandeks leida abinõusid ja teid, et täpselt kindlaks teha igas üksikus juhtumis liikimise ja minemitingimuste mõju hinnatava objekti kohta". Saksamaal ongi sama Rothkegel rendihindade statistilise materjali põhjal kindlaks teinud, et iga 1 km enamkaugust vähendab puhastulukust keskmiselt 1% võrra (täpsemalt: kõikudes 1,2 ja 0,6% vahel).²⁾ Nii-samuti ütleb tuntud vene (ennerevolutsiooniaegne!) majandusteadlane ja statistik G. J. Baskin kauguse mõju kohta järgmist: ³⁾ „Seepärast arvame meie, et ettevõttes üksikute majapidamiste liigitamist, nende majapidamiste kaugus kohalikest minemipunktist ei oma mitte üksi tulundus-statistilist, vaid ka sotsioloogilist tähtsust, sest see annab võimaluse mitte üksi talumajapidamise tehnilise ja ökonoomilise külje valgustamiseks, vaid lubab ka kindlaks teha mitmesuguste majapidamiste ümberkujundamist, võimaldab selle tüübi mineviku iseloomustamist ja tema tulevase arengu määramist, teiste sõnadega: võimaldab nende majapidamiste dünaamikat sellel maal". Oma pärasises töös ⁴⁾ ütleb Baskin: „Igas piirkonnas liigitatakse majapidamised „distsantsitunnuse“ ehk kaugustunnuse põhjal kultuur-ökonoomilistest keskustest. Tähen-datud grupeerimisel avaneb võimalus valgustada mitte üksi mitmesuguseid majapidamise külgi, vaid ka ette näha järk-järgulised arenemisastmed, millest majapidamine varem või hiljem, kuid paratamatult, läbi käib oma arenemises.“

Põllumajandusliku aine toimetamisel turule on tootja muidugi huvitatud sellest, et ta oma produktid võiks kõige odavamalt kohale toimetada. Seepärast tarvitab ta võimalikult vähem elavat tööjõudu (hobuseid ja teisi veoloomi) ja kasutab mehaanilisi liiklusvahendeid niipalju kui aga iganes võimalik. Seepärast jagunevad veokulud kahte ossa: 1) veokulud tootmiskohast lähemasse raudteejaama või sadamasse, need on peamiselt elava tööjõu kulud; 2) veokulud raudteejaamast või sadamast peaturule, — mehaaniliste liiklusabinõude kulu.

1) W. Rothkegel, l. c. lk. 141.

2) W. Rothkegel, l. c. lk. 284.

3) G. J. Baskin. Kriititšeskaja otsenka materjalov Vserossiiskoi seljskohosjajstvennoi perepisi i sistema jejo razrabotki. Samara 1916.

4) Raioniironvanije territorij, kak neobhodimaja predposõlka i tvjordaja osnova ekonomitšeskavo stroiteljstva (Vestnik Samarskavo Gubernskavo Statistitšeskavo Büroo nr. 1, nojabr-dekabr 1920. Samara 1921, lk. lk. 22—23.

Ka Rothkegel jaotab üldise veokulu kaheks ning ütleb: ¹⁾ „Ainete hindade vahe on, nagu juba tähendatud, peamiselt tingitud mitmesugustest kuludest, mis tulevad selle aine tarvitaja kätte toimetamisel, ja nimelt tuleb siin arvestada raudteeveo- ja laevaveo-kulu. Mitmesuguse suurusega aladel võivad need kulud olla mitmesugused. Kuid põllumehel tekivad aine turuletoimetamisel veel teised kulud, nimelt seeläbi, et aineid tuleb kuni raudtee jaamani (või sadamani) koormaga vedada. Et hobusevedu maanteed mööda eriti kallis, siis on majapidamise kaugusel lähemast raudteejaamast või sadamast isegi piiratud maaalal ühesuuruste turuhindade juures eriti suur tähtsus. See on teine tähtis tegur minemi kindlakstegemisel“.

IV. Autori poolt välja töötatud minemiraioonide kindlaksmääramise meetod.

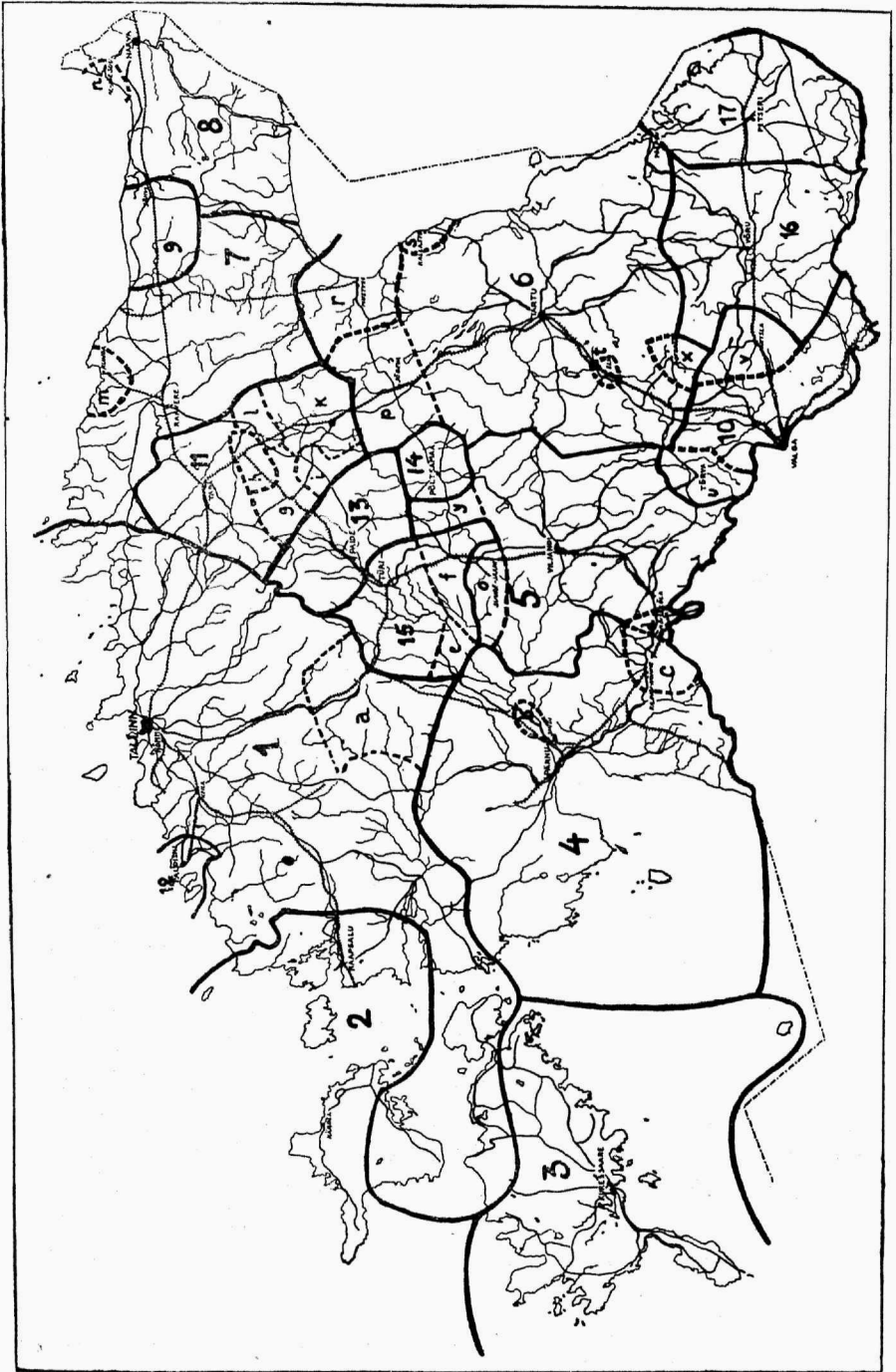
Kõige ülaltoodu põhjal töötati minemiraioonid välja järgmistel põhimõtetel ja järjekorras:

- 1) iga valduse või asumi peaturu kindlaksmääramine;
- 2) lähema raudteejaama või sadama kindlaksmääramine sellele valdusele ja veokulude arvutamine selle tee ulatusel ja
- 3) veokulude kindlakstegemine raudteejaamast või sadamast peaturuni.

Peaturu kindlaksmääramist toimetati järgmiselt. Peaturuks loeti kõik linnad, kus toimub alaline põllumajandussaaduste ostu-müügi protsess. Kõiki kauplusi, meiereisid, vastuvõtu- ja saatepunkte (munadele, lihale, linale jne.) ei võetud arvesse, kuna nende tähtsust realselt võimatu kindlaks teha ja kuna need teotsevad mitte alaliselt, vaid perioodiliselt, hooaegadel, ja kuna punkte alatasa asutatakse ja ümber paigutatakse. Iga linna turupiirkonna kindlakstegemine on õieti selle turu majandusliku lähistagamaa territoriaalne kindlaksmääramine, missugune on teostatav vaid regionaalstatistilise materjali põhjal, missugust meil veel pole, välja arvatud ainult Tartu turupiirkond, mis kindlaks tehtud Tartu linnavalitsuse stat. büroo uurimuste põhjal.²⁾ Et aga läinud ja ka käesoleval aastal on toimetatud „Üleilmiline põllumajanduslik üleskirjutus“, millist tööd Eestis juhib Riigi Statistika Keskbüroo, siis kasutati turupiirkondade kindlakstegemiseks selle üleskirjutuse andmeid, nimelt vihu „Põllumajandussaaduste tootmine ja turutoodang 1929./30. põllumajand. aastal“, peamiselt lk. lk. 1 ja 38 andmeid. Peale selle kasutas

1) W. Rothkegel, l. c. lk. 143.

2) Edg. Kant. Tartu. Linn kui ümbrus ja organism. Koguteos „Tartu“, lk. 399, Tartus, 1927.

Eesti lähitagamaade kaart. Hinterland Map of the Urban Agglomerations in Estonia.

Valem $K_s = 15S + 40$ on muidugi lihtsustatud, kuna selle arvutamisel pole arvestatud teede seisendit ega muid asjaolusid. Kuid nende tegurite rakendamisel oleks valem muutunud asjata keeruliseks, oleks sellele vaatamata olnud ilma suurema reaalse tähtsusega ja ainult asjata raskendanud arvutamist. Umbes sarnaselt on ka prof. P. P. Maslov¹⁾ arvutanud kauguse mõju, kelle järele see Venemaal 1925. a. oli (teravilja kohta ja ümber arvestatud eesti rahakursile vahekorras 1 kuldrubla = 180 senti):

$$K_s = 36 S.$$

Nii on Maslovil veokulud suuremad ja olenevad ainuüksi kaugusest, kuna Maslov pole arvestanud peale- ja mahalaadimiskulu, võtnud liikumiskiiruse ühtlaseks ja pole arvestanud tagasitulekukulu. Et Maslovi järele veokulud süiski meie omast kõrgemad, oleneb asjaolust, et Venemaal teatavasti igasugune töökuulu palju kõrgem on kui meil.

Veokulud raudteejaamast peaturuni arvestati raudteed mööda samuti 400 kg eest üldise kaubaveo tariifi 8. tariifi klassi järele (R. T. 1928. a. nr. 100, lk. lk. 107 ja 108). Kaalutlused, miks just 8-as tariifi klass võeti, olid järgmised.

Teatavasti kuuluvad põllumajanduslikud ained raudtee kaubaveol mitme tariifi klassi alla, nagu näitab alljärgnev liigitus:

Ained	Tariifi klass
Jahuained	8
Liha	5
Piim	11
Aedvili, värsked	8
Teravili	9
Või	6

Veokulud sentides 100 kg eest iga tariifi klassi kohta on aga raudteel järgmised:

Tariifi klass ja aine	Kaugus *kilomeetrites					
	5	10	20	30	50	100
	Veokulu sentides 100 kg kohta					
Lihaained 5 tariifi kl.	16	21	34	47	65	105
Või 6 „ „	14	19	30	43	59	93
Aedvili, värsked 8 „ „	11	15	24	34	47	74
Teravili 9 „ „	10	14	22	31	42	66
Piim 11 „ „	8	11	18	25	34	53
Summa	59	80	128	180	247	391
Tuletatud keskm.	11,8	16	25,6	36	49,4	78,2

1) Prof. P. P. Maslov. Vlijanije rastožanija na raspredelenie proizvoditel'noh sil. Moskva 1925, tabel.

Järjekorra nr.	Vald	A s u m	Peaturg	Lähem raudteejaam	Veokulude indeks 400 kg kohta				Üldindeks	Kaaluvus raiooni Valla keskmise indeksi
					asumist raudteejaamani		raudteejaamast peaturuni			
					km	ind.	km	ind.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	—	Allika k.	—	Saue	3	0,85	19	0,96	1,81	1
2.	—	Fišmestri	—	Tallinna	10	1,90	—	—	1,90	1
3.	—	Habersti as.	—	"	5	1,15	—	—	1,15	1
4.	—	Harku k.	—	Harku	2	0,70	12,2	0,68	1,38	1
5.	—	Hüüru as.	—	"	4	1,00	12,2	0,68	1,68	1
6.	—	Järve k.	—	Tallinna	7	1,45	—	—	1,45	1
7.	—	Jõe k.	—	"	11	2,05	—	—	2,05	1
8.	—	Ilmandu	—	Sõrve	5	1,15	19,2	0,96	2,11	1
9.	—	Kadaka k.	—	Tallinna	7	1,45	—	—	1,45	1
10.	—	Kakumäe k.	—	"	12	2,80	—	—	2,20	1
11.	—	Kodasema k.	—	Harku	4	1,00	12,2	0,68	1,68	1
12.	—	Laabi k.	—	"	1	0,55	12,2	0,96	1,23	1
13.	Harku	Lehmja as.	—	Saue	3	0,85	19	0,96	1,81	1
14.	—	Muraste k.	—	Sõrve	5	1,15	19,2	0,96	2,11	1
15.	—	Mäeranna k.	—	"	10	1,90	19,2	0,96	2,86	2
16.	—	Mäe k.	—	Harku	1,5	0,62	12,2	0,68	1,30	1
17.	—	Nõmme k.	—	"	4	1,00	12,2	0,68	1,68	1
18.	—	Pikaliiva k.	—	Tallinna	8	1,60	—	—	1,60	1
19.	—	Püha k.	—	Saue	5	1,15	19	0,96	2,11	1
20.	—	Rannamõisa k.	—	Sõrve	4	1,00	12,2	0,96	1,96	1
21.	—	Sõrve k.	—	"	1	0,55	19,2	0,96	1,51	1
22.	—	Tabasalu k.	—	Harku	3	0,85	12,2	0,68	1,53	1
23.	—	Tiskre	—	"	5	1,15	12,2	0,68	1,83	1
24.	—	Vatsla	—	Sõrve	3	0,85	19,2	0,96	1,81	1
25.	—	Ämari	—	Nõmme	5	1,15	8	0,56	1,71	1
1,75 = 1. raioon										
1.	—	Ingliste as.	—	Hagudi	10	1,90	46	1,80	3,70	2
2.	—	Kädva k.	—	Lelle	11	2,05	72	2,40	4,45	3
3.	—	Kädva krjm.	—	"	10	1,90	72	2,40	4,30	3
4.	Ingliste	Lau k.	—	Keava	8	1,60	62	2,20	3,80	2
5.	—	Sonni k.	—	Lelle	13	2,35	72	2,40	4,75	3
6.	—	Sonni krjm.	—	Käru	9	1,75	81	2,60	4,35	3
4,23 = 3. raioon										
1.	—	Järve	—	Tallinna	9	1,75	—	—	1,75	1
2.	—	Kurna as.	—	Liiva	9	1,75	8	0,56	2,31	1
3.	—	Lehmja k.	—	Tallinna	15	2,65	—	—	2,65	2
4.	—	Lehtse k.	—	Liiva	18	3,10	8	0,56	3,66	2
5.	—	Mõisa k.	—	"	12	2,20	8	0,56	2,76	2
6.	Kurna	Nõmme	—	"	11	2,05	8	0,56	2,61	2
7.	—	Peetri	—	Tallinna	8	1,60	—	—	1,60	1
8.	—	Saire	—	Liiva	7	1,45	8	0,56	2,01	1
9.	—	Vaela	—	"	9	1,75	8	0,56	2,31	1
10.	—	Vene	—	"	11,5	2,12	8	0,56	2,68	2
2,44 = 2. raioon										

Tallinna — turupiirkonnas, nimelt 1025 senti (Nõva vald, Sealpepa küla), kõige väiksem (Tallinna turupiirkonnas) 110 senti (Harku vald, Harku küla) nii pidi siis olema mõlema piiri vahel 7 raiooni. Jaotades indeksi 1025 7 ossa, saame iga raiooni veokulude vahe 150 senti, mille alusel ka Tallinna turupiirkonnas olevad asumid minemiraioonidesse jaotati.

Alamal toome näite minemiraioonide arvutuste kohta Harjumaal.

Raskusi tegi ainult küsimuse otsustamine, kuidas hinnata iga linnale kõige lähemal olevat raiooni. Kui Tallinna ümber võtta I-ne minemiraioon, kuidas tuleks siis nt. Tõrva, Põltsamaa j. t. linnade kohta teha? Sest näiteks 10 km Tallinnast ja 10 km Põltsamaalt ei tähenda linnade turupiirkonnas sugugi ühiseid tingimusi. See üksikute peaturgude relatiivne väärtus oleneb kahest asjaolust: peaturu (linna) elanikkude arvust ja seal valitsevatest hindadest.

Kõige enne koguti andmeid üksikute linnade põllumajanduslike ainetes hindade kohta. Need ained võeti samad, mis tariifi klassi kindlakstegemiselgi: lihaained, või, aedvili (värsked), teravili ja piim. Nende ainetes hindade kohta võeti viimase 2 aasta andmed „Eesti Statistika Kuukirjast“ ja arvutati kg hind sentides. Saadi alljärgnev tabel.

Linn	Tariifiainete 1 kg keskmise hind sentides
1. Tallinna	73,4
2. Valga	70,5
3. Rakvere	68,6
4. Narva	68,6
5. Paide	68,0
6. Viljandi	66,1
7. Pärnu	65,5
8. Tartu	64,9
9. Võru	63,5
10. Paldiski	63,5
11. Haapsalu	62,5
12. Kuressaare	61,0
13. Petseri	55,4

Nagu sellest tabelist näha, ei ole linnade suurus põllumajanduslike ainetes hindadega sugugi kokkukõlas. Eriti huvitav on tähendada, et näiteks Tartu on hindade suhtes alles 8. kohal, kuna teistes linnades, nagu Paides, Pärnus, Viljandis, on hinnad palju kõrgemad. Ometigi ei või aga mõelda, et minemitingimused neis linnades oleksid paremad kui Tartus. Seepärast võeti turupiirkondade ühe ja sama raiooni relatiivse väärtuse kindlakstegemise aluseks elanikkude arv linnades ja asumites 1. jaanuaril 1930. a., põhimõttel, et suurema elanikkude arvuga linnal peaksid olema ka paremad minemitingimused.

Koostanud A. Sokolov.

Sünteeiline minemiraoonide määramise tabel.

Synthetic Table for the Determination of Marketing Regions.

Lahter 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
	V e o k u l u s u r u s s e n t i d e s																			
Kaugused asumist kuni lähema raudteejaamani kilomeetrites	55	70	85	100	150	200	250	300	350	400	450	500	550	600	650	700	750	800	850	900
5-6	1	2	3	4	7,5	10,5	14	17,5	20,5	24	27	30,5	34	37,5	40,5	44	47,5	50,5	54	57,5
7	—	—	0	1	4,5	7,5	11	14,5	17,5	21	24	27,5	31	34,5	37,5	41	44,5	47,5	51	54,5
8-11	—	—	—	0,5	4	7	10,5	14	17	20,5	23,5	27	30,5	34	37	40,5	44	47	50,5	54
12	—	—	—	0	3,5	6,5	10	13,5	16,5	20	23	26,5	30	33,5	36,5	40	43,5	46,5	50	53,5
13-15	—	—	—	—	3	6	9,5	13	16	19,5	22,5	26	29,5	33	36	39,5	43	46	49,5	53
16-17	—	—	—	—	2,5	5,5	9	12,5	15,5	19	22	25,5	29	32,5	35,5	39	42,5	45,5	49	52,5
18	—	—	—	—	2	5	8,5	12	15	18,5	21,5	25	28,5	32	35	38,5	42	45	48,5	52
19-21	—	—	—	—	1,5	4,5	8	11,5	14,5	18	21	24,5	28	31,5	34,5	38	41,5	44,5	48	51,5
22	—	—	—	—	1	4	7,5	11	14	17,5	20,5	24	27,5	31	34	37,5	41	44	47,5	51
23-24	—	—	—	—	0,5	3,5	7	10,5	13,5	17	20	23,5	27	30,5	33,5	37	40,5	43,5	47	50,5
25	—	—	—	—	0	3	6,5	10	13	16,5	19,5	23	26,5	30	33	36,5	40	43	46,5	50
26-28	—	—	—	—	—	2,5	6	9,5	12,5	16	19	22,5	26	29,5	32,5	36	39,5	42,5	46	49,5
29-30	—	—	—	—	—	2	5,5	9	12,5	15,5	18,5	22	25,5	29	32	35,5	39	42	45,5	49
31-33	—	—	—	—	—	1,5	5	8,5	11,5	15	18	21,5	25	28,5	31,5	35	38,5	41,5	45	48,5
34-36	—	—	—	—	—	1	4,5	8	11	14,5	17,5	21	24,5	28	31	34,5	38	41	44,5	48
37	—	—	—	—	—	0,5	4	7,5	10,5	14	17	20,5	24	27,5	30,5	34	37,5	40,5	44	47,5
38-42	—	—	—	—	—	0	3,5	7	10	13,5	16,5	20	23,5	27	30	33,5	37	40	43,5	47
43-44	—	—	—	—	—	3	6,5	9,5	13	16	19,5	23	26,5	29,5	33,5	36,5	39,5	43	46,5	50
45-47	—	—	—	—	—	2,5	6	9	12,5	15,5	19	22,5	26	29	32,5	36	39	42,5	46	49,5
48-50	—	—	—	—	—	2	5,5	8,5	12	15	18,5	22	25,5	28,5	32	35,5	38,5	42	45,5	49,5
51-53	—	—	—	—	—	1,5	5	8	11,5	14,5	18	21,5	25	28	31,5	35	38	41,5	45	49,5
	—	—	—	—	—	1	4,5	7,5	11	14	17,5	21	24,5	28,5	32,5	36,5	40,5	44,5	48,5	52,5

Seega liigitati linnad ja asumid ja nende peaturupiirkondade ühe ning sama raiooni relatiivne väärtus järgmiselt:

	4	7	10,5	13,5	17	20,5	24	27	30,5	34	37	40,5	44
54—56	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
57—59	0	6,5	10	13	16,5	20	23,5	26,5	30	33,5	36,5	40	43,5
60—61	—	3	9,5	12,5	16	19,5	23	26	29,5	33	36	39,5	43
62—67	—	2,5	9	12	15,5	19	22,5	25,5	29	32,5	35,5	39	42,5
68—70	—	2	8,5	11,5	15	18,5	22	25	28,5	32	35	38,5	42
71—73	—	1,5	8	11	14,5	18	21,5	24,5	28	31,5	34,5	38	41,5
74—76	—	1	7,5	10,5	14	17,5	21	24	27,5	31	34	37,5	41
77—79	—	0,5	7	10	13,5	17	20,5	23,5	27	30,5	33,5	37	40,5
80—85	—	0	6,5	9,5	13	16,5	20	23	26,5	30	33	36,5	40
86—88	—	2,5	6	9	12,5	16	19,5	22,5	26	29,5	32,5	36	39,5
89—94	—	1,5	5	8	11,5	15	18,5	21,5	25	28,5	31,5	35	38,5
95—97	—	1	4,5	7,5	11	14,5	18	21	24,5	28	31	34,5	38
98—105	—	0,5	4	7	10,5	14	17,5	20,5	24	27,5	30,5	34	37,5

Linn, asum	Elanikkude arv 1. jaanuaril 1930	Kõrgeim raioon linna, asumii ümber
Tallinna	130.262	I
Tartu	67.349	II
Narva	26.975	II
Pärnu	21.200	II
Valga	13.479	III
Rakvere	12.787	III
Nõmme	12.783	III
Viljandi	12.432	III
Võru	5.829	III
Haapsalu	4.400	III
Petseri	4.121	III
Tapa	3.944	III
Paide	3.383	III
Türi	3.228	III
Mustvee	3.179	III
Põltsamaa	3.044	III
Kuressaare ¹⁾	4.222	IV
Kunda	2.750	IV
Tõrva	2.374	IV
Mõisaküla	2.203	IV
Otepää	1.963	IV
Elva	1.962	IV
Jõhvi	1.919	IV
Narva-Jõesuu	1.824	IV
Sindi	1.743	IV
Kilingi-Nõmme	1.563	IV
Kallaste	1.510	IV
Kärdla	1.468	IV
Antsla	1.440	IV
Jõgeva	1.190	IV
S.-Jaani	1.179	IV
Paldiski	1.136	IV

1) Kuigi Kuressaare lähim turupiirkond oma elanikkude arvu poolest ülaltoodud liigituse põhjal oleks pidanud kuuluma kõrge-
masse (III) minemiraiooni, ei leitud seda või-
malikuks teha seepärast, et Kuressaare on
mandrist väga kaugel, mis asetab ta liikle-
missuhtes teiste riigiosadega hoopis erinevale
seisukohale.

Kui võrrelda suurima elanikkude arvuga linna (Tallinna 130.262) kõige väiksema elanikkude arvuga linnaga (Paldiski 1.136) ja teiselt poolt kõrvutada nende linnade ümber olevaid kõrgeimaid raioone (Tallinna I, Paldiski IV) — siis võiks ehk vahest tõusta küsimus, kas väiksemate linnade ümber olev kõrgeim raioon mitte liiga kõrge ei ole. Seda mõtet kaalus ka autor, kuid arvesse võttes asjaolu, et linnade ja asumite ümbrus siiski positiivselt mõjub minemile, ükskõik kui suured need linnad ka ei oleks, asuti seisukohale, et ka kõige väiksema linna ja asumiga, mille elanikkude arv üle 1.000, lähim minemiraioon peab kuuluma vähemalt normaalsesse raiooni, s. o. IV-sse, arvesse võttes „Juhatuskirja kinnisvarade hindamise seaduse muutmise seaduse § 8 (R. T. 57 — 1930) täitmiseks põllu- ja metsamajanduslike minemiraioonide kindlaksmääramiseks“ § 1-st (R. T. 81 — 1930. a.).

Nii seati kokku, põhinedes ülaltoodul, alljärgnev veokulude relatsioon, mis igas peaturu piirkonnas määrab ära asumi kuuluvuse minemiraiooni.

Tallinna-Nõmme turupiirkonnas (elanikkude arvuga üle 100.000)

veokulud	kr. 0.00	kuni	kr. 1.50	kuuluvad	I minemiraiooni
„	„	1.51	„	„	3.00 „ II „
„	„	3.01	„	„	4.50 „ III „
„	„	4.51	„	„	6.00 „ IV „
„	„	6.01	„	„	7.50 „ V „
„	„	7.51	„	„	9.00 „ VI „
„	„	9.00	ja enam	kr.	„ VII „

Tartu, Narva ja Pärnu turupiirkondades (elanikkude arvuga 20.000 —100.000)

veokulud	kr. 0.00	kuni	kr. 1.50	kuuluvad	II minemiraiooni
„	„	1.51	„	„	3.00 „ III „
„	„	3.01	„	„	4.50 „ IV „
„	„	4.51	„	„	6.00 „ V „
„	„	6.01	„	„	7.50 „ VI „
„	„	7.51	ja enam	kr.	„ VII „

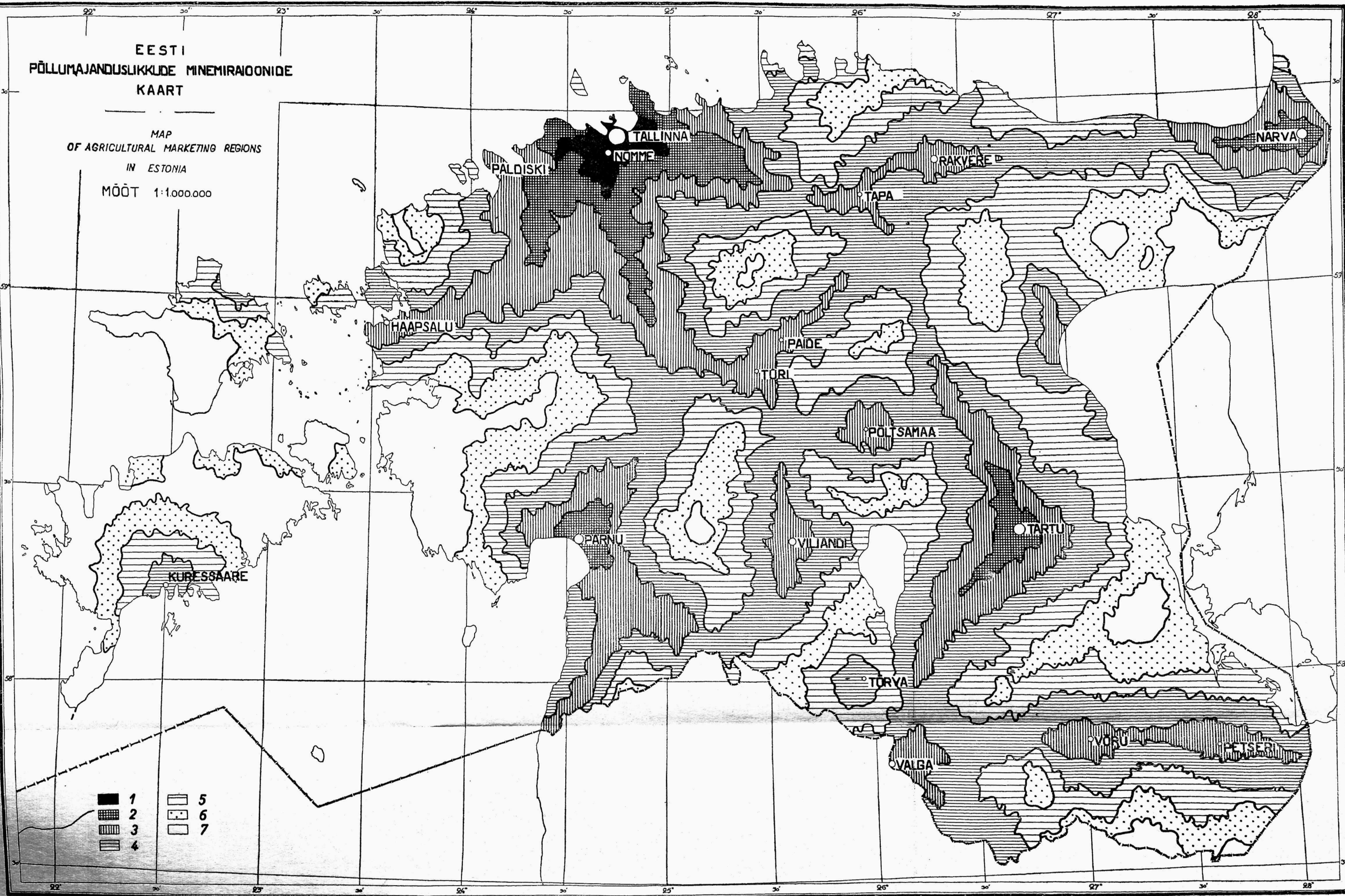
Valga, Rakvere, Viljandi, Võru, Haapsalu, Petseri, Tapa, Paide, Türi ja Põltsamaa turupiirkondades (elanikkude arvuga 3.000—20.000)

veokulud	kr. 0.00	kuni	kr. 1.50	kuuluvad	III minemiraiooni
„	„	1.51	„	„	3.00 „ IV „
„	„	3.01	„	„	4.50 „ V „
„	„	4.51	„	„	6.00 „ VI „
„	„	6.01	ja enam	kr.	„ VII „

EESTI
PÕLLUMAJANDUSLIKKUDE MINEMIRAOONIDE
KAART

MAP
OF AGRICULTURAL MARKETING REGIONS
IN ESTONIA

MÕÖT 1:1,000,000

■	1	▨	5
▩	2	▧	6
▤	3	▥	7
▣	4		

Tõrva ja Paldiski linna ja kõigi teiste asumite turupiirkondades, mille elanikkude arv 1.000 kuni 3.000, ja Kuressaare turupiirkonnas (elanikkude arvuga 4.222)

veokulud kr. 0.00 kuni kr. 1.50 kuuluvad IV minemiraiooni

„	„	1.51	„	„	3.00	„	V	„
„	„	3.01	„	„	4.50	„	VI	„
„	„	4.51	ja enam kr.	„		„	VII	„

Ülaltoodud liigituse põhjal kanti iga asumi veokulude indeks (väljendatud sentides) kaardile ja saadi interpoolides samamaksu jooned ehk isoteelid, mis näitavad maa-ala kuuluvust ühte või teise minemiraiooni. Kuna mitmesuguseis turupiirkonnis ühte ja sama minemiraiooni väljendavad mitmesugused veokulude indeksid, siis joonistati minemiraioonid iseseisvalt igas turupiirkonnas ja taandati turupiirkondade piiri ääres olevad indeksid kõrgema indeksi kasuks.

V. Minemiraioonide määramine sünteetilise tabeli põhjal.

Et iga üksiku asumi minemiraiooni määramist hõlbustada, siis koostas autori palvel hra A. Sokolov valemi (2) põhjal sünteetilise tabeli, mille põhjal on kerge minemiraiooni määrata. Selleks on vaja teada ainult iga valduse kaugus lähemast raudteejaamast ja sadamast ja selle raudteejaama kaugus peaturust. Millised raudteejaamad ja sadamad aga kuuluvad iga peaturu piirkonda, seda näitab juurdelisatud väike turupiirkondade skemaatiline kaart.

Olgu meil näiteks mingis. asumi A kaugus raudteejaamast 8 km, raudteejaamast aga peaturuni 35 km. Vaadates tabeli 1-st lahtrit näeme, et 34—36 km-le vastavad rida numbraid 0,5, 4, 7,5 jne., mis näitavad kaugust asumist kuni lähemasse raudteejaama. Otsides oma kaugust, 8 km, näeme, et see asub lahtrite 9 ja 10 vahel (7,5 km ja 10,5 km vahel) seega on meie asumi veokulude indeks 300 ja 350 sendi vahel, mis määrab selle asumi lk. lk. 17 ja 18 toodud tabeli põhjal III minemiraiooni, kui asum asub Tallinna või Nõmme turu piirkondades, IV minemiraiooni, kui asum asub Tartu, Narva või Pärnu turupiirkonnas ja V minemiraiooni, kui asum asub ülejäänud turupiirkondades. Tabel on hõlpus käsitleda ja küllalt täpne, kuna veokulude viga osutus analüüsides ainult $\pm 2\%$.

Niisugune on autori poolt koostatud ja 1-sel jaanuaril 1931. aastal Eestis seaduslikku jõusse astunud põllumajanduslikkude minemiraioonide määramise viisi üksikasjaline sisu, mille põhjal välja töötatud 1-he-vertsaalse põllumajanduslikkude minemiraioonide kaardi on Vabariigi Valitsus kinnitanud 28. novembril 1930. aastal. Muidugi on selle meetodi

põhjal saadud minemiraioonid konstruktiiv-teoreetilised, kuid nad põhinevad, nagu ülal nägime, kindlatel reaalsel alustel ja võimaldavad iga valduse kohta täpset määramist raioonidesse. On püütud kindlalt läbi viia ühtainust selget printsüpi — veokulude kindlaks määramist — ja ses mõttes peaks siin esitatud meetod olema vastuvõetavam kui mingi muu mitme mõiste kontseptsiooni kava, kus paljude tegurite rägastikku äraeksimine väga kerge, nagu see sääraste meetodite juures ikka esineb.

Lõpuks mõned andmed tehtud töö ulatusest. Et iga asumi kohta tuleb keskmiselt üksteistkümmend märget (vt. lk. 102 ja 103, tabel) ja et arvutatud asumeid umbes 8.000, siis tuli üldse teha ligi 88.000 märget. Seda kolossaalset tööd aitas allakirjutanul tunduvalt kergendada tema kaasteenija, tuntud fenomenaaalse mäluaga Anatol Sokolov, kellele veel kord siin avaldan oma sügavat tänu.

Põlevkivi meie raudtee ja tööstuse energia-allikana.

T. Enders, majandusteadlane.

Peale meie kodumaa hilisemalt uuritud maapõue-varade, obulusfosforiidi, Saaremaa lubjakivide ja dolomiitide, Vasalemma n. n. marmori, Irboska kipsi ja tulekindlate savide j. m. on tuntud meil üle 150 aastat „tuldvõtva maana“ põlevkivi ehk õlikivi, ka kukersiit nimetatud. See osa kembrium-siluuri kihtide kompleksist maakiht, mille olemasolu Eestis kindlaks tehtud 2470 km² maa-alal, hulgaga 3700 miljonit tonni, sisaldab ometi nii suurel määral (keskm. ca 43%) orgaanilist ainet, et vaatamata igasugusele skepsisele tema kõlblikkuse suhtes tema tarvitamine kütteinena raudteel kui ka tööstuses ometi levib. See peab ka loomulikult nii olema, kui mõelda kokkuhoiule, millega on põlevkivile võlga meie metsad kui ka kaubandusbilanss, rohkema metsamaterjali väljaveo võimaldamisega ühelt poolt ja kivisöe sisseveo tarviduse vähendamisega teiselt poolt. Sellega pole muidugi mitte öeldud, et põlevkivi tarvituse levimine on sündinud ideelisel alusel või majanduspoliitilistel kaalutlustel. — Siin on mõõduandvad puhtärilised kalkulationsioonid, nagu allpool näha võime.

Põlevkivi peatarvitajaid on olnud meie suurtööstused ja raudteed, kusjuures tarvituse on järjekindlalt tõusnud. Nii tarvitasid põlevkivi Riigi Põlevkivitööstusest:

	1927. a.		1928. a.		1929. a.	
	m/t	%	m/t	%	m/t	%
Raudteed	118.900	(46,4)	144.200	(41,9)	167.000	(44,8)
Tööstusettevõtted	91.400	(35,7)	138.700	(40,1)	141.700	(38,0)
Väiketarv.	6.100	(2,4)	13.300	(3,8)	23.800	(6,4)
Õlideks aetud	31.600	(12,3)	42.400	(12,2)	32.500	(8,7)
Põlevk.-tööst. tarv.	8.300	(3,2)	6.900	(2,0)	7.600	(2,1)
Kokku	256.300	(100,0)	345.500	(100,0)	372.600	(100,0)

Nagu näeme, on põlevkivitarvitus kahe aasta jooksul (1927.—1929. a.) tõusnud 45% võrra ja seda peamiselt tööstuste ja raudteede arvel. Kui siia juurde arvata veel A./s. Kütte-Jõu (kelle toodang läheb

peamiselt A./s. Põhja Paberi- ja Puupapi-Vabrikule) ja A./s. Port-Kunda tsemendivabriku oma kaevanduste toodang, 1929. a. kogusummas ca. 135.000 t, siis ületab suurtööstuste põlevkivitarvitus raudteede oma 65% võrra. Meie raudteed on täielikult üle läinud põlevkivi- ja viimasel ajal ka osaliselt põlevkiviõli-küttele.

Väiketarvitajate seas leidub 30 raudteede läheduses olevat piimatalitust, 21 piiritusvabrikut, väiksemaid töökodasid j. t.

Rahvamajanduslikult peame, isegi oleme sunnitud, looduselt meile antud küttaaine juurde jääma. Meie metsad ei suudaks kuigi kauaks anda raudteele tarvilikku 32.000 kantsülda puid (raudtee 1928. a. tarvitushorm ümber arvatud põlevkivilt), milleks oleks tulnud maha võtta 1.300 tiinu metsa (kui 1 tiinult arvata ca 25 kantsülda puumaterjali) ajal, kus meie metsa aastane raienorm on 6.700 tiinu. Kivisütt oleks tulnud selleks sisse vedada 54.000 t aastas, ca kr. 1.500.000 väärtuses. Allnimetatud 1924. a. raudteekomisjoni arvestuse järgi tuleks veduritel kivisöeküte kallim ca kr. 430.000 aastas.

Kogu Eesti tööstuse kütteineteravitus (E. Statistika nr. 104/105 1930. a.) puude kantsüldadesse ümberarvatult oli 1928. a. järgmine:

Põlevkivi	67.300 kants.
Puud	34.000 „
Kivisüsi	31.600 „
Turvast	14.000 „
Muud	5.600 „

Kokku 152.500 kants.

1928. a. põlevkivi asendas tööstuses 67.300 kants. puid,
raudteel 32.600 „

Kokku 99.900 kants. puid,

millele vastab ümmarguselt 4.000 tiinu metsa (1 tiin = 25 kantsülda puid).

Põlevkiviküte raudteel.

Mis puutub põlevkivi- ja põlevkiviõlitarvitamist raudteel, siis on tulnud seal esialgseid kahtlejaid ära võita, kuna nüüd muu küte raudteel vaevalt mõeldav oleks. On isegi raudtee täielik põlevkiviõli-küttele üleminek päevaküsimuseks saanud. Raudteevalitsuse poolt 1924. a. kokku kutsutud eriteadlaste komisjon on kindlaks teinud puu, turba, põlevkivi, kivisöe, nafta ja põlevkiviõliga küttevahekorrad raudteel, millistest olgu toodud siin mõned andmed:

Veo-, soojustehnilisi- ja hinna- andmeid	Puu	Turvas	Põlev- kivi	Kivisüsi	Põlevkivi- õli
1. Kantsülla raskus pd.	240	230	550	500	600
2. Ühest tendritäiest jätkub sõi- duks km.	100	100	150 ¹⁾	400	500
3. Kütteväärtus katla all kahe- kordse põlemisrõhu ja 300 ⁰ korstna gaaside juures maha arvatud soojuskaotus 1000 ⁰ tuha juures kal.	2100	2400	2400	5400	9600 ²⁾
4. Aurusaavutus veduritel üksiki- kute katsete järgi . . . kg	2,9	3,1	2,9 ³⁾	7,0	8,5—9,0 ⁴⁾
5. Keskmise tuha % keskm. niis- kuse juures	0,7%	6%	41%	8%	0%
6. Ostuhind raudtee ääres:					
a) 1 kantsüld kr.	42,00	52,90	55,00	240,00	
b) ühe puuda hind . . . „	0,175	0,21	0,10	0,48	2.— ⁶⁾
7. Ühe pd. kütteaine hind franko tender ühes kõigi lisakulu- dega kr.	0,24	0,29	0,165	0,56	2.—
8. Maksvate normide järgi ühe- väärtuslik raudteel . . . pd.	240	240	270 ⁵⁾	105	ca 75
9. Selle hulga hind kr.	57,68	69,96	44,50	58,53	150.—
10. Hindade vahekord puude j. %	100,0	121,3	77,2	101,5	260.—
11. Hindade vahek. põlevkivi j. %	129,6	157,2	100,0	131,5	337,1

Nagu toodud tabelist selgub, on aurusaavutus puul, turbal ja põlevkivil pea võrdne, hinnalt aga ei suutnud 1924. a. põlevkiviga raudteel võistelda ükski teine meil kasutada olevaist kütteainest, vaatamata põlevkivi puudustele, nagu suur tuha %, võrdlemisi suurem raskus jne. Põlevkiviõli sel ajal (1924. a.) meil veel ei olnud ja selle asemel on võetud võrdlemiseks nafta.

1930. aastal on olukorrad mitmeti muutunud. Puuküte on veidi odavnenud, kuid see ei mõju siiski mõõduandvalt tabelis toodud puu- ja põlevkivikütte vahekordadele, kuna 1927. a. on põlevkivikütte norm raudteel ühevääristatud puu ja turbaga, s. o. 270 pd. asemel 240 puuda.

Põlevkivi- ja põlevkiviõli-küsimus raudteel on kerkinud akuutsemalt päevakorda möödunud aastal, kui selgus, et meie põlevkivitöös-

1) Tegelikult ca 200 km Raudtee Veosakonna uuematel andmetel.

2) Hilisemate katsete kohaselt.

3) Tegelikult ca 3 kg uuematel andmetel.

4) Tegelikult ca 10—12 raudtee hilisematel andmetel.

5) 1927. a. alates 240.

6) Netto loco ladu, Tallinna.

tus võiks raudteele kõlvulist toorõli anda kr. 50 ümber tonn. See võrdlemisi soodus hind võrreldes naftaga (67 sh. = kr. 60 hind maailmaturul), mitmesugune kulude kokkuhoid, peaaesjalikult veduri meeskonna vähendamise läbi jne., kui ka õlikütte puhtus ja teataval määral suursugusus on muidugi kaaluvad põhjused olnud otsustamisel põlevkiviküttelt õliküttele üleminekuks raudteel. Kuidas on kujunenud põlevkivi- ja põlevkiviõli-kütte vahekorrad põlevkiviõli hinna juures kr. 50.— tonn franko vabriku jaam, selgub alljärgnevast kalkulatsioonist.¹⁾

Küttaeine üksuse hind koosneb küttes:

Põlevkiviga	Põlevkiviõliga
Põlevkivi frk. Kohtla t kr. 6.10	Õli frk. Kiviõli jaam t kr. 50.—
Veokulud 154 km keskm. kauguse juures t/km „ 1.47	Veokulud 154 km keskm. kauguse juures t/km „ 1.47
Mahalaadimine, veduri peale andmine, tööriistad ja rem.-kulud, laovalvurite ja tööliste palgad „ 1.20	Mahalaadimine, veduri peale andmine, tööriistad ja rem.-kulud, laovalvurite ja tööliste palgad „ 0.57
Tuhakoristamine „ 0.34	
Kokku kr. 9.11 t.	Kokku kr. 52.04 t.

Kui oletada, et põlevkivi ja põlevkiviõli kütteväärtuse vahekorrad (ülemineku koeffitsient) on ümmarguselt 4,²⁾ siis läheks 1 t põlevkiviõlist saadava auru saamiseks 4 t põlevkivi à kr. 9.11 = kr. 36.44; s. t. ühe ning sama hulga auru saamiseks on kulu:

põlevkiviga küttes kr. 36.44

põlevkiviõliga „ „ 52.04

Vahe kr. 15.60

Kui kogu Vabariigi raudteed (ka käesoleval ajal pooleli olevad) õliküttele üle viia, oleks õlitarvitus ümmarguselt 50.000 tonni aastas, mis nõuaks põlevkiviõliga kütte korral kr. 780.000.— (15.60+50.000) aastas enamkulu.

Kuigi selle enamkulu katteks õlikütte korral väheneksid mitmed kulud (väheneksid vedurimeeskonna teised abid, kilomeetrirahad, ahjupuhastajad, perekonna-abirahad jne.), mis teeks Raudtee Veosakonna

1) Kulude kalkulatsioon üksuse kohta on võetud Raudtee Veosakonna seerkohasest kalkulatsioonist.

2) Mis saavutatud ülekuumendajatega veduritel. Tegelikud katsed 1928. ja 1929. a. Põlevkivi ja põlevkiviõliga kütisel andsid ühed ja samad vedurid Raudteevalitsuse andmeil küll väiksema ülemineku-koeffitsiendi, kuid võtame siin kindluse mõttes selle ümmargusena.

andmete kohaselt ainult laiaroopalise raudtee kohta ca kr. 230.000 aastas, näib siiski, et lõppude-lõpuks öliküte jääb ikkagi kallimaks summa võrra, mis ulatub mõnekümne miljonisse sendisse aastas.

Põlevkiviküte tööstuses.

Vaadeldes põlevkivikütte-küsimust ettevõtte, käitise seisukohalt näeme, et pea kõigis suuremais vabrikuis on põlevkiviküte läbi viidud. Olgu siin toodud andmeid 1 t auru maksumuse kohta enne ja pärast põlevkiviküttele üleminekut Balti P u u v i l l a K e t r a m i s e j a K u d u m i s e V a b r i k u s t, kus küttetehnika ratsionaliseerimisele erilist rõhku pandud.

Nimelt ehitati 1927. a. nim. vabrikus sisseseade vastavalt üleminekuks III sordi põlevkivi kütmisele. Ühe tonni auru hind koosnes:

	1926. a.	1928. a.
Otsekohe sed küttekulud	404 s. (87,0%)	210 s. (67,5%)
Remondikulud	18 „ (3,9%)	35 „ (11,2%)
Palgad kütjatele	42 „ (9,1%)	66 „ (21,3%)
Kokku ühe t auru hind	464 s. (100,0%)	311 s. (100,0%)

Nagu siit näeme, on ühe tonni auru hind langenud pärast põlevkiviküttele üleminekut (1929. a. on need vahekorrad võrreldes 1928. a. pea samaks jäänud) 464 sendi pealt 311 s. peale, s. o. 33%. Suurema osa, — otsekohe ste küttekulude osatähtsus on selle juures 87,0% pealt 67,5% peale langenud. Tõusnud on aga remondikulud ja meeskonna palgad katlamajas. See on tingitud põlevkivikütte iseärasustest ja need andmed räägivad küll põlevkivi kahjuks. Nii on remondikulud tõusnud 18-nelt 35-le, s. o. 95%. See tuleb peamiselt sellest, et põlevkivikütte juures on nõutav katla sisepinna katmine tulekindla kiviga, mida peab aastas vahetama 2—3 korda, sest olgugi et põlevkivi leegi temperatuur iseenesest ei mõju šamottkivile, on siin nähtavasti tegevuses veel põlevkivile omane keemiline mõju, mis isegi tulekindla kivi võrdlemisi kiiresti sulama paneb ja läbi sööb.

Teiseks tõusid kütmise juures meeskonna palgad 42 pealt 66 peale (57%). Põlevkivi juurdetoomise ja tuha ära koristamise peale läheb vaja rohkem tööjõudu (ühe ja sama hulga auru saamiseks tuleb ligi 2¹/₂ korda rohkem põlevkivi anda kui kivisütt). Ka on töötamine tervislikult raskemaks ja tasavamaks muutunud.

Need olid negatiivsed küljed. Kuid kõigele sellele vaatamata on küttekulud, nagu nägime, 1 t auru pealt ¹/₃ võrra langenud. Et see ainult põlevkiviküttele üleminekust oleks sündinud, ei taha tõendada,

sest kaasa on mõjunud kindlasti ratsionaliseerimine küttetehnikas (kütjatele preemia-maksmise sisseseadmine korstna gaaside CO₂ sisaldavuse järele jne.), kuid et siin täielisele põlevkiviküttele üleminek (eriti odavamale III sordile) on toonud märgatava küttekulude vähenemise, tohiks selge olla. Kuid absoluutsete küttekulude ja saavutatud töö (energia) võrdlus annab veel selgema pildi. Absoluutsed küttekulud samas vabrikus olid:

	1926. a.	1928. a.
Otsekohesed küttekulud	34,1 milj. s.	21,0 milj. s.
Remondikulud	1,3 „ „	3,4 „ „
Palgad	4,2 „ „	6,7 „ „
	39,6 milj. s.	31,1 milj. s.

Sama pilt. Küttekulud üldiselt on vähenenud 8,5 miljoni sendi võrra ehk 21,5%, kusjuures remondikulud katlamajas ja meeskonna palgad on tõusnud. Kuid samal ajal, kui küttekulud vähenesid, — tõusis saavutatud töö hulk 7.484.000 HJ/t pealt 1926. a. 8.434.000 HJ/t peale 1928. a., ehk hobujõu-tundide arv on tõusnud 12,7% võrra.

Kütteaineks tarvitati 1926. a. 80% kivisütt ja 1928. a. kõik põlevkivi (millest 50% III sorti), peale 5% kivisöe arvatud hinna järgi.

Veelgi kasulikumaks muutuks põlevkiviküte, kui õnnelikult lahendataks tuha-küsimus. Tuha mahutamise ja kasutamise võimatus on olnud senini üheks suuremaks põlevkivikütete negatiivseks küljeks. Kuid ka selle küsimuse näib suurepäraselt negatiivsest positiivseks muutnud olevat Balti Puuvilla-Vabrik Tallinnas. Nim. vabriku juhatause ja dipl. ins. hra N. Viegandi teeneks tuleb lugeda, et „neetud tuha“ küsimusel otse sarvist kinni haarati, vabriku juures katseid tege-ma hakati ja nüüd nii kaugele on jõutud, et 1929. a. juulikuus ehituskivi-vabrik valmis sai ja patenteeritud ilma mingisuguse sideaine juurdelisamiseta põlevkivituhast valmistatud ehituskivid, n. n. patentkivid, turule on ilmunud. Katseid alustati küll aastate eest, kuid seni ilma suurema tagajärjeta, kuni tarvitusele ei võetud prof. dr. Schönhoferi (Hannover) meetodit tuha siduvuse aktiivsusele äratamiseks, n. n. „äratusmeetodit“ („Weckverfahren“). On selgunud, et silikaatkivide valmistamisel tekki-vat Ca-silikaatühendust võime saada ka põlevkivituhaga töötamisel, kuna põlevkivituhk sisaldab selleks tarvilikku lupja CaO ja SiO₂, milleks eriti soodus on just III sordi rikkalikult liiva sisaldava põlevkiviga kütmine. Prof. dr. Schönhoferi „äratusmeetod“ seisab selles, et juba küttekoldes tarviliselt reguleeritud põlenud tuhk peale veega jahutamist peenendatakse osakeste tihedamaks kokkupuutumise võimalu-

seks (segunemiseks) — tuhk „äratatakse“. Pärast täielist lubja kustutamist tuhas, mis sünnib lõplikult seekohases silos, läheb juba peenedatunud, kustutatud ja valminud tuhk normaalsel rõhul alla, kus vee juurdelisamisel vormitud kivid lükatakse vagunettides seekohastesse ahjudesse, kus nad 12 atm. rõhumise all ja 3500 t^o juures lõplikult kuivavad ja valmiks saavad.

Vabrik valmistab kahe vahetusega töötades 12.000 kivi päevas, millist toodangut veel suurendada võib. Kivi on sinakasmusta värvi ja teravaservaline, seega soodus ehitusteks. Katsete kohaselt, mis toimetatud katsekodade poolt Dresdenis, Berliinis ja Tallinnas, on uus kivi kõigiti häid tulemusi andnud. Kivi omab murdpinget 160—198 kg/cm² ja on temperatuuri muutustele hästi vastupidav. Kaal telliskivist ca 5% vähem. Halb soojusjuht. Kivi valmistuskulud on minimaalsed ja neid on võidud ka vabriku kasu-% sisse kalkuleerides 30% odavamalt telliskivist turule lasta. Uuest kivist on ehitatud küttekolded kui ka kivivabriku hoone Balti Puuvilla-Vabriku juures. Peale selle rida ehitisi ja elumaju Tallinnas ja väljaspool Tallinnat, eriti möödunud ehitushooajal. Uuele kivile on pandud peapuuduseks tema suurt niiskuse-läbilasku-%, millega ta elumajade ehituseks ei kõlbavat. Kuid siin on nähtavasti tegemist ainult tarvilise oskuse puudumisega ehitusel, sest nagu praktika on näidanud, on kivi ka välisseinas õieti ehitades (näit. vundamendiks ei ole kivi sünnis) täiesti ehituskõlvuline. Ka omandatakse aja jooksul kogemusi nii kivi valmistamisel kui ka sellest ehitamisest. Tema odavus juba kindlustab seda.

Nagu tegelik elu on näidanud, võib sama (eriliselt ettevalmistatud) tuhka väga hästi kasutada veel krohvimiseks lubja asemel, tuhast võib valmistada immutatud tänavasillutuskive (katsed pooleli), isolatsioonikive ja tulevikus loodetavasti laieneb see põlevkivituhha-artiklite arv veelgi.

Kui tuha-probleem rahuldaval kujul lahenduse leiab ja ülaltähendatud tulemusi ka pikemaajalised kogemused ja katsed kinnitavad, — mille tõenäolisus on 90%, siis pole meie põlevkivi mitte ainult rahvamajanduslikult väärtuses tõusnud, vaid ka käitisele energia odavamaks muutnud, tõstnud sellega tema rentaablust ja võistlusvõimet.

Mis puutub küsimusse, kuidas mõjub uus ehituskivi meie telliskivi ja betoon- (silikaat-) kivi-tööstusele, siis ei saa salata, et odavama toote turule ilmumine teatavat depressiivset mõju neile tööstustele avaldamata ei jäta. Kuid arvestades asjaolu, et uue kivi toodang tahes-tahtmatult peab piirduma selle toorainega, — tööstuse tuha hulgaga, mille

juurde ta liitunud (kaugemale pole tuha vedu tasuv), siis on kivitöödang ka sellega piiratud. Telliskivi- ja betoonkivi-tööstuse hävingut see loodetavasti küll kaasa ei too.

Põlevkivibensiin.

Eesti oma bensiin (küllalt uhkustunnet äratav saavutis!) lasti esimesena turule Eestimaa Õlikonsortsiumi poolt Sillamäel 1928. a. Mõnesugustel põhjustel, nende seas arvatavasti ka meetodi viga, jäi vähemaulatuslik vabrik 1929. a. seisma. Veidi hiljem alustas ühekorraga tooröli- ja bensiinsaavutamist põlevkivist E. Kiviöli A./s., ehitades peasjalikult raudtee tooröli tellimuse täitmiseks vabriku, mis loodetakse käima panna 1931. a. kevadeks. Peale selle on võtnud oma ülesandeks bensiini väljamanamise kodumaa maapõue hüvest laiemal alusel Riigi Põlevkivitööstus selle juhatajaga, põlevkivi tulisema pooldaja ja kaitsja, dipl. ins. hra M. R a u a g a eesotsas. Kuivõrt hästi see temal korda läheb, näitab kõige lähem tulevik, sest veel 1930. a. novembrikuu lõpuks pidi R. Põlevkivitööstuse bensiinivabrik Kohtlas tööle asuma tooröli krakkimismeetodi alusel. Nii on meil esijoones välja kujunemas kaks suuremat bensiinivabrikut: Kohtlas ja A./s. Kiviöli (Püssi jaama lähedal). Meie aastane bensiinitarvitus, 7 miljonit liitrit (1929. a. sissevedu 5.800 t — kr. 1.061.000.— väärtuses), arvatakse katta nii, et Kohtla ajaks 12.000 t toorolist 30% bensiini = 3.600 t ehk (bensiini erikaalu ümmarguselt 0,75 juures) 4,8 miljonit liitrit. A./s. Kiviöli võiks anda 5.000 t ehk ca 6,7 miljonit liitrit, kokku 11,5 miljonit liitrit. See kataks meie praeguse ja lähema tuleviku bensiini aasta-tarvitus ja jääks veel väljaveokski üle. Kõige selle juures on Riigi Põlevkivitööstus hinna kalkuleerinud ca 6 senti alla praeguse turuhinna — 24 senti liiter väikemüügil (praegu 29—30 s. 1).

Kui selle hinnaga müük võimalik, siis annaks see bensiinihinna odavnemine, 6 senti liitrit, aastas 42 miljonit senti rahvamajanduslikku kokkuhoidu (senise tarvitus, 7 milj. liitri j.), mis on loomulik ja näib täiesti rahvamajanduslikult õigustavat kapitali investeerimist raffineerimistööstusse (Riigi Põlevkivitööstuse bensiinivabriku hind ca 36 milj. senti).

Teatava ebakindluse annab aga kõigile kalkulatsioonile ja eelarvetele meie majanduspolitiika ebajärjekindlus: ei saada ühele rahvamajandusharule täieliselt toetuda ja seda välja arendada, kui juba tuleb see ala jätta ja teisele appi minna. Samal ajal kui investeeritakse kapitale bensiinitööstusse, tehakse juba tõsiseid plaane, kuidas tulevase ben-

siinitööstuse arvel teist rahvamajandusharu — piiritustööstust — toetada. Kui läbi läheb kava sunduslikult segada bensiinisse 40% piiritust (vt. „Päevaleht“ 5. XI 1930.), mis tähendaks bensiini vähemtarvitust 2,8 milj. l aastas (40% — 7 milj. l), siis ei tööta juba see küllalt suur tarvituse ärajäämine meie tärkavale bensiinitööstusele midagi head ajal, kus veel ei teatagi, kui palju üldse tarvitajaid leidub, esialgu umbusalduse pärast kodumaa bensiinile.

Kuna meie maa loodushüvede poolest kehv ja meie põlevkivi pea ainsaks ja väärtuslikumaks loodusanniks, mille tähtsus ja väärtus aasta-aastalt kasvab ja mida võib-olla veel küllalt hinnata ei osata, siis peame seda püüdma meie rahva ja riigi huvides viimse võimaluseni kõige külsemalt ära kasutada. Meie põlevkivitööstus, andes otsekohest teenistust juba oma 12 aasta vanaduses ligi paari tuhandele inimesele, võib juba nüüd varustada raudteid ja tööstust odavama energia-allikaga ja pole kaugel aeg, kus Eesti põldudel küntakse eesti jõuainega, kus Eesti maa- ja õhuteil liigeldakse eesti bensiini abil ja kus mitmed tuhanded meie rahva hulgast leiavad tööd ja leiba selle meie maapõuehüve vääristamisel, kaasa aidates meie rahvamajanduse mitmekülsusele ja ekspansioonile.

Suur- ja väikekäitis põllumajanduses.

(Ettekanne prof. dr. E. A. Kuusi juhatusel töötavas Tartu Ülikooli praktilise poliitilise ökonomia seminaris 1929. a. I sem.)

K. Inno, stud. rer. pol.

I. Eelmärkmeid.

Maanduspolitiika tõsiseks tüliõunaks on olnud aegade jooksul küsimus, kas eelistada suur- või väikekäitist. Ent sel ajal, kui löödi dogmaatilisi lahinguid selle küsimuse ümber, kui toodi kerge- ja raskekaalulisi tõendusi poolt ja vastu, pehkisid võimuka suurkäitise alustoad üha arenevas ühiskonnas. Ja järsult maailma vapustav krahh — maailmasõda — ei jätnud ka põllumajandust puudutamata: Ida-Euroopas pääses valla agraarrevolutsioon, mille tulemuseks oli osaline või täieline suurkäitise hävitamine. — Takka järele tekib tahtmatult küsimus, kas olid need revolutsioonide keerises astunud sammud kokkukõlas evolutsiooniga, või isegi otse risti vastu sellele — või teisiti — kas on väikekäitise eelised, võrreldud suurkäitise omadega, niivõrt üleolevad, et nad võimaldaksid selle õigustamist arenevas ühiskonnas.

II. Põllumajandusliku suur- ja väikekäitise püritelu ning olemus.

Põllumajanduslik käitis ja maaomand ei ühtu alati. Selle põhjuseks on rendimaa olemasolu. Nii võib koondada mõni jõukas talur paljude väikemaomanikkude maad üheks suurkäitiseks. Harilikum on aga suurmaaomandi tükeldamine ja renditamine väikekäitiste kujul. Nii kuulus Eestis enne maareformi (maaseadus — 10. okt. 1919. a.) kogu põllumajanduslikult kasutatavast maa-alast (2.820.865 ha) 57,94% suurmaaomandusele ja 42,06% väikemaomandusele, kuna sealjuures käitasid sellest suurkäitised 44,64% ja väikekäitised 55,36%.¹⁾

1) Kogu statistilisi andmeid Eestist. Põllutõõminist. väljaanne. 1921. lk. lk. 10/11,

Käitiste liigitus suurusklassidesse geomeetrilise suuruse järele võiks viia meid ainult absurdumini. „Kes tahaks määrata põllumajandusliku talundi suurust palja maa-ala suuruse järgi, see peaks nimetama mõnikord metsikul jahimail mitmete ruutmiilide suveräänseid omanikke esimese järgu mõisaomanikeks.“¹⁾ Seepärast tuleb meil käitiste rühmitusel lähtuda majanduslikust põhimõttest. Harilikult võetakse käitise liigitelu aluseks took, mida toodab käitis, ühiskondlik seisukoht, mille ta võimaldab omanikule, või, mis õieti tähendab sama, töö ja kapitali hulk, mis vajaneb nende majandamisel ülemaalse intensiivsuseastme sooritamiseks. Sel alusel jagunevad käitised:

1) Suurkäitis — kui selle suurus võimaldab käitisjuhil ainult tema juhtimisega tegelemise. Ta muutub latifundiumiks, kui ta suurus nõuab majandamisel enese jaotamist mitmeks suurkäitiseks enam või vähem iseseisva käitisjuhi juhtimisel. Töö tehakse kõik võõrtööjõuga;

2) keskkäitis — kui käitisjuhil jääb aega peale juhtimisülesannete veel oma perekonnaga ja suuremal või vähemal määral kasutatava võõrtööjõuga kehaliseks kaasatöötamiseks käitises;

3) väikekäitis — kui talur majandab peamiselt oma perekonnaga, kusjuures käitise suurus kindlustab talle kestva eluülespidamise. Harva kasutatakse võõrtööjõudu;

4) kääbuskäitis — kui käitise suurus ei ulatu kogu perekonna iseseisvaks ülespidamiseks ja täieliseks jõudude töölerakendamiseks. Esineb seega peamiselt kõrvaltöendusena ja ei kuulu oma iseloomu tõttu selle tagajärjel puhtpõllumajanduslike käitiste hulka. — Sagedane väike- ja kääbuskäitise segamine on toonud käitissuuruse-küsimusse ainult segadust, viies sageli valele järeldusele. Väikekäitise eksisteerimis- või mitteeksisteerimisvõime võib saada vastatud ainult põllumajanduslikest, mitte aga tööstuslikest produktsiooni-tingimustest.

Ülaltoodud käitiste klassifikatsioon on leidnud põhimõtteliselt enam-vähem üldist vastuvõttu (Roscher, Gruntzel, David, Aereboe, Philippovich j. t.).

Seda käitise liigitelu on püütud siduda statistiliste andmete kogumise otstarbel vastavate pindalaliste arvuliste väljendustega, mis isendast on seotud suurte raskustega. Väga erineva ökonoomilise iseloomuga käitised paisatakse selle tagajärjel ühte rühma, nt. võib 1,5 ha suurune maalapp intensiivse juur- ja puuvilja-kultiveerimisega rikkalikult toita iseseisvat perekonda, kuna sama maalapp ekstensiivse hari-

1) W. Roscher. System der Volkswirtschaft. II Bd. Nationalökonomik des Ackerbaues. 7. Aufl. 1873, lk. 159.

misega vaevalt annab perekonna toitumiseks vajaliku hulga kartuleid ja loomatoitu lehma jaoks. Samuti ei võimalda tõmmata kindlaid piire erirühmade vahele maapinna vahelduv headus, kliimaatilised tingimused, vastava maa majanduslik areng jne. Jaapanis $\frac{1}{2}$ —1 ha, Prantsusmaal 1—2 ha maatükid annavad majandusliku iseseisvuse, kuna Inglismaal see norm tõuseb 12 ha-le ja Austrias veel kõrgemale. Sama erinevus paistab silma meilgi Loode- ja Kagu-Eesti talundite vahel.

Vaatamata neile raskusile on seotud iga suurusklass vastava pindalalise väljendusega. Selline käitiste liigitelu tohiks olla õige vaid kogu maa kohta jämedais üldjoonis; lahkarvamuse tekkimisel tuleb aga kindlasti pöörduda majanduslikul põhimõttel tehtud liigitelu juurde.

Meie põllumajanduslikele oludele vastavalt on koostatud Riigi Statistika Keskbüroo poolt skeem, mis, mahutatud ülaltoodud liigitelu raamidesse, kannab järgmist ilmet: ¹⁾

Suurusklassid	Suurus ha	Iseloomustus
<i>Käibuskäitis.</i>		
I rühm	1—5	Põllutöö oma käitises esineb kõrvaltööna.
II rühm	5—10	Väikekohad, kus põllutöö oma käitises esineb peatööna, kuid ei anna perekonnale täit eluülespidamist.
<i>Väikekäitis.</i>		
III rühm	10—20	Keskmisest väiksemad talundid, 1-hobusekohad, kus enamasti perekonna töö kulub omas käitises.
IV rühm	20—30	Normaaltalundid, 2-hobusekohad, kus peale käitisjuhi pere tarvitatakse ka vähe võõrtööjõudu.
<i>Keskikäitis.</i>		
V rühm	30—60	Täistalundid, harilikult 3-hobusekohad; võõrtööjõudu kasutatakse aasta läbi.
<i>Suurkäitis.</i>		
VI rühm	60—120	Suurtalundid, harilikult 4—5-hobusekohad.
VII rühm	üle 120	Peremees võtab vähe tööst osa. Ta aeg kulub enamikus käitise juhtimisele ja valitsemisele.

III. Põllumajandusliku suur- ja väikekäitise paremusi ja pahemusi.

A. Mitmesuguste majanduspoliitiliste suundade seisukohti.

Dogmaatiline tüli ühe või teise käitissuuruse eelistuse küsimuses on sama vana kui majandusteadus ise. Teda on süvendanud asjaolu, et ökonoomiliselt kasulikum käitissuurus ei ole kindel, konstantne, vaid

1) Eesti Põllumajandus. Statistiline album. Riigi Statistika Keskbüroo, 1928, lk. 12.

vankuv mitte üksi ruumis, vaid ka ajas; ta muutub ühes muutuvusiga, milliseile alistub kogu majanduslik elu.

Merkantilistid ja kameralistid, esimesi seisukohavõtjaid ses küsimuses, pooldasid väikekäitist kui suurema rahvastiku mahutamisvõimega ja intensiivsema majandamisega käitiskuju. Väikekäitise pooldajate nimestikus figureerivad sel ajal Goudart, Mirabeau, Adam Smith, J. B. Say j. t. Füsiokraadid aga, lähtudes puhttoogist, kaitsesid innukalt suurkäitist. Esimesena Quesnay, ja siis eriti mõjukalt klassiline ökonomik ja tegelik farmer Arthur Young. Viimase mõju kandus „Saksa põllumajanduse isa“ Albert Thaer'i kaudu Saksamaale, kes aga hiljem muutis oma seisukoha väikekäitise kasuks.

Siit peale lakkab teatud määral ühekülgne suurkäitise-eelistamine. Ta asendatakse käitissuuruste segu propageerimisega Friedrich List'i, Roscher'i, Buchenberger'i j. t. poolt. Samal seisukohal üldiselt asuvad ka põllumajandusliku käitiseõpetuse esindajad, nagu Settegast, v. d. Goltz, Aereboe j. t.

Nende kõrval on tõusnud, eriti viimasel ajal, ikka enam ja enam väikekäitise innukaid kaitsjaid, nagu Max Sering, Rau, Keup, Mührer, Laur j. t. Erilist tähelepanu väärivad ülalmainitud Dr. E. Laur'i uurimused Šveitsis.

Eriti suur lahkuminek ses küsimuses valitseb aga sotsialistide väikeses ringis. Konsekventne sotsialism, n. n. marksism (Marx, Engels, Kautsky), pooldab suurkäitist kui ainsat modernse põllumajanduse käitiskuju. Väikekäitis säilivat ainult ületöötamise ja alatoitluse tõttu. Isegi uuem aeg pole suutnud hävitada nende kujutelmi sotsialistlikust suurkäitise töölis-toodangu ühinguna,¹⁾ mis pidavat tagama ka väike-talurile suurkäitise paradiislikud hüved, kuigi on tehtud suuri järeleandmisi. Vahest ehk on selle põhjuseks lootus maa koondumisele üksikute kätesse, mis võimaldaks kergesti maa sotsialiseerimise.

Hoopis vastupidisel arvamusel on osa sotsialiste, n. n. revisionistid (Bernstein, David j. t.), kes on vaimustatud väikekäitise pooldajaid.

B. Põllumajandusliku ja tööstusliku tootmise erinevusi.

Teatavasti pühitseb tööstuses oma võidukäiku käitise kontsentratsiooniõpetus üha suuremal määral. Ikka ja alatasa langevad väikekäitised võidurikka suurkäitise ohvriks, nagu tõendab statistika. Kuid sama teooriat on püütud laiendada, eriti Marx'i ja ta järelekäijate poolt,

1) K. Kautsky. Die Sozialisierung der Landwirtschaft. 2. Aufl. 1921.

ka põllumajandusele. Sellise analoogia otsimine ei ole leidnud tänapäevani mõjuvat tõendajat: statistika näitab enim vastupidist tendentsi.

Selle loomulikuks põhjuseks osutub põllumajandusliku tootmise erinevus tööstuslikust. „Põllumajanduses tegeletakse elava olemuse arenguga; tööstuses tegeletakse surnud asjade ümbertöötamisega. Siin on inimestahe see, kes viib täide toodete loomiseks vajaliku ainete lahutamise ja ühendamise otsese impulsiga, s. t. ainult tahtetute edasiandvate instantside kasutamisega. Põllumees seevastu peab loovutama lahutava ja ühendava aktsiooni elava looduse iseseisvale mõjustamisele. See on vahenditu produtsent. Inimestöö seisab alles teisel kohal; ta on vaid vahenditult seotud produktide loomise protsessiga. Tööstuslik hüvede loomine on mehaaniline, põllumajanduslik produktsioon aga orgaaniline protsess.“¹⁾ Sellest tingitud, esineb terve rida erinevusi tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise vahel.

Orgaanilises valmistuses puudub tööprotsessi pidevus, mis on omane mehaanilisele valmistusele. Mehaanilises valmistusprotsessis valmistamine võib alata, kesta, saada katkestatud või lõpetatud olenedes täiesti inimestahtest. Põllumajanduses määrab aga loodus ise valmistamise alguse, selle kestvuse ja lõpu. Inimene ei saa muuta vilja külvi-ega lõikusaega; veel vähem ta saab sooritada neid samal ajal. Siin on tööd lahutatud üksteisest ajaliselt, mis aga puudub tööstuses.

Ajalise katkestusega seltsib tööliikide alaline vahelduvus. Väetamine, kündmine, äestamine, külvamine, niitmine jne. järgnevad üksteisele kindlas muutmatus ajalises järjekorras, mis teeb võimatuks põllumajandusliku tööjaotuse ja spetsialiseerimise sellises ulatuses kui see esineb tööstuses. Tööjaotuse teostamisega — üks külvab, teine künnab jne. — läheks palju tööjõudu kaduma, mis oleks rahvamajanduslikult väga kahjulik; töölisel peaksid olema suurema osa aastast töötama.

Samuti põllumees ei saa piirduda teatud taimeliigi kasvatamisega, kuna vabrik võib produtseerida ainult üht spetsiaalartiklit. Vastupidi, põllumees peab oma iseseisvuse säilitamiseks tootma võimalikult suurema segu üksteist täiendavaid taime- ja loomakultuure, et võimalduks töö- ja ajakasutus.

Viimaseiga seisab ühenduses põllumajandusliku töö ruumiline püsimatus. Põld, heinamaa, õu, küün, loomatall jne. on alalises vahelduvuses. Taimlik eluprotsess on seotud kohaga. Inimene ja ta tööriist peavad minema ta juurde, kuna vabrikus liigub harilikult ainult töö-

1) E. David. Sozialismus und Landwirtschaft. 2. Aufl. 1922. lk. 44.

objekt. Sellest on tingitud põllumajanduslikkude tööriistade ja masinate mobiilne iseloom ja piiratus dimensioonides vastandina tööstuse stabiilsele süsteemile.

Aeg- ja lõppterminiga määrab loodus ka põllumajandusliku toodanguprotsessi tempo, kiiruse. Isegi palavikulisem vaevanägemine ei suuda kuigi palju kiirendada elava organismi eluprotsessi. Eriti võime- tud on siin ses mõttes tööstuses nii võimukad masinad.

Kuna maa ei ole põllumajandusele ainult asukoht, vaid on ühtlasi ka valmistusvahend ja tooraine, siis peaks suurendama produktiooni- suurendamiseks vastavalt pindala. Seetõttu pole võimalik siin suurte hulkade tööliste keskendus väiksele pindalale. Kuid töökoha avarusega on seotud suured raskused tööliste töö hulga, eriti aga omaduste kontrollimiseks. Pealegi ilmnevad töötulemused alles hiljem, orgaanilise looduse kasvuprotsessis, kuna tööstuses ühe töölise käest teise kätte rändava valmiva produkti juures ühe töö kontrollib teise oma. Selline sisemine kontroll puudub täieliselt põllumajanduses.

Suuresti on piiratud põllumajanduses masinatekasutamine. Töö- susliku revolutsiooni põhjuseks oli masin, mille abil võimaldub suuri- käitisel hävitada väikekäitisi. Kuid masin ei omanda sellist revolutsiooni- list tähendust põllumajanduses, „senikaua kui ei suudeta jaotada elava organismide loomist pidevaks mehaaniliste operatsioonide ketiks ega, vabanetud aja ja temperatuuri tingimustest, muuta ajas üksteisele järgnevaid protsesse tööjaotuse alusel kombineeritud kaasprotsessideks, niikaua ei muutu põllumajanduslik käitis mingiks „hiigelaautomaadiks“.¹⁾ Pealegi pole paljuski juhtumeis võimalik masinatetarvitamine põllu- majanduses seal valitsevate loomulikkude tingimuste tõttu. Tõkestatud on see mägisel, künklikul, kivisel või kändlikul maal. Samuti ei luba seda sageli mahalangenud vili. — Palju tähtsam on aga asjaolu, et põllumajanduses masin töötab aastas võrdlemisi lühikest aega, lasu- des kasuta kuludena valmistatud saadusil.

Põllumajanduses pole võimalik paljude valmistusprotsesside meh- haniseerimine nagu tööstuses, kus seetõttu masinad asendavad inimesi. Siin kannavad mitmed tööprotsessid, nagu taimedeistutamine, karjara- vitsus jne. individuaalset iseloomu ja nõuavad töö kohandamist iga- kord vastavale juhtumile.

Tööstuses on antud ruumilise suuruse juures tööprotsessi kiirenda- mise ja sagedase kordamisega võimalus kiiresti tõsta produktiooni. Põllumajanduses puudub see võimalus. Tööprotsessi kordamine on

1) E. David. op. cit. lk. 130.

võimalik ainult looduslike tingimuste piires ja parasvööttes ainult üks kord aastas enamjao kultuuride juures. Põllumajanduslikku valmistusprotsessi võib küll kiirendada organismide sisemiste produktiivjõudude suurendamise teel, nt. sordi- ja tõuparandusega jne., kuid needki võimalused on seotud kindlate füsioloogiliste piiridega ja on üldiselt väga piiratud.

Kuna tootmise suurendamine põllumajanduses oli piiratud maapinna suurusega, siis on asetatud teiselt poolt takistuseks teele „maapinna väheneva toogi“ seadus. Küll ei ole üldtoogile tõmmatud absoluutset kõrguspiiri, siiski antud teaduse- ja tehnika-astmel on igal kultuuriliigil kindel intensiivsuste, üle mille tootmiskulude enamkulutus ei anna varemaile kulutusile vastavat enamtooki. Edaspidisel orgaaniliste tootmisjõudude pingutamisel langeb tootvus, mis võib viia äärmuse juhtumise kahjulikkuseni. Seega on võetud põllumajandusel sellised hiilgavad toodangu suurendamise võimalused kui seda pakkus modernne masin tööstuses.

„Üldse ei ole põllumajanduses mehaanilistehniline põhimõte valdav, arengut määrav põhimõte. Mitte tehnilised leiutused, vaid teaduslikud avastamised on revolutsioneerinud põllumajandust“.¹⁾ Füüsiline ja keemiline maaparandus, sordi- ja tõuparandused, kultiveeritud organismide individualiseeritud hoolitsus ja kaitse nende arvutute vaenlaste vastu looma- ja taimeriigi mikroskoopilisest maailmast jne. on loonud modernse põllumajanduse.

Enam kui ühelgi teisel tööalal on põllumajanduses inimese hingelisel omadusel tähtsust käitise tulemuste kohta. Tehniline ratsionaalsus on siin jõuetu. Ainult tehnilise ja psühholoogilise ratsionaalsuse ühendamisega saavutatakse põllumajanduses majanduslik ratsionaalsus.

Ülaltoodud asjaolud ja põhjused ei eralda ainuüksi tööstuslikku tootmist põllumajanduslikust, vaid nad vajutavad ka oma pitsati põllumajanduslikule käitisele, ilmuvad kui pidurid, mis sunnivad loobuma kontsentratsiooni-teooriast põllumajanduses ja seega suurbäitise ülivõimust väikekäitise üle.

C. Küsimuse käitismajanduslik käsitlelu.

Eraomandus maa peale on valitsev tänapäevases põllumajanduses maakera enamais riiges, eriti aga lääne-euroopalise haridusega mais. Selle eraomandusõiguse mõjul on kujunenud teatud kindel maaomandi jagunemine käitiseks, millel on tähtsus nii kogu rahvale kui ka üksikule

1) E. David, op. cit. lk. 682.

maaviljurile. Kogu rahvale seetõttu, et temast oleneb suurimal määral selle maa põllumajanduse tootmisvõime, ja üksikule maaviljurile — et üksikud käitiste suurusklassid esindavad majandustüüpe, mis võimaldavad suurimat puhttooki. Seepärast asume suur- ja väikekäitise hüvede ja pahede avastamisele kahest seisukohast: käitismajanduslikust ja rahvamajanduslikust. Käitismajanduslikust seisukohast lähtudes hindame seda kasu, mida käitis jõudleb oma omanikule või käitisjuhile, või neile mõlemale otseselt või kaudselt, kuna rahvamajanduslikust seisukohast lähtudes peame silmas seda kasu, mida käitised jõudlevad kogu rahva heakäekäigus. Peatume esialgu esimese seisukoha juures.

Käitise tulemused olenevad esijoones temas töötavate isikute omadusist, nende usinusest, teovõimest, ettevõtlikkusest ja haridusest. Sealjuures tuleb vaatlusse kõigi käitises teotsevate isikute kvaliteet, alates käitisjuhiga ja lõpetades kõige alama teenijaga. Kuid käitisjuhi kvaliteet mängib esmajärgulist rolli, kuna ta avaldab otsustavat mõju kõigi käitises teotsevate isikute valikul, koolitamisel ja neile kestva huvi sisendamisel käitise vastu. Käitisjuhi ülesande lahendamisel lähtume seisukohast, et kõigi suurusklasside käitisi juhib ja majandab ta omanik ise.

Käitisjuhi võimed olenevad kõige pealt ta sünnipärasest andekusest. Siin on raske otsustada, kuigi arvatakse leiduvat suurmaaomanikude hulgas suuremat protsenti degenerereerunud elementi. Kuid sünnipäraselt samade võimetega isikuist asuvad väiketalurid juba oma käitise väiksuse tõttu paremas seisukorras. Sellele seltsib hea tööliküsimuse lahendus väikekäitises, kuna suurkäitis asub ses suhtes hoopis halvemas seisukorras. Väikekäitises on käitisjuht esimene ja tähtsaim tööline. Käitisjuhi tegevus nõuab talt ainult vähe aega. Keskkäitises astub kehalise töö kõrval esiplaanile käitise juhtimine, kuna suurkäitises käitisjuht üldse enam kehaliselt kaasa ei tööta. Kuid „mida suurem on käitis, mida täielikumalt omanik on seotud käitise juhtimisega ja mida enam ta peab võtma endale sealjuures abilisi, ja edasi, mida suuremaks muutub seega sotsiaalne vahe tema ja viimase töölise vahel, seda raskem on kogu sellist inimaparaati koostada ja kehtvalt huvitada käitise majanduslikest tulemusist“.¹⁾ Väikekäitises huvi selle tulemuste vastu kõigi perekonnaliikmete juures on arusaadav ja loomulik, perekondliku seosega antud. Keskkäitises kanduvad perekonnaliikmete usinus, hoolsus ja „omahuvi“ kestva tööst osavõtuga ka neile väheseile võõrtööli-

1) Fr. Aereboe. Allgemeine landwirtschaftliche Betriebslehre, V Aufl. 1920, lk. 534.

sile, kes sageli nagu muutuvad perekonnaliikmeiks. Kui juba keskkäitises võime märgata teatud disharmooniat võõrelemendi mõjul, siis tungeb see eriti tugevasti esile suurkäitises, kus kogu töö sooritatakse võõrtööjõuga, kelle peasihiks on vaid suurim tööpalk ja kergeim elu.

Nii asub väikekäitis hulga paremas seisukorras kui suurkäitis seal, kus käitise tulemused olenevad kõige suuremal määral hoolsusest ja usinusest. Sellele lisandub parim tööjõudude kasutamine väikekäitises, eriti naiste ja alaealiste töö suhtes, kuna suurkäitis on sunnitud asetama neile kohaseile tööle mehed. Veel tähtsam on aga käitise tulemusis soodsama tööaja kasutamine, milleks avanevad parimad võimalused väikekäitises eriliste ajutiste pingutustega või isegi lõuna- ja hilisõhtuaja kasutamisega hädakoril, mis ei võimaldu palgatöölisiga töötaval suurkäitisel, kellel on kindel tööaeg päeval. Millist tähtsust omab aga väikekäitise paindlikkus hea heina- või lõikusilma puhul, seda näitavad sel teel tehtud väikekäitise säästud, mis ulatuvad sageli üle majandi puhttoogi.

Väikekäitise hüveks peab lugema tema minimaalset isikute vahelduvust, kuna see on harilik suurkäitises. Väiksema isikute vahelduvusega on aga seotud eriti usaldatavus ja käitise olude parem tundmine, samuti harjumus ja kodusus loomadekohtlemises, mis omavad erilist tähtsust põllumajanduses tema orgaanilise iseloomu tõttu. Üldse suurenevad põllumajanduses väga kiiresti käitise suurenemisega raskused ja pahed, mis on seotud paiksuse, usinuse, osavuse ja üldise huvi ning sõltuvuse puudumisega käitisesest. Mitte üksi töö kontrollimise raskused laialdastel põldudel, vaid ka selle tagajärjel tekkivad ja kergesti läbi viidavad kuritarvitused muutuvad aiva suurkäitise pahedeks.

Nagu sellest kõigest näeme, on suurkäitise valusaimaks küljeks ta tööliküsimuse lahendamine, mis üha teravneb üldtendentsiga palgatöstmiseks ja tööpäeva lühendamiseks, mis omakorda ei avalda mingit mõju väikekäitisele. Veel halvemasse seisukorda satub suurkäitis põllutöölaliste linnadesse valgumise tõttu, mis end seda enam annab tunda, et nendega lahkuvad põllumajandusest esijoones paremad, vaimukamad ja intelligentsemad tööjõud. Neid vajab aga ikka enam arenev põllumajandus nii võrdlemisi komplitseeritud masinate kui ka teisel alul.

Töölise tööintensiivsust ja töötahet on püütud tõsta preemiade, tantjeemide, akkordpalkade süsteemidega ja teiste selliste vahenditega, et osaltki pehmenendada suurkäitise olulisemat pahet. Seni on jäänud tagajärjed minimaalseks. Kuigi sel võiks olla edu, siiski ei suudetaks saavutada ka kõige paremate ja targemini koostatud tasumeetoditega

väikepõlduri omahuvi, sest „omahuvi on midagi katkestamatult, pidevalt edasimõjuvat, kuna huvi üksikuis palgatöölisis peab ikka ja üha uuesti äratatama“.¹⁾

Suure tähtsuse peab omistama soodsamale töötarbe jagunemisele suve ja talve vahel väikekäitises. Kuna teraviljus nõuab peamiselt suvetööd, siis karjandus seevastu talvetööd. Kuid statistika järgi arendavad väikekäitised palju suuremal määral karjandust kui suurkäitised. Seega tekib suurkäitisel paratamatult raskusi oma suurele perele töömuutemiselega. Isegi talvine kodutööstus, mida paratamata peab arendama iga põllumajanduslik käitis, asendab jällegi väikekäitise paremasse seisukorda, kuna sel alal tehtav töö, nagu konksud, äkked, lauad, ukсед, tarad, kütte- ja tarbematerjali j. m. veod jne. on teataval määral absoluutsed käitises ja seega suurenevad pro ha käitise vähenedes. Isegi kodutööstus turu jaoks soodustab väikekäitist, mis sel korral enamasti omandab kääbuskäitise ilme.

Käitise tubli juhtimine nõuab käitise põhjalikku tundmist ja arusaamist seal esinevaist töist. Ka ses suhtes asub enamail juhtumeil käitises üleskasvanud ja isiklikult seda majandav väiketalur paremas seisukorras suurtalurist. Lapsest saadik ta on teinud kaasa iga töö majas ja õues, põllul ja heinamaal, küünis ja tallis; ta tunneb iga talu looma alates hobusest ja lõpetades kana ja kukega; seepärast ta on ka kõige paremini informeeritud oma kodutalu puudusist, vigadest ja häist külgedest. Seda aga ei ole suurtaluri poeg, isegi kui ta on kasvanud üles omas käitises, vähemalt mitte sellisel määral.

Kuid sellest praktiliselt kodutalus isiklikult omandatud teadmused ei jätku siiski suurimate tookide saavutamiseks. Ka põllumajandus nõuab üldist ja kutselist haridust küllaldasel määral. Ja siin on ala, kus suurkäitis asub väikekäitise paremas seisukorras, kuna esimesel võimaldub kergemini endale ja oma lastele kõrgema kutselise ja üldhariduse andmine või isegi vastava eriteadlase ametisse-kutsumine. Leitakse, et suurkäitis oma edumeelsuse ja parima üld- kui ka kutselise haridusega personaali tõttu olevat teadusliku ja tehnilise edu kandja ja levitaja maal, vastandina konservatiivsele, harimatule, vaesele ja vanus traditsioones vaevlevale väiketaluri perele.

See on aga täieline ülekohtus, vähemalt nüüdisaegse areneva ühiskonna suhtes. Kuigi me ei taha eitada suurkäitise teeneid sel alal, peame siiski viimase kitsaile kihihuvele eelistama rükklikke ja seltskondlikke algatusi, üritusi ja kaasabi tehniliste ja teaduslike uudiste, leiutiste ja

1) Fr. Aereboe, op. cit. lk. 540.

avastiste levitamisel ja propageerimisel. Teiselt poolt, üha kõrgenev hariduslik tasapind maal on teinud pea mõttetuks konservatiivsuse etteheite väikekäitisele, niipalju kui see esineb pidurdajana põllumajanduse edus. Vastupidi, haridusele lisanduv väikekäitisele omane omahuvi ja hoolsus katsetuste ja uuenduste kordaminekusse ja seega oma piiratud sissetulekute suurendamiseks on mitmelgi korral põhjustanud nende esmakordse õnnestumise ja tarvituselevõtu väikekäitises. Ning viimasel ajal ongi olukorrad muutunud ses suunas.

Kui minevikus oli võimaldatud ainult suurtalureile — mõisnikele teadusliku ja kutsealalise ettevalmistuse paremused nende suurte eesõiguste tõttu, siis on praegusajal demokraatlikkude põhimõtete võidulepääsuga need võimaldatud ka kõige laialdasimaile ja vaesemaile rahvakihele. Vähemalt on see riikide esimesi ülesandeid. Selle kõrval ei saa vaikida igasugu põllumajanduslikkude seltside, rahvaülikoolide, pühapäevakoolide, kursuste, näituste, rändlektorite ja -instruktorite mõjust ja kaasabist, mis võimaldavad väikekäitisel pea sama hästi teaduslikke ja tehnilisi saavutisi kasutada kui suurkäitiselgi. Mõningaid raskusi tekitab siin vahest ehk väiketaluri aja vähesus. — Hää näite ülaltoodu suhtes pakub klassiline väikekäitise, kuid hariduse ja jõukuse maa — Taani, millele püüavad teisedki agraarmaad järele rühkida.

Otse halvavalt mõjub aga suurkäitisele ta omaniku eemalviibimine käitiseist, mis pole sugugi harukordne. Siin puudub see viimnegi omahuvi taotlev käitise järele valvav isik, ja kogu juhtimine langeb palgaliste käitisjuhtide õlgadele, kelle tublidust ja hoolsust võib vaevalt võrrelda väiketaluri omaga. Sellele seltsivad veel võrdlemisi suured halduskulud.

Suurkäitise hüveks peetakse tööjaotust ja tööühendust, milliseid võimaldab talle suur töölisperere. Kuid tööjaotusele on asetatud põllumajanduses tema orgaanilise iseloomu tõttu selliseid raskusi teele, mis ei luba tal ammugi triumfeerida sellisel määral kui tööstuses, nagu me juba eelpool nägime.

Samuti ei paku suurkäitisele erilisi soodustusi puuseppade, seppade j. t. käsitöölise pidamine, milleks ta õigemini on sunnitud. Seevastu samad käsitöölised külas töötavad palju odavamini, mida võimaldab neile oma väike maalapp. Pealegi ei meelita neid suurkäitise nende ameti ebakindlus ja sõltuvus suurtaluri tujudest ja soovidest. Seepärast kaovad nad ka suurkäitiseist.

Vaidlematud paremused omandab suurkäitis kultuurmaa-kaotuses teedena, ehitiste-aluse maana, piiripeenardena, tara- ja hekimaana, mis protsentuaalselt on seal väiksem kui väikekäitises. Kuid tegelikus elus

omab see siiski hulga väiksemat tähtsust kui aja- ja töökaotus, mis seotud suurkäitise laialdaste maa-aladega ja seega suure kaugusega elamust. Eriti tulevad selle kahjulikud mõjud nähtavale suureneva töö- ja kapitalikulutuse puhul. „Seepärast peitub intensiivses põllundamises endas täieliselt mõjuv põhialus, miks suured kui ka keskmised ja väikesed põllumajandusüksused kogu rahvamajanduse arenguga suunduvad ikka väiksemale suurusele“¹⁾ milline tendents suureneb vajadusega antud pindalalt saavutada suurenevat tooki.

Suurkäitise kulud ehitiste, hoonete ja elamute, samuti kui väga mitmesuguse elava ja eluta inventari, nagu atrade, vankrite, niidumasinade, tööhobuste jne. peale on protsentuaalselt vastavale maa-alale palju väiksemad kui väikekäitises. Kuid siingi tuleb hoiduda liialduste eest, sest suuremate masinate ja töövahendite kasutamine võimaldub mitme väikekäitise peale ühiselt, kuna väiksemate tarvitamises pole vahet. Sellele tuleb lisaks asjaolu, et väikekäitises koheldakse tööriistu ja -loomi palju suurema hoolsuse ja ettevaatusega. Selle tagajärjel on ka igasugu parandus- ja uuenduskulud väikekäitises palju väiksemad, mis suuresti redutseerib suurkäitise hüvesid sel alal.

Suurimaks suurkäitise hüveks loetakse aga tema parimat masinatekasutamise võimalust, eriti, mis puutub nende laiaulatuslikku ja palju täiuslikumasse ekspluateerimisse. Tegelikult polegi need suurkäitise hüved nii suured, vaid omavad vähest tähtsust põllumajanduse orgaanilise iseloomu tõttu. Pealegi võimaldavad väikekäitisel masinate tarvitamise n. n. universaalmasinad, s. t. masinad, milliseid saab kasutada mõningate osade vahetamise tõttu mitme samalaadse töö sooritamiseks, nt. universaaladrad, — niidumasinad jne, rääkimata suurearvulisist väikseist masinaist, mis sama kättesaadavad väikekäitisele kui suurkäitisele. Pealegi ei võimalda põllumajanduse lokomotoorne iseloom eriti suurte masinate kasutamist. Suuremad masinad muutuvad aga väikekäitisele kättesaadavaks ühinemise teel (rehepeksu- ja niidumasinad, auruadrad, traktorid jne.). Sellele lisandub, et relatiivne masinate kasutamine tundub väheneb kõrgemal tootmise intensiivsuse astmel, nagu karjanduses, aianduses jne., kus juba väikekäitis oma tubli tööjõuga pääseb maksvusele.

Suurkäitise hüved tulevad veel nähtavale kaubanduslikus tegevuses hulgiostude, ja -müükide näol, paremate võimalustega vahelduvate turutingimuste kasutamisel ning parema ülevaatesaamisega üldisest turu seisukorrast oma kõrgema hariduse tõttu. Massiliste ostude ja

1) W. Roscher, op. cit., lk. 163.

müükidega ta väldib väikevahetalitajat, mis võimaldab parima hinna-
saamise oma tooteist kui ka odavamaid ostuvõimalusi. Pealegi on tal
sageli paremaid võimalusi ajutiste halbade konjunktuuride paranemise
ootamiseks, mis on võrdlemisi piiratud kapitalivaesel väiketaluril. Sel-
lele lisanduvad paremad krediidisaaavutamise tingimused suurema usal-
duse kui ka varanduse tõttu rahaturult, kuna väiketalur väga sageli on
olnud sunnitud pöörduma liigkasuvõtja poole. Suurema kapitali oma-
mine ja selle saavutamise võimalused võimaldavad jällegi tehniliste
saavutiste teostamise suurkätisis; eriti soodustatud olevat nad maame-
lioratsioonitöis.

Kuid suurkätise hüveks ei osutu enam niivõrt agraartööstuse arendamise võimalused oma käitises, nagu veskid, meiereid, viina- ja suhkrubrikud jne. Põllumajanduse industrialiseerimise protsess seisab juba sisemises vastuolus põllumajanduse orgaanilise iseloomuga, mille tagajärjeks on olnud igal pool selliste asutiste vähenemine suurkätisis. Kõige rohkem on mõjunud selleks kaasa kapitalistlik areng. Osalt on need ettevõtted läinud suurte eraettevõtete kätte, nagu veskid, suhkrubrikud j. t., millega ei suuda võistelda suurkätise maandustööstus; osalt on nad muutunud maatööstuslikeks, kus põllumajandus on muutunud kõrvaltöölaks; suuremalt osalt on aga sellest üle saadud ühistegevuse najal, eriti piimanduse alal. — Üldse omandab ühistegevus väikekätiste juures määratu tähtsuse, mida kõige selgemini näitab Taani. Ühistegevus, mis pole vahest sugugi väiksem leiutis kui tehnilised leiutised, hangib väikekätisele suurkätise hüvesid, võib-olla veel palju suuremal määral. Põllumajanduslikud ühingud ei organiseeri edukalt üksi põllumajanduslike saaduste töödandamist, vaid avardavad oma tegevuse ka kaubanduslikule alale, sooritades hulgioste ja -müüke, olles tunnustatud turul suure jõuna. Samal alusel võimalduvad maaparendused ja vajalise krediidi saavutamine (Raiffeisen'i laenu-säästu kassad), mis olid varem ainult suurtaluri ainuõiguseks. „Põllumajanduslikud tootjate ühingud ühendavad tehnilised ja kaubanduslikud suurkätise hüved väikekätise psühholoogiliste hüvedega“.¹⁾ Selle tagajärjeks on väikekätise suur paremus võrreldes suurkätisega, mida tõestab jällegi Taani areng.

Ülaltoodust pole meil raske järeldada, et väikekätises on töö- ja kapitalikulutus suurem kui suurkätises. Kuna aga suure töö- ja kapitalikulutusega põllumajanduslike käitisi nimetatakse intensiivseks ja väikse töö- ja kapitalikulutusega — ekstensiivseks, siis võib öelda, et

1) David, op. cit., lk. 689.

mida intensiivsem on käitus, seda väiksem on käitis, või vastupidi, väiksem käitis nõuab intensiivsemat käitust; üks tingib teise.

Praegune põllumajanduslik areng on seotud käituse intensifikatsiooniga: alatasa liigutakse ekstensiivsemast majandamisest intensiivsemale. See võimaldub kõigepealt maa kasutamise suurendamisega valides kultuure, mis võimaldavad maa katmise nendega aasta läbi. Mustkesa taganeb haljaskesa, kesalina, -viki jne. eest. Edasi järgnevad suurema toogiga kultuurid, nt. suhkrupeet, loomatoidujuurikad jne. Suuremal määral aga võimaldavad intensiivsuse tõstmist aiandus, karjandus ja väikeloomakasvatus. Õieti peitubki neis kääbus- ja väikekäitise tiheda rahvastiku toitmise ja elatamise saladus.

Nagu üldiselt eelnevast järgneb, on suurkäitis kapitali-intensiivne, väikekäitis aga tööintensiivne. Selle tagajärjeks on ka nende erinevus tootmis-alade eelistamisel. Tööintensiivse väikekäitise lemmikalaks on karjandus, aiandus, väkelooma-pidamine ja kaubandustaimede kasvatamine, kuna need alad nõuavad suuremal määral tööjõudu ja pealegi on seotud suure hoolsuse, korralikkuse ja huviga ja teotsemise iseisvusega. Eesti kui karjandusele toetuva maa (tervelt 56,74% kogusaagist ja keskmiselt 61,39% kogu rahalisest sissetulekust talundid said loomapidamisest 1928./29. a.)¹⁾ seisukohalt omandab see erilise tähtsuse väikekäitise eelistamiseks. Alljärgnev tabel kinnitab seda. 1929. a. andmeil tuli 100 ha põllumajandusliku maa kohta: ²⁾

Suurus- klassid ha	Hobuseid	Veiseid	Lambaid	Sigu	Kokku looma- ühikuid	100 loomaühi- ku kohta sulg- loomi
1—5	13,1	37,5	34,6	23,8	60,9	184,4
5—10	11,0	26,3	23,7	13,2	43,2	137,5
10—20	8,7	24,3	21,8	11,1	36,2	116,2
20—30	7,8	22,7	18,3	9,6	32,2	103,0
30—50	6,6	20,8	15,5	8,9	28,3	89,9
50—100	5,6	18,4	11,0	7,6	24,4	83,1
100—...	6,2	20,0	4,0	5,2	25,8	63,4

Kapitali-intensiivse suurkäitise n. ö. lemmikalaks on peamiselt teraviljus, mis võimaldab kõige suuremal määral masinate tarvitamise ja nendega tööjõudude asendamise. Kuid siingi on suurkäitise üleolek kahtlane. Mitmed uurijad (Keup, Mührer, Laur j. t.) tõendavad isegi vastupidist. Peamiselt on selle põhjuseks väikekäitise tugev loomapi-

1) 1929. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed. Vihk I, lk. lk. 103/104. Riigi Statistika Keskbüroo. Tallinna 1930.

2) Sama, lk. lk. 120/121.

damise ülekaal, mille tagajärjel tugev sõnnikuväetus ei jäta oma mõju avaldamata. Juba pindalaline harimise võrdlus räägib suurkätise kahjuks, nagu seda väljendab ka alljärgnev tabel Eesti kohta 1929. a. andmeil.¹⁾

Suurusklassid ha	Põllu- ja aiamaa % käitises	Heinamaa % käitises	Viljade kasvula koosseis %			
			Tera- ja kaunvilid	Põlluhein	Kartul	Lina
1—5	36,3	25,5	52,1	10,8	13,2	4,0
5—10	36,1	27,8	51,1	13,3	8,9	4,7
10—20	36,9	28,8	50,4	18,2	6,7	3,5
20—30	35,9	29,3	49,6	20,8	5,6	2,9
30—50	31,4	30,8	49,5	21,4	5,2	2,6
50—100	27,8	30,3	47,1	24,5	4,3	2,5
100—...	31,8	24,1	46,0	28,6	5,1	0,9

Looduslikud tingimused teataval määral võivad soodustada üht või teist käitise pindalalist suurust. Eriti silmapaistvalt mõjub maaheadus. Parima ja kergesti haritava pinnasega maa-alad soodustavad väikekätist, kuna halvem ja raskesti haritav pinnas eelistab kesk- ja suurkätist. Seepärast on ka lössimullarikas Hiina väikekätise maa; sama märkame ka Eestis. Kagu-osas Võru- ja Petserimaal domineerivad talundid 5—20 ha ja 20—30 ha, kuna Loode-Eestis Saare-, Lääne- ja Harjumaal domineerib peamiselt käitis 30—60 ha. Kuid siinjuures peab meelde tuletama käitiste liigitelu ökonoomilist alust, mille järgi isegi pindalaliselt suurkätised, nagu nad esinevad Põhja-Soomes, kuuluvad ökonoomiliselt väikekätiste kategooriasse, sest nad suudavad vaid hädavaevalt toita kogu perekonda. Õieti ongi pinnase headus ja kliimaatilised tingimused need, mis määravad väikekätise alumise pindalalise piiri vastavas regioonis, millele vastavalt tuleb ehitada teised käitiste suurusklassid. — Üldiselt peab aga tähendama, et mida ebasoodsamad on looduslikud tingimused põllumajandusele, seda enam tungib esile väikekätis, ja seda peamiselt säästmisoscuse, loomuliku vastupidavuse ja visaduse tõttu.

Erilist tähtsust omavad oma mõju tõttu käitissuurusele turutingimused, Oma erinevate tootmise peaalade tõttu võivad turuhinnad soodustada kord üht, kord teist käitissuurust. Nii mõjuvad suurkätisele soodustavalt kõrged viljahinnad, kuna väikekätis on rohkem huvitatud kõrgeist karjanduse, aianduse, väikeloomakasvatuse j. t. saaduste hindadest. Ühtlasi on see alaks, kus riik võib oma tollipoliitikaga jne. mõ-

1) 1929. a. põllumaj. ülesk. a. jne., lk. lk. 3 ja 55.

juvalt kaasa rääkida käitissuuruse kujunemisele, nagu see esineb Inglismaal, Saksamaal j. m. kõrgete viljatollidega. — Üldiselt valitseb aga tendents hindade arengus, mis suunab ikka enam ühekülgselt väike- ja ka keskkäitise soodustamisele. Sest „mida enam elab inimesi samal pindalal, seda enam tõusevad takistamata arengu puhul need saadused hinnas, millised annavad maaüksuselt suurimat tooki, kuigi ainult enama ja kvalifitseerituma töökulutusega“.¹⁾ Teatavasti on need keskmiselt aga väikekäitise tooted. Sellele lisandub eriti tähtis asjaolu suur- ja väikekäitise vahelises võistluses. Nimelt on väikekäitis hulga vähemal määral sõltuv turu ebasoodsast konjunktuurist. „Teatavil tingimusil võib põllupidamine väikekäitise kujul edeneda, kuna suurkäitis hävib“.²⁾ sest väikekäitise ülesandeks on esmajooneliselt tema käitajale eluülespidamise-hankimine. Väiketalur elab ka sel korral, kui ta saavutab käitiseist ainult keskmise tööpalga, kuna peamiselt turu jaoks tootev suurkäitis on pühendatud sel korral paratamatule hävile.

Käitise käitismajandusliku võime väljendajaks on ta rentaablus, mis kõige selgemini peaks väljendama ühe või teise käitissuuruse üleolekut. Kuid põllumajandusliku käitise rentaabluse arvutamine on osutunud väga keeruliseks ja raskeks, mispärast puuduvadki sel alal mõõduandvad tulemused. Pealegi oleneb käitismajanduslik puhttook — rentaablus — kõige suuremal määral käitisjuhi võimeist.

Kui varemil ajal peeti kaljukindlalt käitismajanduslikku puhttookki suurkäitises suuremaks, siis on hakatud jõudma ka hoopis vastupidiseile tulemusile. Nii väidab Dr. E. Stumpfe³⁾ oma arvutuste najal: „Käitismajanduslik puhttook on talupojalisis majandeis keskmiselt suurem kui suurkäitisis“. Igatahes ratsionaalne põllumajandusliku kutsehariduse lahendamine lõpetaks selle tülküsimuse täieliselt väikekäitise kasuks.

Suurus- klassid ha	Tasuvuse % ⁴⁾				4 a. keskmine
	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	
.. — 20	2,50	1,12	0,87	3,50	2,0
20 — 30	2,83	0,62	3,81	1,74	2,25
30 — 60	3,55	1,55	4,02	2,25	2,84
60 — ..	2,70	1,97	3,71	1,92	2,57

1) Aereboe, op. cit., lk. 556.

2) Bulgakov. Vrdl. J. Adamson'i Majandusteadus, 1922, lk. lk. 69/70.

3) E. Stumpfe. Der landwirtschaftliche Gross-, Mittel- und Kleinbetrieb, 1902, lk. 163.

4) 1929./30. a. tasuvuse % eelkokkuvõtte järgi ülalloodud järjekorras on: 1,85%; 1,90%; 1,81% ja 1,17%. Vt. „Postimees“ nr. 342, 16. XII 1930. a.

Olgu siinjuures mainitud ka meie Põllumajandusliku Raamatupidamistalitise uurimused sel alal, milliseid esitab eelmisel lk. olev tabel.¹⁾ Nagu sellest näeme, ei jää väikekäitis suurkäitisest kuigi palju maha hoolimata oma noorusest ja võitlusest asundamise raskusiga. Kahjuks on need andmed liiga lühiajalised. Seevastu oli aga maareformiga hävitatud mõisade, omalt suuruselt juba latifundiumide, rentaablus äärmiselt madal, kuna nad suutsid seista vee peal ainult suurte kõrvalsissetulekute tõttu metsadest, talude rendist ja müügist, kõrtsidest jne.²⁾

Palju komplitseeritumaks osutub aga ühe käitissuuruse üleminek teise suurusklassi. Rentaabluse kõrval tungivad siin väga tugevasti esile teised mitmekesised mõjurid, nt. võlad, %-määr, elunõudlus, pärandusõigus ja -kombed, maanälg jne., mis kõik kogusummas võivad arendada üht või teist käitise suurusklassi, ise olemata rentaablum hävinevast suurusklassist.

Nagu me eelnevas nägime, on suur- kui ka väikekäitisel käitismajanduslikult oma hüved ja pahed. See ongi olnud põhjuseks, miks pole suutnud ei kumbki suurusklass saada ainuvalitsejaks. Kuid sealjuures nägime ka, et suurkäitise senised tähtsamad hüved — intelligentsus, üld- kui ka kutseharidus ühelt poolt, ja teiselt poolt suuremad kapitali ja tehniliste saavutiste kasutamise võimalused ning hüved ärielus — ei ole enam suurkäitise monopoliks, vaid on pea sama hästi saavutatavad väiketaturile. Riigi kui ka seltskonna ülesanne rahva üld- ja kutseharidusliku tasapinna tõstmiseks ja laiendamiseks suureneb üha ja tagajärjekalt. Ühes eelmisega areneb kiires tempos ühistegevus kui majandusliku edu ja arengu taotleja. Kuid nende tendentside võidulepääs haarab suurkäitisel ta pearelvad võitluses väikekäitise vastu, mille tasuks ta ei saa kuidagi väiketaluri „omahuvi“. Seega võimaldub aga konstateerida väikekäitise eramajanduslikku üleolekut suurkäitisest, kusjuures viimane parimal juhtumil peab loovutama oma koha keskkäitisele.

D. Küsimuse rahvamajanduslik käsitlelu.

Siirdudes käitismajanduslikult suur- ja väikekäitise paremuste ja halvemuste vaatluselt rahvamajanduslikule, tuleb meil teha kindlaks, mida pakuvad mitmesuguse suurusega käitised kõigi rahvamajanduse liikmete sissetulekuks nii tootmisel kui ka tarbimisel. Sealjuures ei tule

1) Eesti Põllumajandus V, lk. 155, VI lk. 130, VII lk. 139 ja VIII lk. 149. Statistilised aastaraamatud 1926, 1927, 1928 ja 1929. Riigi Stat. Keskbüroo.

2) N. Köstner. Teravilja toodang ja tarvitus. Eesti Majandus, nr. 39, 1925. a., lk. 634.

ignoreerida põllumajandusliku rahvastiku osa tarbingus, kuna ta moodustab samuti kui linna rahvas ühe osa ühiskonnast.

„Maa rikkus ja jõud peitub tema rahvastikus, ja selle väärtuslikumaks osiseks on maaviljurid; sõltumatud talurid on kõikjal ühiskonna põhitoed ja tõelise vabaduse sõbrad“.¹⁾ Kehaliselt tubli, lihtsate elukombeiga ja rippuv olemasolevas on maarahvas nii linnade noorusjõu- ja värskuse-ammutamise allikaks kui ka vastukaaluks linnade rahutule, edasitungivale elemendile, ühtlustades evolutsiooni. Seepärast on riikliku edu ja rahva jõu pärast soovitatav selle elemendi arvurikas esinemine, mida võimaldab ainult väikekäitis oma rahvatihedamise võimega (vt. juuresolev rahvatiheduse tabel). Oli ju ka Eesti maareformi üheks ees-

Eestis 10. VI — 5. VII 1929. a. 100 ha kohta elas:²⁾

Suurus- klassid ha	põllumajan- duslikul maal	põllu- maal
1—5	120,4	261,5
5—10	54,5	127,2
10—20	30,9	73,6
20—30	21,1	52,7
30—50	16,0	45,6
50—100	11,7	37,0
100—...	9,3	21,8

märgiks luua riigile võimsat tuge ja selgroogu arvurikka väikepõllumeeste kihiga. Suurt tähtsust omab rahvatihe väikekäitis hõreda rahvastikuga alade sisekolonisatsiooni kui ka maanälja kustutamise vahendina. Seevastu edendavad rahvahõredad suurkäitised väljarändamist ja linnade kontsentratsiooni. Selleks pakub hea näite Saksamaa (19. s. lõpul), kus väljarändamine oli rahvahõredast idaosast palju suurem kui rahvatihedast väikekäitise alast läänes.³⁾ Sama võis tajuda Iirimaa maaomanduse tugeva kontsentratsiooni tõttu 15. s. II p. Üksi 1841.—1851. a. rändas välja selle tagajärjel üle 2,5 miljoni iirlase.³⁾

Erilist tähtsust omab väikekäitise rahvatihedamise võime majanduslikul alal. Kui arvestada, et väiketalur ei ela keskmiselt palgatöölisest halvemini, siis on arusaadav, et kogu põllumajanduslik elu samal põllumajanduslikul pindalal muutub rikkamaks käitise vähenemisega. Pealegi on toodangu jagunemine suurkäitise piires palju ebahütlasem.

1) Max Sering. Die Politik der Grundbesitzverteilung in den grossen Reichen, 1912, lk. 27.

2) 1929. a. põllumajand. üleskirjutuse andmed jne., lk. 211.

3) E. v. Philippovich. Grundriss der Politischen Ökonomie, II Bd. Volkswirtschaftspolitik I Teil, 13. Aufl., 1922, lk. 34.

Ühel pool rikas ja sageli pillavalt elutsev suurmaaomanik, teisel pool aga kari vaeseid kehviklikult elavaid põllutöölisi. Jäme sotsiaalne vastuolu, kus vaevalt võib loota lokaalset, sotsiaalset ja natsionaalset ühistunnet.

Rahvamajanduslikult osutub väga tähtsaks küsimus, milline käitiste suurusklass võib olla parimaks mahutusallaks ülejäänud rahvamajanduse tööstusele ja käsitööle kui siseturg. Sellest seisukohast lähtudes näeme, et väikekäitise tarbing oma tiheda rahvastiku tõttu osutub hulga suuremaks suurkäitise omast juba igapäevaste inimeselutarvete rahuldamisel ja seega suudab koondada maale tihedamat pävelise ilmega rahvastiku osa. Ka on suurkäitise palgatöölise tarbimisvõime ebauhtlase toogi jagunemise tõttu väiksem. Nii osutuvad väikekäitisrikkad maaosad parimaks tagamaaks väikelinnade kaubandusele ja tööstusele, kuna pealegi vähesed rikkad suurtalurid eelistavad oma tarveterahuldamist suurlinnades. Samuti on olukord käitustarvete rahuldamisel, kus intensiivne väikekäitis on palju suurema tarbimisvõimega pro ha kui suurkäitis, ja pakub seega palju laialdasemaile rahvakihele töövõimalusi. Intensiivne majandamine väikekäitises ei nõua üksi rohkem atru, vankreid, labidaid j. t. masinaid ning töövahendeid pro ha kui suurkäitis, vaid ka igasugu hooneid, soetisi, ehitisi, nt. talle, küüne, keldreid jne.; tihedam rahvastik ja nõudmised inimesväärsema elamise peale suurendavad tarbimist elamute ja selle sisseseadete alal; samuti on väikekäitises suurem nõudmine tööjõu, loomatoidu, tööloomade, kunstväetiste jne. peale. Selle summaarset tõestust esitavad juuresolevad Põllumaj. Raamatupidamistal. andmed pro ha 1926. a. kohta.¹⁾

Suurus- klassid ha	Aktiivkapitali kr.	Puhtvarandus; kr.
.. —20	541,98	400,81
20—30	428,32	358,22
30—60	365,83	319,67
60—..	324,27	282,37

Seega inimestihe, töö- ja kapitali-intensiivne väikekäitis pakub kogu riigi tööstuslikule toodangule hulga mahutusvõimelisemat siseturgu kui inimeshõre ja ekstensiivne suurkäitis. Kuid mida tihedam ning tarbimisvõimelisem on põllumajanduslik rahvastik, seda mahutusvõimelisem on siseturg ja ühtlasi seda rippumatum on kogu rahvamajandus ja ühes temaga kogu rahva olemasolu välismaast. Selle ideaali poole püüdmist võimaldab aga väikekäitis hulga paremini suurkäitisesest.

1) Eesti Põllumaj. VI jne., lk. 94.

Esimene ja tähtsaim nõudmine, mille rahvamajandus seab põllumajandusele, on võimalikult kõrgema üldtoogisaavutamise, sest ainult see on üldsuse iga-aastane kasu ja natsionaalne rikkus; üldtoogist oleneb kõige suuremal määral rahva ja riigi heakäekäik ja võim. Kuid siin ei või olla enam mingit kahtlust, et suuremale töö- ja kapitalikulutusele, mis päris reeglipäraselt on väikekäitises suurem kui suurkäitises, ei vastaks ka vastavalt suurem kogutoodang, üldtook. Palju suuremale inimestöö-kulutusele peab vastama loomulikult, vaba konkurentsi puhul, suurem tasu, nagu ka suuremad kapitalid nõuavad keskmiselt suuremat kasvikut. Statistilised andmed (Dr. Laur — Šveitsis, Keup, Mührer j. t. Saksamaal) aina kinnitavad ülaltoodut, et „põllumajandusliku käitise lõpp-üldtook tõuseb pro pinnaseüksus väheneva käitissuureusega“.¹⁾ Sama tõendavad ka alljärgnevad Põllumaj. Raamatupid. t. andmed pro ha kroonides 1926./27. a.²⁾

Käitissuurus ha Alad	. . —20	20—30	30—60	60— . .
Tera- ja kaunvili	18.98	13.80	11.64	10.47
Kartul	9.95	4.61	4.23	3.23
Kiudtaimed	7.66	4.36	3.53	2.62
Aiasaadused	4.92	2.01	1.70	3.24
Veisepidamine	58.27	37.79	31.47	30.98
Seapidamine	23.57	17.35	15.38	9.50
Lambapidamine	3.48	1.98	1.67	1.15
Sulgloomapidamine	3.09	3.43	1.67	0.75
Mesilastepidamine	0.71	0.27	0.44	0.07
Hobustepidamine	9.94	5.71	4.11	3.05
Üldtook	188.63	116.58	98.15	85.25

Põllumajandusliku väikekäitise erilist tähtsust üldmajandusele rahvamajandusliku tulu tõttu rõhutas esimesena Dr. E. Laur Šveitsis.³⁾ Ta uurimuste tulemused näitavad, et põllumajandusliku käitise vähenemisega suureneb rahvamajanduslik tulu pro ha. Sama näitavad ka meie Põllumaj. Raamatupidamistal. andmed 1926./27. a. kohta kroonides.⁴⁾

1) E. Laur. Der Einfluss der Betriebsgröße auf den landwirtschaftlichen Rohertrag. Thünen Archiv, VII Bd., 1916, lk. 285.

2) Eesti Põllumaj. VI, lk. 107.

3) Vrdl. E. David, op. cit., lk. 411.

4) Eesti Põllum. VI jne., lk. 137.

Suurus- klassid ha	pro ha	10. — krooni aktiiv- kap. kohta
.. —20	119,02	2,27
20—30	79,36	1,86
30—60	65,24	1,80
60—..	59,75	1,75

Põllumajanduse rahvamajanduslik ülesanne on õieti kahekordne. Esiteks peab ta käitise enda piires teotsevad inimesi toitma, ja nimelt hästi toitma. Ja teiseks peab ta veel andma ülejäägi, mis läheks esijoones linna rahvastiku toitumiseks ja osalt isegi viimaks. Mis puutub esimesse ülesande ossa — omatarbimisse, siis on see lahendatud kõige paremini suure üldtoodangu tõttu väikekäitises, kus tegelikult tarbimine on protsentuaalselt suurem kui suurkäitises. Ühtlasi näitab see, et üks osa rahvamajanduslikuks tarbimiseks määratud toodangust on juhitud oma ülesande täitmisele kiiresti ja vahenditult. Kuid see relatiivselt suurem omatarbimine ei vähenda veel väikekäitise turuvõimelisust, mis võib olla samuti suurem suurkäitise oma absoluutselt palju suurema üldtoogi tõttu. Ja nagu uurimused (Laur¹) j. t.) ning statistika tõendavadki, on turutoodang pro ha seda suurem, mida väiksem on käitis. Sama väidavad ka meie Põllum. Raamatup. andmed kroonides pro ha 1928./29. a. kohta.²)

Suurus- klassid ha	Omatar- bimine	Turutoo- dang
... —20	71,37	97,30
20—30	60,57	69,94
30—60	44,72	60,98
60—...	30,39	53,18

Tihedas seoses eelmisega seisab maailmapoliitilisel näitelavul aukohale asetatud autarkia põhimõte. Sõltuvus toitumises teisist riigist andis end nii mõnelegi rahvale (Saksamaa j. t.) veel hiljuti, möödunud maailmasõja päevil, valusasti tunda. Seepärast on ka arusaadavad riikide jõupingutused iseseisvuse sõltumatuse saavutamiseks välismaist rahva toitevahendeiga varustamise küsimuses. See suund aga ei saa jätta tähele panemata väikekäitist. — Autarkia teostamine omakorda nõuab ratsionaalset rahva toitlusküsimuse lahendamist. On selgunud, et toitumisküsimus ei ole seotud enam niivõrt rahvapärase loosungiga

1) E. Laur. Der Einfluss der Betriebsgröße jne., lk. 263. järgi oli turutoodang Šveitsis 1901.—1913. a. järgmine: käitised 3—5 ha frs. 587, 5—10 ha frs. 551, 10—15 ha frs. 495, 15—30 ha frs. 478 ja 30—... ha frs. 422.

2) Eesti Põllumajandus VIII jne., lk. 162.

„leib“. Küllaldase piima, liha, kartulite ja juurvilja puhul on meie leivatarve õige väike. Need on aga väike- ja keskkäitise-saadused. Liha, piima ja kartulite kõrval seisavad sulgloomad, munad, või, juust, mitmekesised juur- ja puuviljad jne., milliste tootlaks on esijoones intensiivne väikekäitis. Nende eelistamist teraviljuse produktidele ei toeta üksi nende suurem saagiandlus, vaid ka nende hulga suurem toiteväärtus ja neile omane organismi tervendav ja värskendav toitepsühholoogiline mõju.

Lõpuks on väike- ja keskkäitise maksuvõime riigile ja ühiskonnale suurem kui suurkäitisel. Kuigi hästi majandatava suurkäitise relatiivne puhttook, s. t. käitise kasvitavus, võib olla suurem, siiski on väikekäitise absoluutne puhttook (puhttook pro ha) suurkäitise omast keskmiselt suurem. Seda on kasutanud riik maksustamisel, seda näitavad väikekäitise kõrged müügihinnad, seda tõendab ka statistika. Olgu siin esitatud vaid andmed varemmainitud allikaist puhttoogi kohta pro ha kroonides.¹⁾

Suurusklassid ha	1925 26	1926 27	1927 28	1928 29
... —20	14,52	6,07	4,82	16,61
20—30	12,25	2,65	16,84	7,69
30—60	13,33	5,66	15,53	8,91
60—...	10,20	6,40	11,77	6,83

Kuna meil käitismajanduslikult oli raskusi väikekäitise kasuks otsustamisel, ja seda võisime teha täiel määral alles teatud ühiskondlike momentide esinemise vajalikkuse rõhutamisega, siis on meil seda kergem väita ülaltoodu järgi väikekäitise rahvamajanduslikku üleolekut suurkäitise, kusjuures talle järgneb keskkäitis.

Peatume lühidalt veel latifundiumi ja kääbuskäitise juures. Esimese kui suurkäitise kõige ulatuslikuma kuju poolt (Saksamaal, Böömimaal, end. Eesti mõisad jne.) ei räägi ükski rahvamajanduslik, poliitiline ega sotsiaalne põhjus. Oma määratute maa-alade ja sageli vähearenenud majandamisega mõjuvad nad maa rahvastiku hõrendamisele õige tugevasti kaasa ja seega rahvamajanduse huvele vastassuunas.

Samuti peetakse ebasoovitavaks kääbuskäitist puhtpõllumajanduslikus regioonis, välja arvatud palgatööliste kohad, kuna ta ei suuda kindlustada küllaldaselt omanikule eluülespidamist. Ikaldusaastail nad osutuvad ränkade maanduskriiside tallermaaks. Majandamisel puudub neil ka kapital mehaanilise abijõu ja tööloomade muretsemiseks. Ainult eriti intensiivse harimisega ja toogirikaste kultuuride kasutamisel võimal-

1) Eesti Põllumajandus V, lk. 155, VI, lk. 130, VII, lk. 139 ja VIII, lk. 149.

dub neil vältida ülaltoodud pahesid. — Teisiti on aga lugu tööstusraioo- nides ja suurlinnade läheduses, kus kääbuskäitis on käsitöölisile ja vab- rikutöölisile kõrvaltöölaks, peamiselt aianduse kujul. Siin omavad nad erilist tähtsust võimaldades töölisle värskes õhus töötamise ja suurema sõltumatuse turust; nad isegi aitavad pehmenada töölisel töötaoleku raskusi.

IV. Statistilisi andmeid.

Põllumajandusliku käitise ajaloolist kujunemist käsitlev statistika näitab üldist suurkäitise vähenemist väikekäitise kasuks. Nii Saksamaal 1882.—1925. a.¹⁾ on väikekäitised (2—20 ha) maa-alaliselt suurene- nud 18,6%, kuna kesk- ja suurkäitised (20—100 ha; üle 100 ha) on kaotanud samal ajal 39,2% oma maa-alast. Ja seda kõik hoolimata valitsuste suurkäitise-sõbralikust politikast.

Samasugust väikekäitise edu, eriti viimasel ajal, on märgata ka tei- sil mail, nt. USA-as,²⁾ Inglismaal,³⁾ Belgias,²⁾ Kaanadas²⁾ jne. Palju kiiremas tempos sünnib see praegu Poolas⁴⁾ ja Leedus⁴⁾ maaseaduste najal. Teisis riiges (Ungari, Saksamaa j. t.), maareform on muutunud õige akuutseks küsimuseks.

Pea täielikult hävis suurkäitis pealemaailmasõja-aegse agraarrevo- lutsiooni mõjul Lätis, Venes ja Eestis. Venes⁴⁾ on säilinud keskmiselt 22% suurmaaomandusest ainult 1,9% sovjetsuurkäitisina. Selline maa- reformi teostamine SSSR-is tabas igatahes rängasti marksistlikke suur- käitise poolehoidjaid, ja seda enam, et need mustersovjeti-majandid ei leia mingisugust poolehoidu Vene talupoegkonna hulgas. Kõige arvu- kamad olid Venes 1922. a. 1—4-tiinulise külvipinnaga talundid. Ta- lundeid üle 10 t. külvipinnaga oli ainult 0,9% ja üle 25 t. ei ühtki.

Üldiselt domineerib suuremas osas riiges väike- ja keskkäitis, nagu Prantsusmaal, Briti-Indias, Iirimaal, Itaalias, Šveitsis, Skandinaavia-rii- ges jne.

Vähemas osas riiges domineerib suurkäitis, kuigi viimasel ajal on hakatud panema erilist rõhku väikekäitise arendamisele. Siia kuuluksid Inglismaa, USA, Austraalia, Ungari, Kaanada j. t.

1) David, op. cit., lk. 33—36 ja Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Hg. von Statistischen Reichsamte, 1928.

2) J. Gruntzel. Grundriss der Wirtschaftspolitik, II Bd. Agrarpolitik, III Aufl. 1921, lk. 46.

3) Philippovich, op. cit., lk. 32.

4) Osteuropäische Länderberichte, I Bd., 1927, lk. lk. 25 ja 413.

Eestis valitses enne maareformi suurmaaomandus, õieti küll latifundium 57,94%-ga kogu põllumajanduslikust pindalast, kusjuures mõisade keskmiseks suuruseks oli 2113 ha. Ülejäänud osa oli väikemaaomandiks talundi keskmise suurusega 34,1 ha.¹⁾ Mõisnikkude maa väljarentimise tõttu kuulus siiski väikekäitisile 55,36%.

Maareform hävitas mõisad ja maa jaotati väikekäitisiks,²⁾ mille tagajärjel kujunes järgmine käitiste suhe (1929)³⁾. Vähene suurkäitiste arv koostub peamiselt katsemõisadest, nagu tõu- ning sordiparanduse jne. mõisad. Analooiliselt Eestile arenes maareform Lätis.

Suurus- klassid ha	Talundite %	Nende maa-ala %
1—5	17,6	3,0
5—10	16,2	6,4
10—20	26,2	19,5
20—30	18,2	21,7
30—50	16,6	31,0
50—100	4,8	14,7
100—...	0,4	3,7
Kokku arvuliselt	133 357 talundit	3 093 749 ha-ga.

Nagu meie kiiresti suurenev aktiivne põllumajanduslik bilanss lubab tõendada, ei astunud maareformiga, millega hävitati suur- ja latifundiumkäitis, valesammu, nagu seda eriti Saksa literatuur (Dr. Krause⁴⁾ j. t.) püüab tõendada. Majanduslikud tulemused, hoolimata sõja-aastate järeloomõjust ja asundamisega seotud raskusist, on jõudnud kohati, peamiselt karjanduses, kaugele ette ennamaailmasõja-aegsest maksimumist.

V. Lõppmärkmeid.

Kui nüüd tahame teha mõningaid üldisi järeldusi ülaltoodud arutelust, siis peame tahes või tahtmata nentima suurkäitise üha suurenevat sobimatust nüüdisaegsesse arenevasse kapitalistlikku ühiskonda. Ta väljatõrjumine väike- ja keskkäitise poolt on käimas pea kõigis mais, kusjuures keskkäitist ähvardab suurkäitise saatus. Kuna üldiselt neid

1) Eesti Põllum. Stat. album jne., lk. 3.

2) Eesti talundi keskmine suurus on (1929. a.) 23,2 ha. Vrdl. 1929. a. põllum. ülesk. a. jne., lk. 2.

3) 1929. a. põllum. ülesk. a. jne., lk. 2.

4) H. Krause. Die Agrarreformen in Lettland und Estland. 1927.

käitisklasse käitab laiaulatuslik talupoegkond, siis võime ühineda Davidiga,¹⁾ kes väidab: „Talupojakaitse tähendab ratsionaalse käitiskuju kaitset ja edendamist. Mitte nagu oleksid talukäitised tänapäev kõikjal juba tehniliselt ja teaduslikult täiuslikud; — sellest ei või olla loomulikult veel juttugi. Kuid väikekäitis pakub soodsamaid eeldusi ratsionaalseks intensiivse maakultuuri arendamiseks. Seepärast ei loobu me üles seadmast põllumajanduslikkude suurkäitiste kujundamist talupoeglikeks väikekäitiseks kui taotlemisväärset eesmärki.“

1) David, op. cit., lk. 690.

Literatuuri ja kriitikat.

A. Bibliograafia.

Handwörterbuch der Betriebswirtschaft. Herausgegeben von H. Nicklisch in Verbindung mit zahlreichen Betriebswirtschaftern an in- und ausländischen Hochschulen und aus der Praxis, Bd. I—V, C. E. Poeschel Verlag, Stuttgart 1926—1928, 3919 lk.

Käsitletav käitismajanduslik suurteos on seadnud oma ülesandeks: 1. anda terviklik pilt oleviku käitismajandusteadusest, 2. hõlbustada üksikuile käitismajandajaile ülevaatesaamist nende eriala senistest jõudlustest ja edendada nende koostöö orgaanilist arengut, 3. juhtida käitismajandusteadusliku uurimustöö tulemused tegelikku käitisellu.

Kuni HWB (= Handwörterbuch der Betriebswirtschaft) ilmumiseni puudus käitismajandajate ühistöö orgaaniliseks arenguks hädatarvilik üldpilt käitismajandusteadusest kui sellisest. Käitismajandusteaduse arengu kohta oli küll juba varem ilmunud eeskujulikke teoseid, eriti Ed. Weber'i¹⁾ ja A. Isaac'i²⁾ uurimuste näol, kuid mainitud kirjandusloolise ilmega tööd ei suutnud muidugi pakkuda üldpilti t ä n a p ä e v a käitismajandusteadusest, mis arenenud eriti jõudsalt just viimasel aastakümnel. HWB ilmumisega on kõrvaldatud eelmainitud puudus.

Orgaanilise ühistöö idee on levinud käitismajandusteadlaste peres üsna pikkamisi. Enamik neist töötavad isoleerituna omaette, jälgimata oma kaasperelaste töösaavutisi. Niisugune töötamisviis on suuresti olev käitismajandusteadusliku uurimustöö omapärasusest; sest uurija, kes püüab lahendada käitismajanduslikke küsimusi, ei või piirduda ainult raamatuga, vaid peab asuma uuritavale probleemile palju lähemale — peab minema tegelikku käitisellu. Seetõttu aga jäetakse raamatud — käitismajanduslik literatuur — liiga tagaplaanile. Käitismajandusliku töö majanduslikkus kannatab aga sellise töötamisviisi all. Sest koostöö ja tööjaotuse asemel tekib niiviisi rööbititöötamine, ühe ja sama nähtuse, küsimuse tarbetult korduv käsitlet, asjatu energiakulutus. Niisuguse ebanähtuse vältimiseks on parimaid vahendeid vastav käsiraamat, kust igal käitismajandajal oleks võimalik kergesti ja kiiresti leida usutav ülevaade sellest, mis juba senini jõueldud tema erialal. HWB pakub siin käitismajandajaile kahtlemata ustavat ning väärtuslikku kaasabi.

Majanduslikkude rakendusteaduste, n. n. „kunstiõpetuste“ (Kunstlehren), teaduslikkuse-küsimus on andnud vaidlusainestikku mitmelegi

1) Eduard Weber, Literaturgeschichte der Handelsbetriebslehre, Tübingen 1914.

2) Alfred Isaac, Die Entwicklung der wissenschaftlichen Betriebswirtschaftslehre in Deutschland seit 1898, Berlin 1923.

majandusteadlasele. On püütud eitada majanduspolitiika¹⁾ ja käitismajandusteaduse²⁾ kui rakendusvõimeliste distsipliinide teaduslikkust. Sellised vaidlused on lõppenud käitismajandusteaduse kindla võiduga. Sest teaduse teaduslikkust ei vähenda ometi asjaolu, et ta tulemused on kasutatavad, rakendusvõimelised tegelikus elus. Samuti ei määra teaduse teaduslikkuse astet ta objekt, vaid ta meetod, eriti ta teaduslik vaim. Tabavalt sähvab siin Schmalenbach: „Soliidne töö sõrmkübarate üle on mulle armsam kui pealiskaudne lobisemine inimkonna ülimaist probleemest“.³⁾ Olles veendunud, et teaduse teaduslikkust ja rippumast ei kõiguta põrmugi ta tulemuste tegelikku ellu rakendatavus, HWB väljaandja (H. Nickisch) on seadnud mainitud teoste tähtsamaks ülesandeks käitismajandusteadusliku uurimustöö tulemuste tegelikku käitiselu juhtimise. Kuivõrt õnnestub sellise tervitatava sihi saavutus, on raske ennustada. Leviku suureks takistajaks on niisuguse suurteose juures ta kallihinnalisus.

HWB koostajad ei ole piirdunud ainuüksi oleskeleva, seni jõeldud käitismajandusteadusliku töö kodifitseerimisega, vaid teoses on toodud palju täiendisi, palju esmakordselt trükkis ilmunud uurimusi. Eriti arvukalt ja põhjalikult on rikastatud mitmesuguste käitiseõpetuste erialu erikäitiseõpetuste näol, kusjuures igale käitiseõpetusele on lisatud vastav kutseõpetus. Samuti on uudistatud ja täiendatud käitismajanduslikku liiklusõpetust.

Üksikasjalisema ülevaate andmine sellest mitme tuhande leheküljelisest teosest oleks siin võimatu. Piirdume seepärast ainult üldiste märkmetega.

Teoses on säilinud Nicklisch'i poolt juba 1907. a. sooritatud käitismajandusteaduse liigitelu käitiseõpetuseks (Betriebslehre) ja liiklusõpetuseks (Verkehrslehre). Mainitud liigitelu on sisuliselt tänapäeva käitismajandusteadlaste poolt üldiselt tunnustatud ja teostatud,⁴⁾ kusjuures termini „käitiseõpetus“ (Betriebslehre) asemel tarvitatakse sageli „haldusõpetus“ (Verwaltungslehre).⁵⁾

Rikkalikult leidub teoses väga mitmesuguseid erikäitiseõpetusi (nagu akkumulaatori-tööstuse, raamatuköitmise, seemnekaubanduse, puukruvitööstuse, konservitööstuse, haigekassa, tööliste panga, autotööstuse ja palju teisi käitiseõpetusi) ja vastavaid kutseõpetusi.

Samuti nagu erikäitiseõpetuste, nii ka vastavate liiklusõpetuste alal on toodud rikkalikult uusi kirjutisi ja antud teateid paljude tähtsamate kaubandus- ja börsiplatside (ka Tallinna) kohta.

1) Vt. Max Weber, Die Objektivität sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1904, Bd. 19.

2) Lujo Brentano, Privatwirtschaftslehre und Volkswirtschaftslehre, Das Bankarchiv, 1912/13.

3) Eugen Schmalenbach, Die Privatwirtschaftslehre als Kunstlehre, Zeitschrift für handelswissenschaftliche Forschung, Jahrgang 6, lk. 304.

4) Teisel arvamusel on käitismajanduslikult orienteeritud rahvamajandusteadlane Robert Liefmann, kelle arvates erilise käitismajandusliku liiklusõpetuse kui käitismajandusteaduse eriosa oleskelu on enam kui küsitav (vt. R. Liefmann, Über Wesen und Systematik der Betriebswirtschaftslehre, Zeitschrift für Betriebswirtschaft, 3. Jahrgang 1926, lk. lk. 27—32).

5) Liigitelu „haldusõpetus“ ja „liiklusõpetus“ on sooritatud ka äsjailmuvas käitismajandusteaduslikkude teoste suursarjas (16 köiteline) Grundriss der Betriebswirtschaftslehre (väljaandjad: Mahlberg, Schmalenbach, Schmidt ja Walb).

Käitismajandusteaduse üldosa eest on kantud hoolt. Teos sisaldab arvukalt kirjutisi mitmes. käitismajandusteaduse põhimõistete kohta, nagu tarve, hüve, väärtus, varandus, kapital, käitis, ettevõtte jne.

Samuti on pühendatud tähelepanu käitismajandusteaduse ajaloole ja käitismajanduslikule tehnikale.

Kuna käitismajandusteadus omab puutepunkte rahvamajandusteadusega (väärtuse, raha, hinna j. t. küsimusi), õigustega, psühholoogiaga (käitispühholoogia, reklaamipsühholoogia jne.), majandusgeograafiaga (liiklussõlmed, liiklusteed jne.), kaubateadusega, finantsteadusega (maksundus) ja paljude teiste teadusaladega, siis on mainitud lõikepunktide ja piirialade käsitletu vältimatu. Ja kõnealiolevas teoses on antud neile vääriline tähtsus ja koht.

Teose suur kaastöölis pere (üle 150) on rahvusvahelise ilmega. Siit leiame peaaegu kõikide praeguses majandusteadlaste maailmas enamtuntud käitismajandusteadlaste nim esid. Kahjuks puudub nende seas sageli moodsa käitismajandusteadlase „isana“ mainitav prof. Schmalenbach oma kooliga (Isaac, Mahlberg, Walb j. t.) ja vanameister Leitner.

HWB näol käitismajandusteaduslik kirjandus on rikastunud teosega, mida võib julgesti kõrvutada ja võrrelda vanema (juba IV trükkis ilmunud) üldmajandusteadusliku suurteosega HWSt.-ga (Handwörterbuch der Staatswissenschaften). Ta võrratu tähtsus käitismajandusteaduse ja käitismajandusliku mõtlemise arendustegurina, ta väärtus kyaliteedilt ja haaravus kvantiteedilt on nüüdisaja käitismajanduslikus literatuuris ületamatu.

Jääb ainult soovida, et mainitud teos leiaks väärilise koha ja kasutamise ka meie teadlikumate majandusteadlaste ja majanduspraktikute raamatukogudes.

Ed. Poom.

Rahvamajandusteaduslik suurüritus Soomes.

Soome Rahvamajanduslik Ühendis (Kansantaloudellinen Yhdistys) Helsingis on alustanud 5000 leheküljelise ning 10 köitesse jaguneva raamatusarja — rahvamajandusliku käsiraamatukogu — kirjastamist. Teosarja esimeste köidetena on äsja ilmunud: dr. Paavo Korpisaari „Raha ja Pankit“ (507 lk.) ja prof. E. Nevanlinna „Julkinen Talous ja sen asema yhteiskunnallisessa talouselämässä“ („Avalik majandus ja selle asend ühiskondlikus majanduselusel“, 342 lk.). Mainitud esmaklassilised meisterlikud algupärandid on saanud Soomes üldiselt kiitva arvustuse ja hea menu osaliseks. Järgmistest köidetest ilmuvad lähemal ajal prof. dr. Eino Kuusi (prakt. poliitilise ökonoomia korraline professor Tartu ülikoolis) „Sosialipoliitikka“ („Sotsiaalpolitika“) ja dr. O. W. Louhivuori „Vakuutustoimi“ („Kindlustusasjandus“).

Väärtuslike, kuid vähese mineku tõttu majanduslikult mittetasuvate raamatute kirjastamiseks on Soomes eriline riiklik toetusfond (Suomalaisen Kirjallisuuden Edistämisrahasto), mille abil ilmub ka kõnealiolev käsiraamatukogu. Eesti majandusteaduslik kirjandus ja vastavad majanduspraktikas hädatarvilikumad teadmetekogud puuduvad meil peaaegu täiesti. Majandusliku mõtlemise ja majandusliku hariduse vähegi rahuldavam levik on aga ilma vastava emakeelse kirjanduseta ületamatult takistatud. Seepärast oleks meilgi ülim aeg asuda majandusliku kirjanduse soetamise eeltöile. On selge, et meie oludes majandusteaduslike teoste kirjastus pole tasuv käitismajanduslikult. Tuleb otsida ja leida teisi teid. Ehk võiksime toimida siin soomlaste eeskujul?

Ed. P—m.

B. Kartograafia.

Majanduskaardid.

Ei ole ühtki teist teaduslikku esitamisvahendit, mis suudaks kokkuvõtlikult nii väiksel lapil nii suure selguse ja täpsusega edasi anda sellist nähtuste küllust, nagu kaart. Esitamisvahendi tähtsuselt võib teda võrrelda ainult mõnivõrt statistiliste andmete graafilise kujutusega.

Kõik esemete ja nähtuste levimust uurivad teadused vajavad paramatult kaardi abi. Ka majanduse uurimine ei saa kaardita läbi; ka temale on majanduslike nähtuste ja objektide kartograafiline kujutamine väärtuslikuks vahendiks mitte ainult majanduselu kirjeldamisel ja uurimuste teostamisel, vaid sama tähtsalt ka praktiliste majandusprobleemide lahendamisel.

Kahjuks võtavad väga paljud majandusmehed kaardi vaid siis kätte, kui on tarvis hankida maade kohta mingit „välist“ teadet, näiteks kohtade suhtelist asendit või õiget teed. Ometi ei rahulda kaart ainult küsimust *kus?*, vaid ta kostab suurima selgusega ka küsimusele — *mis?* Tahetakse teada, milline on mõni maa-ala, mida ta toodab, tarbib, ostab ja müüb, milline on seal rahvastiku levimus, miks tihe või hõre, siis pöörduakse enamasti ikka kaardi asemel raamatule, olgugi, et iga parem kaardistik võib neid küsimusi kosta palju rahuldavamalt ja erapooletumalt. Veel palju haruldasem on kaardi abil igapäevaste rahva- ja eramajanduslike küsimuste selgitamine ja lahendamine. Kaardi, hea majanduskaardi, vaimu on majandustegelaste seas liiga vähe ja pealiskaudselt tunnetatud. Sageli luuakse oma veended ja otsustused raamatute autorite ja ajaleheartiklite abil selle asemel, et usaldatava kaardi abil jõuda iseoma iseseisvaile otsustusele ning järeldusile.

Sageli on raamatute asemel palju kasulikum ja odavam muretseda asjaomased kaardid. Selle väitega ei ole tahetud küll tühistada hea raamatu väärtust, kuid paljus juhtumeis on tõsiasiad jäänud tunnetamata seetõttu, et raamatuid — isegi sihilikke — on hinnatud rohkem kui kaarti. Tõeliselt on hea majanduskaardistik käsitatavamaid ja sisurikkamaid käsiraamatuid majanduslike nähtuste ja nende põhjuste levimuse kohta. On ainult üks veel ustavam ning põhjalikum vahend — kohapealne otsene põhjalik majandusolude tundmaõppimine. Ent isegi need, kel pika ja sisuka eluea kestel on võimalik olnud suuri alu tundma õppida ise oma vaatluste teel, tunnevad oma kogemust ainult piiratud ala. Oma silma vaatlusel on piirid ja pealegi tunneme terveid uurimisküsimuste seeriaid, mille suhtes kartograafiline esitamine ning kaardistudium on tähtsam kui otsene vaatlus.

Üht ei saa siiski jätta nimetamata: majanduskartograafial tuleb eeskätt võidelda statistiliste, eriti ametlike, andmete piisamatusega. Siiski — peab mõnma — ei ole olevaldki materjalid küllaldaselt rakendatud. See tundub eriti ebaökonomilisena, kui mõelda, kui võrd suuri kulusid teevad nii ametlikud kui eraasutised statistika alal. On ikka veel tarvis rõhutada, et majanduslik uurimine vajab üha vaeva ja leidlikkust kohaseimate ning tulusaimate esitamisviiside avastamiseks ja viimistlemiseks. Tänapäeva eriteadlasele jääb tahes-tahtmata mulje, et palju on veel katsetamis-stadiumis: tähtsad, kuid üksikud teed on omalpeetunginud lootusrikkale, ent teetule alale, ja veel ollakse kaugel nende erakteeharude sidumisest hästikorraldatud teedevõrguks.

Igatahes on ülesanne pretsiseeritud ja siht silme ees: kõigi tähtsate majandusnähtuste ruumilist levimust ja sõltumust tuleb esitada võimalikult täpselt, ülevaatlikult ja usaldatavalt.

Ühtlasi — moodus majandusteaduslik ajakiri ei saa kuidagi läbi ilma spetsiaalse majanduskartograafilise osakonnata. Edg. Kant.

Uus kuukiri.

1930. a. kõrgsuvel hakkas Viinis ilmuma insener Max Freissleri kirjastusel uus kartograafiline kuukiri „*Kartographische Mitteilungen*“ (= K. M.). See ajakiri on mõeldud peamiselt endiste „*Mitteilungen des Militärgeographischen Institutes*“ ja „*Kartographische und Schulgeographische Zeitschrift*“ ühise asendajana. Kuid muude puhtkartograafiliste küsimuste kõrval tahab „K.M.“ erilist rõhku panna majanduse, produktsiooni, kaubanduse ja liiklemise kartograafilisele tõlgendamisele ning esitamisele. Seega tohiks uus kuukiri leida elavat tähelepanu ka majandusteadlaste peres ja tegelikkude majandusmeeste seas, kuna need küsimused omavad üldise huvi kõrval ka suurt tähtsust majandusteaduslikus õppetöös, uurimises ja praktilises elus.

Majandusnähtuste kartograafilisele interpretatsioonile erilisel ruumilises andes tahab „K. M.“ tõhustada majanduslikku tunnetamist põhimõttel, et ainult see suudab avasilmi seista vastu majanduse probleeme, kes omab küllaldast ülevaadet produktsiooni ja konsumatsiooni geograafilis-statistilisest levimusest ja asendist. — Teatavasti on seni olnud raske hankida isegi vähest ja lähidaste riikide kohta ühtlasele platvormile ehitatud majanduskaarte. Jaksab uus ajakiri selles suhtes oma kavatsuste kohaselt kaasa avitada ja virgutada rahvusvahelisele ühtlustamisele, siis pälvib ta muidugi rohke tähelepanu ning tähenduse mitte ainult majandusteadlaste ja geograafide seas, vaid ka ametlikus statistikas ja tegelikus majanduselus.

„K. M.“ toimetajate seas näeme esmajoones Viini maailmakaubanduse ülikooli õppejõudu Karl Peuckerit, kartograafiateaduse tähelepandavamaid vanameistreid, kes hiljuti pühitses oma 70. sünnipäeva, kuid jätkab raugemata agarusega ja suure viljakusega tööd oma lemmikalal. Kesk-Euroopa tuntud teadlastest loendab kuukiri oma kaastöölisiks: prof. W. Behrmann (Frankfurt a/M), B. Dietrich (äsjasiirdunud Breslaust Viini), teadusliku kartograafia loojaid M. Eckert (Aachen), W. Geissler (Breslau), H. Hassinger (Freiburg i./Br.), E. Imhof (Zürich), O. Maull (Graz), W. Meinardus (Göttingen), E. Wunderlich (Stuttgart), edasi B. Brandt (Praha), V. Conrad (Wien), A. Fischer ja M. Fischer (Wien), H. Leiter (Wien), H. Löschner (Brno), M. Haltenberger (var. Tartus, nüüd Budapestis) j. p. t.

Eestist on kaastöölisiks prof. A. Tammekann ja Edg. Kant, Soomest Ing. Caloni (Turu Svenska Akademi) ja W. Sjöström (Helsingi).

Seni on ilmunud kaks vihku, nendes mitmed majanduskartograafiliselt tähtsad artiklid ja mõned arvustised Eestis ilmunud teoste kohta.

Ajakirja aasta-abonnement välismaadele S 12.— Ed. K.

A. Tammekann. Outlines of the Distribution of Population in Estonia. *Publicationes Instituti Universitatis Tartuensis Geographici* nr. 16. Tartus, 1929. 8 lk. ühes kaardiga mõõdus 1 : 1 000 000.

Erandatud Rootsi kindralstaabi litograafilise asutise välja antud Euroopa rahvatiheduse kaart (*Befolkningskarta över Europa*; i skalan 1 : 4 mill., Stockholm 1926), kus Balti riikide rahvastamisolud üldistatult esitatud, on meil Tammekannu kaardi näol tegemist esmakordse ja üksikasjalise Eesti rahvatiheduse kaardiga, millel meie rahvastiku levimuse põhihooned on välja töötatud absoluutsel punktmeetodil.

Sellal kui meie ametlik statistika on oma väljaandeis seni rahvastikutihedust esitanud ainult suhtelise meetodiga, on T. kaart heaks näiteks absoluutse punktmeetodi õigest ja otstarbekast geograafilisest rakendamisest, kus on Sten De Geer j. t. arendatud viisil tarvitatud punkte („prickar“) ja need viimased rahvaloenduse (1922) ürgmaterjale kasutades paigustatud nende õigele geograafilisele kohale võimalikult täpselt (1 punkt täh. 50 elanikku). Selle abil kujuneb väga reljeefne rahvastikukaart, mis palju plastilisemalt kui ükski senine esile toob Eesti rahvastiku levimuse ja tiheduse astenduse ja selle sõltumuse meie maa füsiograafilisest pea- ja lisajoonist.

Kaarti täiendab lühike, aga väga selge asjakohane kirjutus.

Tahaks loota, et käesoleval aastal kavatsatud rahvaloenduse materjalide ümbertöötamisel ka sammu peetaks kartograafiliste esitamismeetodite arenemisega, millele on heaks eeskujuks T. töö. Kõige pealt hellitaks meeledil lootust absoluutsel punktmeetodil koostatud rahvuste levimuse kaardile Eesti kohta, millel tuleks erirahvuste levimuse selgitamisel tarvitada ka erivärvilisi punkte.

Edg. K.

Welthandels-Atlas. Produktion, Handel und Konsum der wichtigsten Welthandels Güter in zahlreichen Karten, Diagrammen und Statistiken mit erläuterndem Text von W. Schmidt und G. Heise unter Beratung von Ernst Friedrich. Columbus-Verlag G. m. b. H., Berlin-Lichterfelde 1927—1930 j. e.

Columbus-kirjastuse (Paul Oestergaard) tuntud kartograafilise instituudi väljaantav „Maailmakaubanduse-Atlas“ on plaanitud 31-vihulise suurteosena, millest seni on enam-vähem vabas järjestuses ilmunud lähikaudu pool. Inglise kuulsa, ent nüüd juba aegunud Bartholomews Atlas of the Worlds Commerce ja ameeriklaste Finch ja Bakeri põhjaliku Atlas of the Worlds Agriculture järel on see silmanähtavalt kogukamaid ning paremaid üritusi maailmakaubanduse tähtsamate hüvede toodangu, kaubanduse ja tarbingu kartograafilise ning statistilise esitamise alal.

Atlase väline ja sisemine kujundamine on õieti saksa majandus- ja antropogeograafia vanameistri, professor Ernst Friedrichi pärisasi, kes on samalaadilist kartograafilist teed juba varemalt käinud ning rajanud oma teos „Geographisches Welthandels und Weltverkehrs“ ja hiljem Minerva atlases. Ka prof. Walther Schmidt ja dr. Georg Heise on lükkinud tunnustatud majandusgeograafide ning -kartograafide ritta. Tegelik töö „Maailmakaubanduse-Atlase“ väljaandmisel langeb just neile.

Seniilmunud vihkude seas pälvivad tähelepanu eeskätt just need, mis käsitlevad ja esitavad põllumajanduslikkude produktide toodangut, kaubandust ja tarbimist (NB: teraviljad!). W. Schmidti erilisele kalduvusele vaatamata ka konsuumi kartograafiliselt esitada, on ometi, kahju küll, selles suurväljaandes hüvede tarbingule liiga vähe mõõdetud. Ent kui arvestada sellekohaste üksikasjaliste andmete rasket han-

gitavust, tuleb üldiselt atlasit hästi õnnestunuks pidada. Seda enam, et vihud sisaldavad peale üldise ja erilise asjaomase literatuuri loetelu veel kokkuvõtva teksti ja universaalse statistika vastava produkti kohta.

Produktsiooni, kaubanduse resp. liiklemise ja konsumi kujutamine koha ja koguse järele, ühtlasi sisse- ja väljaveo sadamate kaupa põhineb küll aluseks võetud 1924. aasta andmeil, kuid Friedrich on kuski teisel päris õieti rõhutanud, et iga statistilisile andmeile tugeneva meetodiliselt viimistletud standardteose väljaandmine muutub võimatuks, nii pea kui võidu joostakse vaid värskeimate andmete järele. Kuigi tuleb möönda selle väite paikapidavust, tahaks siiski meeleldi näha kogu atlasie nobedamat ilmumist. Veniv ilmumine võiks teosele lisandada vaid ajaloolist väärtust.

Andmete esitamine selles atlasies on teostatud relatiivsel meetodil, mille absoluutse külje täiendamiseks on vastavad statistilised tabelistikud. Paigustamine saavutatakse tekstuaalse osa ja lisakaartide kaasaabil. Need kaardid näitavad, kuivõrt vajalik on statistilisi andmeid piltlikult väljendada. Üksikute produktide toodangu, liiklemise ja tarbimingu planetaarse pildi omandamine on selleta täiesti võimatu. Selles mõttes on atlasie autorid sooritanud Columbus-kirjastuse kartograafilise asutise abil suure ja tänuväärse töö, mida edukalt võib kasutada igauks, kes vajab majanduslikkude nähtuste ruumilise levimuse kogupilti.

Süski peab tunnistama, et Friedrich-Schmidt-Heise atlasie esitamiseviis ei tähenda majanduskartograafilise meetodika viimast sõna. Ta ei ole ka täiesti rahuldav, kuna esitamisevahendid ei ole nii valitud, et kaardid annaksid hästi kiire ja täiesti õige ülevaate produktsiooni ja konsumatsiooni õigest kohast ja hulgast ja hüvede liikumise tõelisest suurusest. Finch and Bakeri omaegne suursaavutis oli toodangu lokaliseerimise mõttes vastuvõetavam, olgugi et seal pilti häiris ebakohaselt valitud kaardiprojektsioon (planetaarsed kaardid Mercatori projektsioonis!). F. S. H-e atlasie peakaartidel on aga toodangumärgised (punktid, sõõrid) isesuguse suurusega ega sobi alati hästi märgiste seletuses toodud andmetega. Produktsiooni ja konsumi jaoks on valitud küll samad märgised, aga kahjuks isesuurused.

Kaesoлева atlasie suureks plussiks on hüvede liiklemise plastiline esitamine nii pea- kui lisakaartidel. Kaubanduse resp. liiklemismärgised on erineva laiusega (paksusega) jooned, kusjuures joonelaius tahab olla proportsionaalne vastava hüve maailmakaubanduse resp. liiklemise protsendile. Ometi on vahenditult neilt kaartidelt võimata välja lugeda ainete liiklemise protsentarvu juba sel põhjusel, et legend ei loenda kõiki võimalikke joonelaiusi ega neile vastavaid protsentarve. Atlasie tarvitaja iseseisev interpolatsioon muutub sageli aga illusoorseks, sest 100/8 mm jämedune joon on võetud 99,01% kuni 100,00% ühikuks. Pealegi on hüvede maisamaaline tsirkulatsioon jäänud peaaegu täiesti varju.

Muidu on kaarditehniliselt atlasit joonistatud musterlikult, tahaks öelda, meisterlikult. Jooned, kirjad ja nende korraldus on selged ja ülevaatlikud, vaatamata esitatud ainese rohkusele. Teksti, statistika ja kaardi ühendamise teel on saavutatud klassiline kvaliteediteos, mis on suurepäraseks vahendiks maailmamajanduse ja -politika mõistmisel. Sellest sõltubki, et see atlas on leidnud laiad tarvitajaskonna ka väljaspool Saksamaad. Kõnelemata majandusteadlasest, on selle suurteose koht ka iga suurkaupmehe — eksportööri ja importööri — töölaual.

Vihkudest on seni ilmunud:

I. Maailmakaubanduse ja liiklemise ülevaade, II. Nisu, III. Oder, IV. Kaer, V. Mais, VI. Riis, VII. Suhkur, XII. Puuvilla seeme ja kopra, XV. Kautšuk, XVI. Džuut ja lina, XVIII. Puuvill, XXIV. Kivisüsi ja XXV. Maaõli ja bensiin, — täh. hulk meie majandust huvitavaid käsitlusi. Üksiku vihu hind on 3.50 RM, koguteose subskriptsioonil aga 2.50 RM, seega kättesaadav. Edg. K.

Dr. Georg Heise. Die Völker der Erde im Welthandel Ihre Einfuhr und Ausfuhr von 1925 verglichen mit den Werten von 1913 und ihr Gesamthandel, ausgedrückt in Prozent des gesamten Welthandels der Jahre 1925 und 1913.

Maakera kaart mõõdus 1 : 30 000 000 Columbus-Verlag G. m. b. H., Berlin-Lichterfelde 1927.

„Maakera rahvad maailmakaubanduses“ on suur majanduslik seinakaart (110 × 140 sm), mis tahab poolsõõride näol selgitada üksikute rahvaste — õigem oleks küll öelda: riikide — väliskaubandust, nimelt sisse- ja väljaveo *status quo'd ante et post bellum* (1913. ja 1925. a.). Kaardipildi all esitavad kaks suursõõri maailmajagude ja kaubandusrahvaste (riikide!) osa kogu maailma sisse- ja väljaveos samul aastail. Peale selle kujutavad täiendavad graafikud suuremate kaubalaevastikkude osa maailmakaubanduse tonnaazist, laevaliiklemist maailmasadamais ja riikide osa tähtsaimate kanalite kulgust (1913. ja 1924.—26. a. laevaruumid netto-reg-tonnides). Riikide nimede kõrvale on paigutatud arvud nende väliskaubanduse protsendilise osa kohta kogu maailmakaubandusest. Sellega on tahetud anda võrdlevaid andmeid kaubandusest ja selle kujunemistendentsist.

Visuaalselt näitlikule kogumuljele vaatamata ei saa ometi leppida selle kaardi metodoloogiliste puudustega. Viimaste tõttu võib kaart anda, eriti asjasse süvenemata vaatlejale, sootuks võltsi pildi.

Kõige pealt on Euroopa pealesõjaaegsesse väliskaubandusse lülitatud ka uute riikide kaubavahetus, mis enne sõda kuulus sisekaubandusse. Näiteina olgu toodud kas või Inglismaa ja Iirimaa ja Austria, Ungari, Tšehhoslovakkia, osalt ka kaubandus Donau endise kahelimonarhia ja Rumeenia vahel, hoopis kõnelemata Ääre-riigest. Erandades kaupade liiklemise üle vasttekinud piiride, järgneks, et Euroopa osa kogu maailma (välis-) kaubandusest palju rohkem on alanenud kui seda sõõr-diagrammid ja kaardile paigutatud protsentarvud näitavad.

Edasi on Kogu-Euroopa protsendilise osana maailmakaubandusest 1913. resp. 1925. a. signaalitud 62,31 resp. 51,45%, U S A-l aga 10,46 resp. 14,23%. See ei tähenda tõelikult midagi muud kui geograafilisstatistilist pettepilti, kuna Kogu-Euroopa ekspordi + impordi mäsandav hulk on tegelikult saadud üksikute Euroopa riikide väliskaubanduste summeerimisest, s. o. Kogu-Euroopa mõttes sisekaubanduse sekka arvamisel. Talitaksime U S A (osa) riikide suhtes samuti, siis saabuks ilmselt teissugune pilt: Euroopa hiidsõõrid muutuksid maailmakaubanduse kaardil palju tagasihoidlikumaks.

Need ja mõned teised vähemad puudused mihustavad selle suure ning palju reklaamitud kaardi mõnivõrt ebaõnnestunuks. Kuigi lisakaartidesse süvenedes on võimalik hankida õigemalt pilti, kaotab keskne kaart oma peamiselt taotletud omaduse — visuaalse kogumulje usutavuse. Edg. K.

Dr. P. Kukuk. Weltvorkommen von Erdöl, Kohle, Eisen- und Golderzen in ihrer wirtschaftlichen Bedeutung. Ekvatoriaalmõõt 1 : 35 000 000, 125 + 95 sm. Verlag G. Westermann/Braunschweig 1928 (?).

Paljude majanduslikkude ja poliitiliste küsimuste lahendamisel ja diskuteerimisel vajatakse sellist ülevaate-kaarti hädasti. Samuti on ta tulusaks vahendiks geograafia-, mineraloogia- ja geoloogiateadusele.

Ülalmainitud maarete (= maavarade) ja maakide (= ärt-side) eriväärtusega pahtlate täpsemaks tähistamiseks on iga kivise (= mineraali) signatuurid joonistatud erisuuruselt selle järele, kuidas ta esineb, kas hiid-, suuri, keskmisi või väikesi hulgi. Ainult kivi- ja pruunsöe lademed on nende levimuse laadi kohaselt esitatud pindalaliselt. Iga vähegi tähtis leiukoht on kivise signatuurile vastava värviga nummerdatud, mille abil võib lisandatud loendisest kerge vaevaga leida täiendavaid andmeid.

Kaks lisakaarti mõõdus 1 : 20 000 000 näitavad üksikasjalisemalt Euroopa ja Põhja-Ameerika Ühendriikide tähtsamaid pahtlaid (Lagerstätte). Edasi pildistab värviliste sektoritega sõordiagramm mainitud nelja maarde aastatoodangu koguväärtust ja eraldi igaühe tähtsuse nihkumust viimase detsembri jooksul, millest eriti markantselt nähtub, et tänapäeval ei ole majanduslikult tähtsaimaks kiviseks mitte enam kivisüsi, vaid maaõli.

Pahtlate tähtsuse klassitamise ja maaõli juhisetorude märkimise läbi on kaart sisult küll võitnud, kuid reljeefsuselt pigemini kaotanud. Märjiste väiksuse ja kuhjamise tõttu on ta seinakaardina muutunud ebakohaseks, hea valgustusega laual stuudiumiks aga küllalt kõlvuliseks.

Edg. K.

Peuckers Atlas für Handelsschulen. Unter Mitwirkung von Dr. J. Stoiser, bearbeitet von Dr. K. Peucker. 8. Aufl. Wien 1929. Hölder-Pichler-Tempsky A. G. Hind S. 18.—

See Peuckeri kaubanduskoolide atlase uus väljaanne on suupäraseks õppeatlasiks kaubanduskeskkoolidele ja ka üliõpilastele. Atlases esinevad 55 peakaarti ja 140 lisakaarti, plaani, profiili ja diagrammi on joonestuse-oskuselt, hooelt ja trükitehnikalt omalaadiline *chef d'oeuvre*, mille värviplastika ja esemetesümboolikaga vastab moodsaima kartograafia nõuetele. Spetsiaalsed majanduskaardid väldivad üksiktoodete geograafilise levimuse tavaliselt tarvitatavaid ilmetuid miniatüüre, esitades selle asemel maakera erinevate majandusregioonide sisukaid kogupilte. Uusimate andmete najal arvutatud ja joonistatud statistilised pildid on täiendatud toorterase, maaõli ja siidi võrdlusriidadega.

Esmakordselt ilmub selle atlase 8. väljaandes ka Põhja-Euroopa ja Baltiriikide poliitiline ning liiklemiskaart mõõdus 1 : 8 000 000. Siiski on need maad rohkem üldistatud kui Kesk-Euroopa riigid. Kuid see on harilik pahe kõigis väljaannetes, mis rõhutavad eeskätt oma vaatekohalt tähtsamaid alasid. Täiendades atlasit Eesti ja tõistremaade spetsiaalkaartidega võib seda atlasit edukalt kasutada ka meil. Suured meetodilised väärtused on ta parimaks soovitajaks.

Edg. K.

Varia.

Tartu Ülikooli praktilise poliitilise ökonomia seminar.

(Juhataja prof. dr. E. A. Kuusi.)

Seminarini eesmärgiks on võimaluse korraldamine üliõpilastele rahvamajanduslikkude õpingute juures aktiivseks, tõelist isetegevust nõudvaks tööks. Lähtudes sellest vaatekohast, et ainult loenguid kuulates ja õpperaamatuid lugedes saavutatud teadmused kunagi ei suuda olla nii elavad, nii orgaaniliselt üles ehitatud ja ka nii püsivat laadi, nagu teadmused, mis saavutatakse oma aktiivse loomingu-tööga, see seminar on tahtnud harjutada üliõpilasi iseseisvalt käsitlema teaduslikke küsimusi kirjalikul kujul ja ühtlasi kasutama teaduslikku kirjandust niiviisi, et nad harjuksid raamatukogudest ise otsima ja leidma neid teadmusi ja andmeid, mis kuna tahes oleksid tarvilikud. Üliõpilaste poolt tehtud kirjatööd kantakse ette seminarini koosolekuil, kus kohe järgnevad arvustused ja vaidlused esitatud ettekande ja teema kohta ex officio oponendi ja teiste koosviibijate poolt. See kõik on tarvilik selleks, et üliõpilased saavutaksid võimelisuse mitte ainult õpetuse passiivseks vastuvõtuks, vaid ka iseseisvaks edasiõppimiseks selle järele, kui ülikooli lõpuksam on sooritatud.

Seminar alustas oma tegevust 1929. aasta esimesel semestril, mille jooksul kanti ette järgmised kirjatööd: Enamsoodustuse klausel kaubanduslepinguis (Poom), Vabakaubanduse põhimõtted praktikas (Girgensohn), Põllumajandussaaduste tollidest (Rubel), Suur- ja väikemaapidamise hüved ja pahed (Inno), Maalt linna valgumine (Mattisson), Normaaltööpäev (Kutti) ja Naistöö ja töökaitse (Isak).

Õppeaastal 1929—1930 esitati järgmised kirjatööd: Eesti-Soome kaubandusleping ja nende maade vahelise kaubanduse areng (kaks ettekannet, Poom), Kartelleerimine tööstuse alal (Drake), Võistlus veetee- ja maaliiklemise vahel (Drewerk), Teraviljaküsimus ja teraviljatollid (Erit), Agraarriikide ja tööstusriikide hüved ja pahed (Poom ja Erit), Maareform ja selle mõju Eesti põllundusele (Poom), Kaitsetollide mõju Eesti riide-toomale ja -hindadele (kaks ettekannet; Pealu) ja Käsitöö võistlus tööstusega (Märitz).

Käesoleva 1930. aasta teisel semestril on käsitletud üksi sotsiaalpoliitilisi küsimusi, millest järgmised kirjatööd on kantud ette: Sotsiaalpoliitika eeldused ja asjalik hädatarvilikkus Eestis (Grepp), Rahvusvaheline sotsiaalpoliitika ja Eesti sotsiaalpoliitika suhtumine sellesse (Udam), Tööleping ja seda puudutav seadusandlus Eestis (Hansen), Koalitsioonivabadus, tööliste ja tööandjate liitumine, töövõitlused ja nende sobitamise- ja lahendamisküsimus Eestis (Brasch) ja Korteriküsimus Eestis (Pedajas). Mõningate koostamiseks võetud kirjatööde ettekanded on liikatud edasi järgmiseks semestriks.

Majanduslikkude oskussõnade soetus.

Eesti keele üldise arenematuse ja eestikeelse majandusliku kirjanduse kehvuse tõttu meil puudub ka kindel majanduslik terminoloogia. Mõtete täpseks väljenduseks ja teineteisest õieti arusaamiseks on aga vastavad kindlama sisuga oskussõnad vältimatud.

Akadeemilise Majandusteaduse Seltsi algatusel teotseb mainitud seltsi juures majanduslikkude oskussõnade toimikond, kuhu kuulub m. o. õppejõude ja üliõpilasi.

Toimikond kavatses esijoones anda välja eesti-saksa ja saksa-eesti majanduslikkude oskussõnade sõnastiku, sest saksakeelset majanduslikku kirjandust kasutatakse meil praegu veel kõige rohkem. Hiljem koostatakse vastavad sõnastikud ka inglise ja prantsuse keeles.

Kavatsetav sõnastik sisaldaks tähtsamaid ning tarvilikumaid oskussõnu mitmesuguseilt majanduse ja majandusteaduse üld- ja erialult.

Praegu toimikonna kartoteek sisaldab üle 2000 sõna. Kuid majandusteaduse ja majandusalade laiaulatuslikkuse, samuti toimikonna liikmete töökoormatuse tõttu otseste ülesannete täitmisel, toimikonnal tuleb arvatavasti töötada veel vähemalt üks aasta, enne kui jõutakse viimistleda eelmainitud oskussõnastik trüki- valmiks.

Toome siinjuures mõningaid tähtsamaid ning tarvilikumaid oskussõnu mainitud toimikonna kartoteegist.

Majandus	— economy, Wirtschaft
Tulundus	— Einkommenswesen
Kulundus	— Ausgabewesen
Käitis	— management, Betrieb
Ettevõte	— undertaking, enterprise, Unternehmung
Took (gen. toogi)	— produce, returns (pl.), Ertrag
Kulutis	— expense, Aufwand
Maksumus	— costs, Kosten
Lunastis	— (net) proceeds (pl.), Erlös
Käive (gen. käibe)	— turnover, Umsatz
Käibing	— circulation, Umlauf
Hüve	— good, Gut
Vara, varandus	— estate, Vermögen
Valdus	— possession, Besitz
Omand	— property, Eigentum
Kasvik	— interest, Zins
Kasvikumäär	— rate of interest, Zinsfuß
Protsent	— per cent, Prozent
Haldus	— administration, Verwaltung
Edis	— advance, Vorschuss
Arvekoda	— clearing-house, Abrechnungsstelle
Tööstus	— industry, Industrie, Gewerbe
Tööndama	— to manufacture, verarbeiten
Andam	— impost, Abgabe
Maks	— tax, Steuer
Lõiv	— Gebühr
Jõudlema	— leisten
Jõudlus	— Leistung
Hankima	— supply, liefern

Hange (gen. hanke)	— supply, Lieferung
Minem	— Absatz
Minemiala	— Absatzgebiet
Toom, -a	— import, Import
Viim, -a	— export, Export
Tootmine, toodang	— production, Produktion
Tarbimine, tarbing	— consumption, Konsumtion
Säästma	— to save, sparen
Liiklus	— communication, Verkehr
Väärtustama	— to estimate, to value, bewerten
Arvatlus	— calculation, Kalkulation

Kas majandus või tulundus?

Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu alusel meil on viimaseil aastail mitmel pool ikka enam hakatud tarvitama sõna „majandus“ asemel „tulundus“.

Siin on tarvis jõuda selgusele, kas meil on üldse vaja uut terminit senise „majanduse“ asemele ja kas „tulundus“ iseloomustab paremini seda objekti, mida mõtleme majanduse all.

E. õigek.-sõnar. autorid on tõlkinud sõna majandus = majaasjandus = Hauswesen.

Selline tõlgitsemine pole aga sisuliselt kuidagi õigustatud, sest sõna „majandus“ all mõistame objekti, mida saksa keeles ei tähistata mitte sõnaga „Hauswesen“, vaid sõnaga „Wirtschaft“ (= economy, = talous).

Teatavasti meil tarvitatakse sõna „tulu“ 1) sissetuleku (Einkommen) ja 2) kasu (Gewinn; Nutzen) mõttes.

Analoogiliselt majandusele oleks siis tulundus = tuluasjandus = Einkommenswesen või Gewinnswesen, mitte kunagi aga Wirtschaft.

Ja kui tahetakse vormiliselt kõik „-ndus“-lõpulised noomenid muuta vasta-vaid „-asjandusi“ tähistavaiks noomeneiks, siis tuleks ka näit. sõnade: kirjandus (= kirjaasjandus = Schriftwesen või Briefwesen), kaubandus (= kaubaasjandus = Handelswesen) jne. seniste üldiselt tuntud tähenduste (Literatur, Handel jne.) asemele luua uued terminid.

Lugupeetav keeleteadlane hr. lektor J. V. Veski põhjendas allakirjutanule „tulunduse“ paigutust E. õigek.-sõnaraamatusse seega, et metsateadlased olevat soovinud uut terminit majanduse asemele, sest neil ei olevat kuigi palju tegemist — m a j a g a . . . (!)

Siit nähtub ilmsesti, kuivõrt viltu võib minna asi, kui m e t s a teadlased loovad üld m a j a n d u s l i k k e termineid. Sest sõna „majandus“ all ei mõtle ometi ükski mõistlik majandusteadlane „maja“ kui sellist, vaid hoopis midagi muud.

Teatavasti sõna „ökoonomia“ (= majandus) tuleb kreekakeelsest sõnast „οἶκος“ (= maja). Samuti soome keeles majandust tähistav sõna „talous“ tuleb sõnast „talo“ (= maja). Ja soomlased tarvitavad südamerahuga sõnu „taloudellinen“ (= majanduslik), „talousmies“ (= majandaja) jne., samuti „m a a - t a l o u s“ (= maamajandus, põllumajandus) ja „m e t s ä t a l o u s“ (= metsa- majandus), vaatamata sellele, et nende suuris metsis m a j u veel vähem kui meil . . .

Seepärast ei ole ka eesti keeles mingisugust objektiivset põhjust ega tarvet asendada senini üldtuntud sõna „majandus“ mõne teise sõnaga. Sõna „tulundus“ on küll igale teadlikule majandusteadlasele vastuvõetav kui Einkommenswesen, mitte aga kui Wirtschaft, economy, talous, хозяйство.

Kui siiski viimaseil aastail „tulundus“ on levinud tunduvalt ja pääsenud „majanduse“ asemele koguni meie seaduste teksti, siis see osutab ilmselt, kuivõrt pimesi ja kaalumatu meil rutatakse tarvitama igasuguseid keele-„uuendusi“. Siit selgub ka ühtlasi, kuivõrt vähe on meil majanduslikult haritud jõude. Sest majanduslikult vähegi haritud inimene ei asendaks kunagi ilma objektiivsete põhjusteta „majandust“ „tulundusega“.

Ed. Poom.

Gewerbe — tööndus?

Saksakeelset terminit „Gewerbe“ on tahetud fikseerida eesti keeles sõnaga „tööndus“. Kuid saksa keeles väljendatakse selle sõnaga terve rida mõisteid. Philippovich'i järgi sõna „Gewerbe“ tähendab: 1) pälvimistegevust (Erwerbstätigkeit) üldse, 2) ainete ümbertöötamist ja 3) ainete ümbertöötamist väiksemas ulatuses, s. t. väiketööstust.

Teaduse täpsuse seisukohalt lähtudes tuleks tõlgitseda terminiga „tööndus“ ainult üht neist ülaltoodud mõistest. Kuna esimest mõistet väljendab isegi termin „pälvimine“, siis jäävad võistlema veel kaks mõistet. Neist tundub hädavajalisemana ja otstarbekohasemana fikseerida „tööndus“, s. o. ümbertöötamist tähistavas mõistes, millega saabub vajaline teotsemist mainiv abstraktne noomen täienduseks vastavat tegevusala mainivale noomenile — tööstus (Industrie). Seega täitub ka tühi koht terminite kontserdis: tootmine, ürgtootmine (Urproduktion); siin oleks vajalik sobiv eritiülevõtte termin, tööndus (Verarbeitung) ja pälvimine (Erwerbung). Pealegi tuleb sellest vastav vajalik verb „töõndama“ (verarbeiten), kuna väiketööstus võiks säilida väiketööstusena.

K. Inno.

Uus majandusteadlaste organisatsioon — Eesti Majandusteadlaste Selts.

Juba aastaid puudus Tallinnas sealseid majandusteadlasi-majandustegelasi ühendav side — vastav organisatsioon. Arvukalt eriti pealinna koondunud majandusteadlaste koostöö ja tööjaotuse korralduseks ning koordineerimiseks oli aga selline seos hädatarvilik. Eriti tuntu ühistöö vajadust me kodumaa majanduslike eluküsimuste uurimisel ja lahendamisel.

Peamiselt eelmainitud üldtarvetest tingituna rajatigi möödunud sügisel Tallinnas Eesti Majandusteadlaste Selts. Oma peamiseks ülesandeks Selts seadis: Eesti majandusteadlaste koondamise ühiseks pereks; majandusteaduse üksikute eriharude ja küsimuste, eriti kodumaa majanduse uurimise; oma liikmete tutvustamise majandusalal praktiseeritavate töömeetoditega ja kaasaavutuse neile praktilise tegevusala leidmiseks.

Senini Selts on tegeleud eeskätt oma sisekorraldustöödega. On suudetud koondada Seltsi ümber juba hulk nooremaid ja ka vanemaid majandustegelasi. Väljapoole ulatunud tegevusest oleks mainida omavaheliste referaatkoosolekute sooritus meie ülikooli majandusteaduse osakonna reorganiseerimise asjus, milliste tulemusena esitati vastav märgukiri Ülikooli Valitsusele.

Seltsi juhatusse valiti esimesel peakoosolekul: A. Keller, Edg. Kigaste, Ed. Vendelin, T. Enders ja A. Vaseparu, revisjonikomisjoni: P. Eek, J. Ilson ja E. Bötter.

Kuuldavasti kavatsevad EMS ja AMS astuda juba lähemas tulevikus teineteisega ühedasse kontakti mitmete ühishuviliste ülesannete teostamiseks. Selline kavatus on muidugi kõigiti tervitatav ja ta teostus võiks olla mitte üksi kasulik mõlemale organisatsioonile, vaid ta suudaks anda ühtlasi viljakaid tulemusi kogu me majanduselule.

Soovime uuele organisatsioonile edu ja viljakaid töö-tulemusi!

Ed. P—m.

Andmeid Tartu Ülikooli õigusteaduskonna majandusteaduse-osakonna lõpetanute ja üliõpilaste arvu kohta.

Rastad	I järgu diplom		II järgu diplom		Dipl. cum laude		Dipl. lõpet. kohta		Üldarvud lõpetanute kohta			Üliõpilaste üldarv			Lõpetanute % üldarvust		
	m. ¹⁾	n. ²⁾	m.	n.	m.	n.	m.	n.	m.	n.	kokku	m.	n.	kokku	m.	n.	kokku
1920/21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1921/22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1922/23	6	1	6	6	—	—	—	—	12	7	19	—	—	482	2,4	3,1	2,6
1923/24	11	2	19	5	—	—	—	—	30	7	37	—	—	728	4,8	2,6	4,2
1924/25	3	1	21	3	—	—	—	—	29	4	33	—	—	892	4,4	1,5	3,6
1925/26	—	—	—	—	—	—	—	—	32	15	47	—	—	922	4,9	6,0	5,1
1926/27	—	—	—	—	7	3	25	12	29	21	50	—	—	927	4,3	9,1	5,5
1927/28	—	—	—	—	2	2	27	19	32	10	42	—	—	906	5,1	4,5	4,9
1928/29	—	—	—	—	2	2	25	10	27	12	39	—	—	847	4,9	5,3	5,0
1929/30	—	—	—	—	—	—	41	8	41	8	49	—	—	777	8,9	3,3	7,0
Kokku	20	4	46	14	13	7	153	59	232	84	316	—	—	698	—	—	—

1) mehi, 2) naisi.

Gradation des subsistance-types urbains.

Étude de géographie économique

par

E d g. K a n t.

Résumé méthodique :

Traitement de la consommation dans l'économie politique et la géographie économique.

L'économie politique générale s'efforce d'expliquer les phénomènes se produisant dans la vie économique, du point de vue conceptionnel et par principe. Les thèmes divers, comme par exemple la théorie de la valeur et du prix etc. traitent les problèmes de la vie économique en les isolant du côté réel de celle-ci. Elle ignore la description des objets matériels, de même que les limites, l'espèce, la composition et le développement de la production, de l'échange et de la consommation des biens, ayant jusqu'à présent eu recours à la géographie et la statistique économiques. La phrase de Eberhard Gothein : „*Aus der Geographie hat die Wirtschaftslehre noch immer nicht den möglichen Nutzen gezogen*“ est encore valable jusqu'à ce jour. „*Le rôle de la géographie humaine, écrit Jean Brunhes dans La Géographie Humaine, n'est pas de bâtir elle-même des théories sociales, mais son rôle est de montrer l'impossibilité ou l'inexactitude de certaines systèmes a priori et trop abstraits. Ce n'est pas là l'intervention négligeable, et beaucoup d'ouvrages récents d'économie politique tirent précisément une valeur singulière de cette information géographique précédant les observations et les jugements d'ordre moral, sociologique ou financier.*“

Le roulement économique s'opérant dans l'économie politique provient sans aucun doute de la reconnaissance des besoins et exigences matériels humains, en continuant de satisfaire à ces besoins par une production et distribution de biens matériels, respectivement leur échange, jusqu'à l'accomplissement complet du cercle, effectué par la consommation des biens distribués jusqu'à ce qu'un nouveau besoin, renaissant

en phénix des débris de l'ancien, vienne recommencer un nouveau cercle de roulement. La consommation réelle correspond ou non aux exigences réelles, et de ce fait apparait alors la nécessité de reproduction des biens consommés, ou celle de leur production plus ou moins étendue.

C'est de la substance du procédé ou roulement économique que s'effectue automatiquement le démembrement de la science économique sociale, en vue d'un examen plus approfondi de la demande, production, distribution resp. de l'échange et de la consommation. Malgré ce démembrement conventionnel, la vie économique étant en réalité une opération cohérente, il facilite tout de même à l'esprit humain l'examen des relations économique dont la vie sociale économique se compose. Il est vrai que ce démembrement ne s'est pas effectué de le début de l'économie politique en tel que science, et les cas sont fréquents où on préconise en premier lieu soit le procédé de la production, soit celui de la distribution, ou encore l'opération de l'échange. La demande et la consommation ont jusqu'à présent bénéficié d'une attention que très faible, toute une lignée de théoriciens ne pouvant ou ne voulant contribuer à compléter l'économie politique en y ajoutant les données nécessaires concernant ces branches. L'en tenant à l'oeuvre standardisée de Smith, presque tous les économistes se contentent de l'enseignement de la production et distribution, tout en qualifiant de dilettants scientifiques les „outsiders“ ayant osé exiger autre chose. Beaucoup de théoriciens considèrent comme superflue l'étude de la consommation, hors de l'établissement d'un système d'économie politique, en donnant comme raison, par exemple, que a) la consommation n'est pas un moyen, mais bien un but de l'activité économique, ou encore, b) la consommation n'est pas liée aux tendances évolutives de la cinématique sociale, mais bien avec celles de dissolution. Lasbax s'exprime directement: „Elle (c. à d. la consommation) marche dans le même sens que les énergies descendantes, vers la mort et non vers la vie. Car elle est la dépense des réserves organiques, l'opposé par suite de leur accumulation, ou si l'on veut de leur régénération continue“. C'est ainsi qu'il considère comme grave erreur l'argument de Gide proclamant que la consommation est fondamentale parce qu'elle est la cause finale du processus économique. Lasbax qualifie cette limitation d'erreur dialectique car elle n'indique qu'une définition de la vie par la mort.

Il faut tout de même reconnaître que la question de consommation et demande est d'une importance primordiale, non seulement dans la politique économique, mais aussi du point de vue de l'économie sociale théorique, étant donné que le procédé et la nature de la consommation

prédestinent la structure de la vie économique future. La consommation ne représente pas seulement la destruction et la mort des richesses dans le sens préconisé par Lasbax, mais encore et surtout la création de nouvelles ressources et possibilités pour l'activité économique future, en premier lieu pour la production, et avec cela aussi la fin et le commencement du roulement économique, de même que son facteur déterminant. C'est ainsi que l'opinion formulée par Masloff la production et la consommation seraient deux parties inséparables du processus économique; il apparait de cela que, en dédaignant la question de la consommation, on risquerait de mutiler complètement la représentation de la réalité de l'économie politique. Courtchinsky a de même fort justement observé que l'exclusion de la question de consommation de l'économie politique signifie à peu près la même chose que l'omission de l'examen des clarges de l'Etat dans la science financière.

On a déjà expliqué que l'omission de la question de consommation de l'économie politique correspond plus ou moins à la science économique, laquelle est basée exclusivement sur le point de vue du capitaliste, qui s'intéresse surtout à la production et au profit. Il vaudrait toutefois mieux préconiser le point de vue selon lequel l'économiste aurait à exprimer son opinion concernant la consommation, dans toute question où il s'agirait de la direction raisonnée d'une entreprise économique. C'est dans la vie économique réelle que nous pouvons observer l'appréciation accordée à l'éclaircissement des problèmes de la consommation. Les institutions de recherches organisées par les entreprises industrielles des Etats-Unis en sont les signes extérieurs. Ces institutions ont été formées en premier lieu par les trusts, où des instituts-bureaux spéciaux ont été créés, dans le but de recueillir toutes les données possibles concernant la consommation et l'écoulement des produits provenant de leur propre industrie.

Il faut en même temps reconnaître que l'ancienne division en quatre parties de la science économique, soit des doctrines de la production, de la distribution ou répartition, de la circulation et de la consommation ou combustion, est bien plus admissible que le système formé actuellement, mais en admettant toutefois que la conception de la distribution est déjà contenue dans la conception de la circulation, et où la circulation n'est pas le résultat, mais aussi la condition préliminaire de la distribution, d'autant plus que les phénomènes de la circulation apparaissent comme parties intégrales de la production et consommation. On peut affirmer la même chose pour quant à ce qui concerne la géographie économique. Dans le domaine de celle-ci on ne s'occupe que

de la géographie de la circulation, tandis qu'on n'a pas su traiter la distribution à elle seule à la manière d'une géographie de distribution spéciale, qui différerait spécifiquement de la géographie de circulation.

Si la géographie économique spéciale, nommée géographie économique régionale (*wirtschaftliche Länderkunde*), tire son origine principalement de la géographie régionale dernière (*Länderkunde*, *Corografia*, ou mieux reprise synthétique de toute géographie des petites unités terrestres, des régions naturelles, des pays, des États, des parties du monde), la géographie économique générale s'est développée parallèlement avec l'économie politique. La géographie générale (*allgemeine Erdkunde*) lui a toutefois donné comme base un enseignement préparatoire sensible. Par conséquent le système de géographie économique générale (*allgemeine Wirtschaftsgeographie*) se divise habituellement en quatre parties:

- 1) Conditions géographiques de l'économie,
- 2) Géographie générale de la production,
- 3) Géographie de commerce ou géographie générale des Échanges (a) les marchés de matières premières; b) principes et fondaments de la géographie financière) et
- 4) Géographie générale des Transports ou géographie de la circulation.

Tandis que la première partie se trouve presque entièrement sous l'influence du système de la géographie générale, les trois dernières se rangent d'après la disposition systématique de l'économie politique théorique, ceci malgré le fait que à partir de J. G. Kohl, la géographie générale de la circulation (*allgemeine Verkehrsgeographie*) ait été fréquemment traitée en liaison étroite avec la géographie de l'habitation humaine (*Siedlungsgeographie*).

La géographie économique s'est en réalité principalement concentrée dans la recherche et la présentation de l'étendue et de l'écoulement de la production, pour ne pas dire des produits eux-mêmes, tandis que le commerce de la production, ont été pour la plupart refoulés à l'arrière-plan. W. Schmidt a entièrement raison, en disant que si, dans le système de la géographie économique, on en est tout de même arrivé jusqu'à la géographie de commerce, ceci s'est effectué plus nominalelement que spécifiquement.

Pour quant à ce qui concerne l'examen géographique de la consommation, on peut bien en retrouver les éléments correspondants dans quelques oeuvres traitant des conditions géographiques de l'économie et de la production, mais il faut tout de même avouer qu'il manque

jusqu'à présent dans la géographi économique une analyse et une synthèse consciente et conséquente des problèmes de la géographie de consommation. On n'a pas encore essayé sérieusement de cultiver les particularités de la géographie économique, en les considérant du point de vue de la consommation. Ceci a sans aucun doute été causé, d'un côté, par défaut de statistique de consommation ou d'autre source où le matériel de faits nécessaire mentionné plus haut, démontrant le peu d'attention prêté jusqu'ici au problème de la consommation dans le système théorique de l'économie politique. Et avec cela on n'a pas encore pu élaborer une méthode de travail spéciale, destinée à l'examen et l'exposition de la géographie de consommation. On trouve bien dans la géographie de production et de commerce quelques exemples concernant l'étude systématique des conditions géographiques de la consommation physique, tandis que la consommation économique, de même que l'éclaircissement des liens formant la base de sa distribution régionale n'existent pas encore, ne soit-ce qu'en état embryonnaire.

On est par conséquent obligé d'employer au commencement, pour les traités de géographie de consommation un matériel puisé dans un grand nombre de volumes différents, dans des monographies géographiques plus ou moins systématiques et à d'autres sources dispersées un peu partout, jusqu'à ce que la statistique officielle commence enfin à enregistrer les faits de la consommation aussi systématiquement qu'elle l'a fait jusqu'à présent pour la production et en grande partie aussi pour la circulation des marchandises. Les traités correspondants existant à cette heure ne sont que des essais élémentaires et involontairement descriptifs, d'autant plus que les faits et les exigences de la consommation, — sans mentionner les besoins de la civilisation spirituelle, — sont très variés et au commencement du moins, très difficiles à analyser. Les besoins d'alimentation d'une personne, ceux des différentes classes et rangs de la société, et ceux des peuples peuvent être calculés mathématiquement par la valeur des calories, tandis qu'il est plus malaisé de formuler d'après le même modèle l'assouvissement des besoins de logis et d'habillement. Mais un examen plus approfondi de la consommation réelle peut toutefois révéler, avec la contribution de différentes données directes ou indirectes, une certaine base à l'aide de laquelle la qualité et la quantité peuvent être calculées et comparées avec une exactitude comparative, lequel procédé peut être utilisé pour la définition du niveau de la consommation de différents pays et en même temps de la gradation de la civilisation matérielle.

Olbricht allègue que le rapport du pourcentage des citadins d'une certaine région envers le total de la population de celle-ci peut être considéré directement comme l'échelle du développement de la civilisation matérielle de cette région spéciale, de même que, jusqu'à un certain degré, comme l'indicateur du niveau de civilisation spirituelle (*Kulturhöhe*) de ce pays. A part cela l'auteur mentionné souligne encore l'importance de l'index de la grande urbanisation (*Grossstadtziffer* ou *Grossstadtindex*), du point de vue de l'évaluation de la gradation de la civilisation, ceci évidemment d'après l'exemple de Meuriot. En considérant d'une manière erronée, — comme nous l'avons déjà indiqué dans notre étude urbaine sur Tartu, — en qualité de grande ville toute agglomération se composant de plus de 100000 habitants, il classe tout pays possédant un index de grande urbanisation de plus de 25% comme pays à haute civilisation (*Hochkultur*), ceux dont le facteur de la grande urbanisation s'élève à 15%—25% comme pays de civilisation complète (*Vollkultur*), tandis que les pays dont cet index n'atteint que 10%—15% et moins de 5%, sont considérés comme possédant une civilisation inférieure aux autres.

Mais en réalité cette classification n'est pas suffisamment exacte et pertinente en général. D'après celle-ci, en prenant comme exemple les États Baltiques, la Lettonie serait classée comme pays à civilisation complète (index de la grande urbanisation = 18%: Riga), l'Estonie (12,9% = Tallinna, Nõmme inclus) serait subordonnée dans la classe suivante (10%—15%), tandis que la Lituanie [4,4%, en considération de Kaunas (Kovno) avec moins de 100000 habitants], se trouverait refoulée au dernier rang. Mais même en reconnaissant cette gradation comme étant comparativement admissible, on ne peut pas être d'accord en voyant ainsi classés à des degrés si différents trois pays dont le niveau de la civilisation est pourtant à peu près uniforme. En cherchant des exemples plus éloignés pouvant résulter du procédé d'Olbricht, nous verrons que le Chili et Cuba seraient placés au même niveau que le Danemark et la Suède avec leur civilisation complète, tandis que le Mexique et la Perse se trouveraient sur le même degré que la Finlande et la Hongrie!

Il serait beaucoup plus juste d'employer l'index général d'urbanisation au lieu de l'index de la grande urbanisation. Mais même cette méthode ne pourrait s'employer pour déterminer absolument le niveau de civilisation, si on n'y apportait pas de sérieuses corrections. Elle mériterait plutôt notre attention comme moyen de caractéristique, en exigeant tout d'abord le remplacement des territoires administratifs par

une attention plus spéciale accordée au traitement de régions naturelles. C'est seulement dans ce cas que des conditions plus acceptables seront créées et que l'index de la grande urbanisation, exposant la transformation temporaire et régionale des pays agraires en pays industriels, deviendra un facteur de haute importance dans la détermination de la gradation de civilisation.

Il ressort donc du susdit qu'on ne peut prétendre définir le niveau d'une civilisation d'après ses signes extérieurs seuls, et au lieu d'avoir recours à des moyens indirects à cet effet, il serait plus indiqué d'en employer de plus directs. Etant donné que la caractérisation et la délimitation de la distribution régionale de la gradation de la civilisation spirituelle exigent l'inventaire et l'analyse du monde intellectuel et de la sphère des sens, elles dépassent les limites de la tâche que nous proposons d'accomplir ici. Mais si nous voulons toutefois obtenir un tableau plus ou moins clair du degré de la civilisation matérielle nous devons le faire par la comparaison d'objets y attachés directement. Les conditions générales de la vie concernant les questions d'alimentation et de logis etc., que nous nommons la subsistance, y jouent un rôle de la plus grande importance. Aux fins d'en obtenir une limitation et un tableau de comparaison exacts, en les groupant par sociétés et régions différentes, il nous faut d'abord avoir toutes les données nécessaires concernant la question de logis, d'habillement, d'alimentation, de confort général, etc., c'est à dire la nomenclature complète de la consommation des besoins de la vie, de la jouissance et du luxe. Mais tout ceci est un travail très fondamental, demandant beaucoup de matériel spécial correspondant, et présentant à l'unification et à l'accessibilité des données de statistique de consommation de sérieuses exigences.

La classification complète et détaillée des subsistance-types (*types of standard of life*), resp. de la gradation de la consommation, de même que leur délimitation régionale exacte demeure une des tâches les plus intéressantes de l'avenir. Nous n'en présentons ci-contre que les traits principaux des subsistance-types urbains, en amplifiant, précisant et groupant d'après l'espèce et la région les essais descriptifs effectués jusqu'à ce jour (A. Fischer), pour autant que les données générales de la statistique de consommation en question le permettent.

Avec quelques traits généraux nous pouvons diviser les pays de l'Europe en quatre types de consommation, resp. subsistance-types urbains, auxquels nous en ajoutons de prime abord encore trois: a) le type des pays d'outre-mer, basé sur une civilisation provenant de la partie ouest-nord-ouest de l'Europe,

b) le type eurasiatique ou grand-sibérien, ressortissant d'une manière plus limitée de la civilisation européenne, et c) le type afrasiatique, prenant contact avec les pays méditerranéens par la voie du Levant sud-est. Il est indubitable qu'il existe encore des types tout à fait spéciaux parmi les peuplades autochtones des différentes parties du monde (NB: les primitifs et les formes d'occupation destructive!), de même qu'il est certain que les types susnommés se subdivisent en une série de types transitoires ou intermédiaires et de types mixtes. L'Estonie appartient, par exemple, dans une certaine mesure à ce dernier type.

Les types suivants sont placés dans l'ordre descendant de la gradation de la civilisation matérielle, en tenant compte de leur consommation:

I. Type des pays d'outre-mer, II. Type occidental (O-NO de l'Europe), III. Typescandinave, IV. Type de l'Europe Centrale, VI. Type eurasiatique, V. Type méditerranéen, VII. Type afrasiatique.

Dans l'étude présente nous avons traité ces types d'une manière concise et serrée, en soulignant surtout les subsistance-types urbains avec, comme point de départ les conditions d'habitation et de l'agglomération, et en examinant les moyens de circulation, l'habillement, l'alimentation, la question de logis, le bien national, les revenus et les conditions des salaires (voir tableaux I—XXI).

La compilation d'un traité cartographique même très concis concernant la distribution des subsistance-types urbains serait impossible, étant donnée les conditions et l'inaccessibilité du matériel et de la statistique y attendant. Des régions transitoires si vastes et si irrégulières se trouvent intercalées entre les limites des différents types, qu'une fixation cartographique de ceux-ci ne serait qu'un travail prématuré qui présenterait forcément de grandes inexactitudes. C'est également pour la même cause que tout essai d'explication bien motivée, pouvant plus ou moins prétendre à la perfection, sera impraticable tantque les conditions naturelles géographiques, en premier lieu l'influence climatique et les exigences physiologiques avec celles ressortissant de la gradation de la civilisation de population en question, ne seront éclaircies, tant en tableau général qu'en leurs détails.

Dans la description géographique de consommation nous n'avons pas fait de différence entre les biens de consommation directs ou indirects (*Gebrauchsgut, mittelbares Konsumationsgut*). L'économiste qualifie de consommation indirecte tout moyen de circulation ains que le logis.

Dans la géographie de consommation nous devons toutefois examiner ces questions avec plus d'attention et plus fréquemment que cela n'a été fait jusqu'à présent. C'est ainsi qu'il faut souligner l'impossibilité d'utiliser pour la géographie de consommation la division de matière première et de produits industriels préconisée dans la géographie de production. Le point de départ de cette dernière se base naturellement sur l'abondance de la matière première (W. Schmidt). La liaison des biens dans la production industrielle rend un examen analytique assez difficile et complique sensiblement la définition de la cause finale, grâce à quoi la géographie de production a toujours été assez réservée pour quant à ce qui concerne les produits industriels, en dépit même des livres portant le titre de „géographie industrielle“ (*„industrial geography“*).

Mais les choses sont encore plus compliquées dans la géographie de consommation, étant donné que très peu de matière première entre en considération dans la question de la consommation directe. Nous voyons par cela qu'il existe une différence considérable dans la substance des biens de production et consommation, ce qui complique encore plus l'étude de la géographie de consommation. La production est à part cela un phénomène en masse plus localisé, et en même plus facilement délimitable. La consommation par contre, présente un caractère bien plus individuel, plus isolé, se ramifiant en diverses branches de moindre importance. Ceci masque la consommation en sa qualité de phénomène régional, dépendant de beaucoup de facteurs encore cachés, dont il nous est difficile de définir les forces motrices et dont la distribution statistique est jusqu'à ce jour malaisée à fixer dans les limites très bornées d'un territoire administratif ou politique. Ceci d'autant plus que nous nous procurons les données et faits immédiats de consommation concernant ceux-ci dans l'addition de la production et de l'importation, de même que dans la soustraction de l'exportation. Ces chiffres entravent également l'exposé plus détaillé des régions de moindre étendue de la répartition de la consommation.

Nous devons tout de même espérer que des possibilités plus étendues nous permettront à l'avenir d'effectuer des recherches de géographie de consommation plus minutieuses concernant les régions naturelles et petites unités terrestres homogènes. Il ne faut pas non plus oublier d'exprimer notre sincère désir de voir la pratique économique contemporaine s'intéresser plus spécialement à l'éclaircissement de la question de la distribution de la consommation des biens. On ne doit jamais oublier que les faits de l'économie politique et de géographie économique ne trouvent leur explication complète dans les seules causes de

la production et des conditions naturelles. Dans son livre magistral *La Géographie Humaine*, Jean Brunhes dit avec raison :

„À un moment précis de l'évolution économique, la consommation a des capacités maxima et des besoins-limites que toute exploitation raisonnée et sage de la terre ne doit pas outrepasser.“

„...Un produit est demandé; la demande en est facilement excessive et elle apparaît surtout comme telle; puisque les demandes de tous les points du globe s'accumulent, les habitants de chaque petite zone productrice subissent un engouement passionné, comme s'ils pouvaient et devaient subvenir à eux seuls à cette pléthore de désirs inassouvis; et parce que le fait psychologique de cet entraînement culturel se produit partout, on aboutit à une pléthore de besoins satisfaits, et, — partiellement, géographiquement, — à une pléthore de matières produits et qui ne peuvent plus être consommées.“

„...Il s'agit là, en vérité, d'inondations de produits humains; il faut les prévoir, il faut se prémunir d'avance contre elles; il ne faut jamais faire passer le flot de la production entre les rives trop basses de la consommation. Encore ici, on se ressent de cette immense solidarité géographique de la vie mondiale; les „ingénieurs“ des faits humains, qui sont les „économistes“, doivent découvrir et apprendre de plus en plus les lois de l'adaptation géographique.“

Le géographe, s'intéressant à la vie sociale, spécialement le géographe-économiste, ne peut plus négliger les formes, la capacité et la distribution de la consommation, il est même obligé d'y concentrer toute son attention et de leur donner leur vrai place dans la géographie économique.

Der estnisch-finnische Handelsvertrag und die Entwicklung des Handelsverkehrs zwischen diesen Ländern.

Von **Ed. Poom**, wissenschaftlicher Stipendiat an der Universität Tartu.

Der estnisch-finnische Handelsvertrag, der seit dem Herbst 1922 gültig ist und jetzt revidiert wird, ist seitens der wirtschaftlichen Interessenkreise der beiden Länder, besonders aber von finnischer Seite, lebhaft kritisiert worden. Leider ist diese Kritik meistens oberflächlich, parteiisch und wissenschaftlich unbegründet gewesen.

Da die Bedeutung des estnisch-finnischen Handelsvertrags im Handelsverkehr zwischen den genannten Ländern bisher keine ausführlichere und umfassendere wissenschaftliche Behandlung gefunden hat, so wird hier eine solche zu geben versucht.

Die statistischen Angaben weisen in der zehnjährigen (1920—1929 incl.) estnisch-finnischen Handelsbilanz eine grosse Passivität zu Schaden Finnlands auf: Finnland hat jährlich aus Estland durchschnittlich für ca \$ 1.243.000 gekauft und dahin entsprechend nur für ca \$ 724.000 verkauft. Der finnische Import aus Estland ist seit dem Jahre 1922 durchschnittlich nur wenig gestiegen, dagegen hat der entsprechende Export nach Estland sich seit dem Jahre 1923 erheblich vermindert.

Die relative Bedeutung des estnisch-finnischen Handels im Totalausserhandel der beiden Länder ist verhältnismässig klein: von dem Totalimport Finnlands macht sie durchschnittlich 0,9% und dem entsprechenden Totalexport 0,7% aus; im estnischen Totalausserhandel sind die entsprechenden Zahlen viel grösser — 4,3% und 6,1%.

Daraus ergibt sich, dass die relative Bedeutung des estnisch-finnischen Handels für Estland betreffs des Imports 5 Mal und des Exports sogar 9 Mal grösser ist als für Finnland. Zum richtigen Verständnis der Bedeutung des genannten Handels für die beiden Länder ist diese wichtige Tatsache unentbehrlich.

Beim Schliessen des estnisch-finnischen Handelsvertrags hat man gehofft, dass dieser als Grundlage der gemeinsamen wirtschaftlichen und

sogar politischen Zusammenarbeit der beiden Länder dienen werde. Leider sind jene guten Wünsche und Hoffnungen später nicht in Erfüllung gegangen. Schon bald nach dem Inkrafttreten des Vertrags macht sich in verschiedenen wirtschaftlichen Interessenskreisen Finnlands Unzufriedenheit gegen ihn bemerkbar. Anfangs sind die Landwirte gegen den Vertrag, später auch verschiedene Industrielle-Kreise. Es wird behauptet, der Vertrag sei schädlich und sogar gefährlich für die finnische Landwirtschaft (Kartoffel, Äpfel), Viehzucht (lebendiges Vieh, Fleisch) und manche Industriezweige (Ziegelstein-, Zement- und Textilindustrie). Zur Beseitigung dieser Mängel und der für Finnland schädlichen Passivität aus der estnisch-finnischen Handelsbilanz sei eine Revision des Vertrags unentbehrlich. Diese Forderungen werden von Zeit zu Zeit kategorischer und zuletzt finden sie in finnischen Parlaments- und Regierungskreisen soviel Unterstützung, dass im Herbst 1929 mit der Revision des Vertrags begonnen wird.

Hierbei sei noch bemerkt, dass in der finnischen Presse und in den wirtschaftlichen Zeitschriften manche Gedanken geäußert worden sind, die dem Vertrage keine grosse wirtschaftliche Bedeutung zuschreiben und infolgedessen in ihm auch keine nennenswerte Gefahr für die finnische Wirtschaft sehen.

In Estland, dagegen, wird die grosse Aktivität in der estnisch-finnischen Handelsbilanz zu Gunsten Estlands konstatiert und daraus einfach gefolgert, der Vertrag sei vorteilhaft für die estnische Wirtschaft...

Die statistischen Angaben zeigen, dass der finnische Import aus Estland während der Gültigkeit des genannten Vertrags durchschnittlich nur etwas gestiegen ist. Eine nähere Untersuchung zeigt aber, dass man auch jenes kleine Steigen nur in sehr geringen Masse dem genannten Handelsvertrage zuschreiben darf.

Betreffs der einzelnen Waren ist die Unzufriedenheit der entsprechenden finnischen Interessenskreise nur beim lebendigen Vieh begründet; bei den anderen wichtigsten Waren kann man deutlich feststellen, dass ihr Export aus Estland nach Finnland unabhängig von dem estnisch-finnischen Handelsvertrage geschehen ist.

Die statistischen Angaben zeigen wohl, dass der finnische Export nach Estland sich seit dem Jahre 1923 erheblich vermindert hat. Aber jene Verminderung kann keineswegs von dem genannten Handelsvertrage abhängig gemacht werden, da dieser keine solche Norm enthält, die den finnischen Export nach Estland verhindern könnte.

Daraus können und müssen wir schliessen, dass die Passivität in der estnisch-finnischen Handelsbilanz zu Schaden Finnlands durch die Verminderung des finnischen Exports nach Estland und keineswegs durch die Wirkung des estnisch-finnischen Handelsvertrags entstanden ist.

Die Entdeckung und möglicherweise Beseitigung der Verminderungsgründe des finnischen Exports nach Estland sollte eine dankbare Aufgabe der entsprechenden finnischen Interessenkreise sein. Dem Autor dieses Aufsatzes scheint es aber, dass man hier bisher in entgegengesetzter Richtung gewirkt hat. Anstatt den estnischen Markt näher kennen zu lernen und ihn zu gewinnen suchen, hat man fast die ganze Kraft zur Verhinderung des Imports aus Estland verwendet.

The Agricultural Marketing Regions in Estonia.

By **J. Maide.**

The present article is a summary of the work done by the author in landregistry with the purpose to work out agricultural marketing regions. Of this work a short review for official use has been published before (Riigi Teataja 1930, nr. 81, art. 529).

Already in 1925 some plans for marketing regions were mapped out by the committees on real estate valuation, but these do not correspond with the actual situation any more. Furthermore, two railroad lines have been built since then (Sonda-Mustvee; Lelle-Pärnu).

II.

Foreign experience in determining the marketing regions is touched upon. German methods of agricultural finance are examined, which determine the marketing regions in each economic unit by the following formula:

$$J = \sqrt[3]{a \cdot b \cdot c}$$

where J = the index; a = density of population on each km; b = the percentage of population not engaged in agriculture, and c = the density of railroads for every 1 000 sq. km. An example from „Harjumaa“ is given where the marketing regions by parishes are worked out by such a method. It was found that such a method is not applicable to our conditions.

III.

The factors determining the marketing regions are more minutely examined. There are no regional statistical data in Estonia, which are necessary for the solution of this problem (the smallest unit is the parish) and what data there exist do not correspond with the demands of modern economic geography. Therefore it was necessary to try a new method: to take for a basis in determining the marketing regions the

average cost of transportation of the agricultural produce of a certain weight from each farm to its principal market.

The cost of transportation includes the following expenses:

- 1) The cost of transportation from the farm to the railroad station, port or principal market.
- 2) The cost of transportation from the railroad station or port to the principal market.

IV.

The methods of determining the principal markets are examined, for which the data of world agricultural census, including data about nearly 1 200 farms in Estonia, were available. On the basis of these the corresponding marketing regions were determined. The cost of transportation was calculated from the cost of 400 kg from the farm to the railroad station, using the following formula:

$$K_s = 15S + 40 \text{ (cents),}$$

in which K is the general cost of transportation, in the limits of S km from the farm to the principal market; 15 = average cost of transportation; s = the distance (in km) from the farm to the railroad station; 40 cents = all additional incidental expenses. The cost of transportation from the railroad station to the principal market was calculated on the basis of class 8 of the tariff of commercial transportation on Estonian railroads. Reasons are given for using this class of the tariff.

The calculation of the cost of water transportation was based on the corresponding tariff and the time of navigation.

The method of calculating the cost of transportation from each farm is shown (table on p. 100).

The marketing regions being different as to area and volume, it was necessary to determine the relative value of the market in relation to soles.

Following the principle, that a town with a larger population should correspondingly have a wider market, the number of population was taken for a basis. The towns are classified according to the principle given above. Next is given the classification of cost of transportation according to different marketing districts which belong to the same region (p. 104). In every marketing district the isothermal lines (lines of same cost) are determined by interpolation. These lines are reduced on the borders of marketing regions. On these principles a map of agricultural marketing regions is composed.

V.

In order to facilitate the determination of the marketing regions, a synthetic table is drawn up, which renders it possible to determine the inclusion of a certain farm (excluding those using water ways) in a definite marketing region. Column I gives the distance of the railroad station from the principal market (vertically); columns 2—21 — the distance of the farm from the nearest railroad station. The same columns show the corresponding cost of transportation in cents, on which basis the marketing region of a farm is determined, keeping in mind the classification of the cost of transportation on p. 104. An example of the extent of the work is given: it proved necessary to consider about 90,000 items.

Oilshale as a Source of Energy of the Estonian Railways and Industries.

By **T. Enders.**

Oilshale representing one of the most efficient natural riches of Estonia in the last time has attracted quite a merited attention. Oilshale consumption is steadily rising. The output of the largest oilshale mines, i. e. the State Oilshale Industry, amounted in 1927 to 256,300 metric tons against 372,600 tons in 1929, 44,8% of the output of the passed year being shared by the railways and 38,0% by the industries. When taking additionally the output of the private industries, which in 1929 amounted to nearly 110,000 tons, as being consumed by the industries, the consumption of the latters exceeds that of the railways by 65%.

Thanks to oilshale there is no necessity of using dear wood for railway heating nor of spending foreign currency for coal imports. Tests have shown that as to the produce of steam in railway engines the estonian wood, turf and oilshale are equal in value, while in respect of price no combustibles available in Estonia may compete with oilshale. In the last time there has been considered the question of using shale oil for railway engines; however, according to calculations made, this cleanliness (i. e. the removal of oilshale steam) and comfort which, of course, may be attained by using shale oil, would require annually an expense of from 300,000 to 500,000 Est. kronas at least, or even more.

The adoption of oilshale for heating purposes by the industries has given most interesting results. The costs, for instance, connected with the produce of 1 ton of steam in the Baltic Cotton Mills amounted in 1926 (previously to the adoption of oilshale) to 464 cents, while in 1928 (after the adoption of oilshale) this amount fell to 311 cents, thus showing a decrease of 33%. This decrease was mainly due to the fall of the direct heating costs (3 sort shale was used). Although the wages of workmen and the costs of repair increased, the heating costs in the works simultaneously decreased from 396,000 to 311,000 Est. kronas, and the working power showed an advance of from

7,484,000 HP/h to 8,434,000 HP/h, thus an increase of 12,7%, this circumstance being to a certain extent supported also by the rationalization of the technical execution of the heating.

To heating by means of oilshale more profitableness would even be secured, should the „miserable“ ash problem be satisfactorily solved. Evidently this question has now been fortunately overcome by the aforesaid mills. According to a special method (prof. Dr. Schönhofer, Hannover, the so called „Weckverfahren“) instead of the hitherto used brick a cheaper building stone has been produced of oilshale ash without adding any binding material, of which in Tallinn as well as in the provinces establishments and dwelling houses have already been constructed. The tests made with the described stone have given quite satisfactory results and the hardly considered question of moisture does not play now any role when executing the building correctly from a technical point of view. There have additionally been produced other articles of this ash and it is to be expected the quantity of such products will grow step by step.

The problem of benzine to be derived directly from oilshale („Kiviõli“ Ltd) as well as the question of obtaining shale oil by way of cracking (State Oilshale Industry) have also been now adequately solved, and we may expect next year Estonia will be in the position to cover her benzine demand out of her proper stocks. For this purpose by the State Oilshale Industry a cracking factory has been erected and by other companies, such as the „Kiviõli“ Ltd, the Goldfields etc., corresponding constructions are undertaken. The annual benzine consumption of Estonia reaches 7 million litres and should it be possible (according to calculations made) to supply the market with benzine produced at home to a price being by 6 cents (24 c. l) to the litre cheaper as compared with the present one (30 c. l), an amount of 42 million cents would be annually economized.

Summarily it should be pointed out, that the Estonian oilshale industry may employ thousands of individuals, supply cheap energy to the railways motor-cars, industries and to agriculture (heating of tractors), and consequently may contribute towards the manysidedness and expansion of public welfare in Estonia.

Gross- und Kleinbetrieb in der Landwirtschaft.

Von **K. Inno**, stud. rer. pol.

Der dogmatische Streit über die Bevorzugung dieser oder jener Betriebsgrösse ist ebenso alt, wie die Wirtschaftswissenschaft selbst. Die Merkantilisten und Kameralisten (Goudart u. a.) und in der neueren Zeit Max Sering, Keup, Laur u. a., besonders aber einige Anhänger der Sozialisten, die sogenannten Revisionisten (Bernstein, David u. a.) bevorzugen eifrig den landwirtschaftlichen Kleinbetrieb. Die Physiokraten (Quesnay u. a.) und besonders der konsequente Sozialismus — Marxismus (Marx, Kautsky u. a.) sind entschlossene Anhänger des landwirtschaftlichen Grossbetriebs. Es gibt noch einige Gelehrte, die eine gemischte Betriebsgrösse in der Landwirtschaft propagieren (Fr. List, Roscher, Aereboe u. a.).

Die Bevorzugung des landwirtschaftlichen Grossbetriebs hat viel Unterstützung durch einfache Übertragung der industriellen Konzentrationslehre in die Landwirtschaft gefunden. Da die industrielle Güterherstellung ein *m e c h a n i s c h e r*, die landwirtschaftliche Produktion aber ein *o r g a n i s c h e r* Prozess ist, so ist eine solche Übertragung wissenschaftlich durchaus nicht zulässig.

Im folgenden werden wir die Bedeutung der einen und der anderen Betriebsgrösse 1. vom betriebswirtschaftlichen und 2. vom volkswirtschaftlichen Standpunkte aus betrachten.

Der Betriebserfolg, die Betriebsergebnisse sind im grossen Masse von Eigenschaften, Bildung, Fleiss, Tatkraft und Unternehmungsgeist des Betriebsführers und der im Betrieb tätigen Menschen überhaupt abhängig. Die Arbeitsfrage ist eine der schwächsten Seiten des Grossbetriebs, da dieser meistens mit Lohnarbeitern arbeiten muss, die an den Betriebsergebnissen viel weniger interessiert sind, als im Kleinbetrieb, wo dasselbe meistens mit Hilfe der Familienglieder des Betriebsbesitzers bewirtschaftet wird. Auch steigende Lohnhöhe, Verkürzung des Ar-

beitstags und Abwanderung intelligenter Arbeiter sind als negative Seiten des landwirtschaftlichen Grossbetriebs zu bezeichnen.

Als Vorteil des Grossbetriebs in der Landwirtschaft ist die höhere Bildung des Betriebsleiters zu bezeichnen. Es wäre aber ein Fehler, wenn man noch heutzutage den Grossbetrieb für den einzigen Träger der Bodenkultur und Technik auf dem Lande halten würde. Denn heutzutage ist die höhere Berufsbildung auch den niedrigeren Volksschichten erreichbar.

Arbeitsteilung, Arbeitsvereinigung und bequeme Maschinenbenutzung im industriellen Grossbetriebe verlieren in der Landwirtschaft wegen der organischen Natur des landwirtschaftlichen Produktionsprozesses viel an ihrer Bedeutung. Das moderne Genossenschaftswesen ermöglicht auch den Kleinbetrieben die Benutzung grösserer landwirtschaftlicher Maschinen. Ausserdem gibt es heutzutage verschiedene kleinere landwirtschaftliche Universalmaschinen, die sich auch im Kleinbetriebe gut rentieren.

Relativ weniger, als der Kleinbetrieb, verliert der landwirtschaftliche Grossbetrieb an Boden durch Standort für Gebäude, Hofraum, Wege- oder Grenzraingelände und auch an Inventarkosten. Diese Nachteile werden aber im Kleinbetrieb mittels geringerer Bau- und Unterhaltungskosten kompensiert. Infolge sorgfältigerer Geräteabnutzung wird im Kleinbetrieb viel mehr Unkosten gespart, als im Grossbetrieb. Das gleiche gilt auch für das lebende Inventar.

Die Vorteile des Grossbetriebs in kommerzieller Hinsicht, die Erlangung der nötigen Kredite und die Betätigung an landwirtschaftlichen Gewerbezeigen sind dem Kleinbetriebe auf dem Wege der Genossenschaftsbildung zugänglich.

Von schädlichen Konjunkturschwankungen ist der Kleinbetrieb viel weniger abhängig, als der hauptsächlich für den Markt produzierende Grossbetrieb.

Die komplizierte Rentabilitätsrechnung beider genannten Betriebsgrössen hat bisher noch keine allgemein anerkannte Resultate geleistet. Im allgemeinen kann man doch sagen, dass man in der letzten Zeit auch hier den Kleinbetrieb bevorzugt.

Vom volkswirtschaftlichen Standpunkte aus betrachtet treten die Vorteile des Kleinbetriebs besonders in der bevölkerungspolitischen Wirkung hervor.

Der Kleinbetrieb bindet viel mehr Menschen an die Fläche, als der Grossbetrieb; er wirtschaftet intensiver und erzeugt mehr Produkte.

Dazu kommt als weiterer Vorteil, dass er das erzeugte Produkt viel gleichmässiger verteilt, als der Grossbetrieb. Der Grossbetrieb mit seinen Lohnarbeitern, die eine proletarische Lebenshaltung haben, bildet im Vergleich mit dem Kleinbetrieb einen schroffen sozialen Gegensatz, da er keinerlei lokales, soziales oder nationales Gemeinschaftsgefühl aufkommen lässt.

Je dichter und konsumkräftiger die landwirtschaftliche Bevölkerung, je aufnahmefähiger der Innenmarkt ist, um so unabhängiger wird die ganze Volkswirtschaft und mit ihr auch die ganze Existenz eines Volkes vom Auslande. Dass ein solcher Zustand nur mit der Hilfe des landwirtschaftlichen Kleinbetriebs erreichbar ist, ist augenscheinlich. Der Kleinbetrieb fesselt und unterhält nicht nur eine grössere landwirtschaftliche Bevölkerung, sondern bindet dazu auch eine dichtere gewerbliche Bevölkerung auf dem Lande.

Hinsichtlich der Intensität der Bodenkultur schlägt der landwirtschaftliche Kleinbetrieb den Grossbetrieb auf der ganzen Linie. Überall, wo es darauf ankommt, auf begrenzter Fläche steigende Wertmassen zu produzieren, weist der Kleinbetrieb ganz besondere Vorzüge auf. Die Besetzung einer seither grossbetrieblichen Fläche mit bäuerlichen Selbstwirtschaften löst regelmässig den Übergang zu arbeitsintensiven Wirtschaftsformen aus. Man zieht den letzten Rest der zum Betrieb gehörenden Bodenfläche in volle Kultur und setzt der Ackerwirtschaft eine arbeitsintensive, starke Viehwirtschaft als Veredelungswirtschaft auf, die dann zurückwirkend wiederum die erzeugerischen Kräfte des Ackers erhöht. Daneben ermöglicht er eine mannigfaltige Pflanzenkultur durch Entwicklung von Spezialkulturen mit starker Arbeitsintensität wie Feingemüse-, Obst-, Beeren- und Handelsgewächsbau. So entsteht jener intensive bäuerliche Gemischtbetrieb, der — wo ihm keine rechts- und wirtschaftspolitischen Hemmnisse in den Weg gestellt werden — überall im Vormarsch begriffen ist.

Schliesslich ist auch die direkte Leistung an Staat und Gesellschaft, die in der Steuerkraft einer Bevölkerungsschicht ihren Ausdruck findet, von einer intensiv bewirtschafteten kleinbäuerlichen Fläche grösser als die Leistung einer mit grossen Betrieben besetzten Fläche. Mag in gut bewirtschaftlichen Grossbetrieben der relative Geldreinertrag ein höherer sein, die absolute Summe des Reinertrags ist bei dem intensiven Kleinbetrieb viel höher.

Die statistischen Angaben zeigen, dass die Zahl der landwirtschaftlichen Grossbetriebe sich stetig zu Gunsten der Kleinbetriebe in den meisten Staaten und Ländern abnimmt.

Zusammenfassend können wir sagen, dass der landwirtschaftliche Kleinbetrieb dem Grossbetrieb fast in jeder Beziehung, besonders aber hinsichtlich seiner volkswirtschaftlichen Leistung, überlegen ist. Als Hauptvorteil und Hauptleistung des Kleinbetriebs ist die Hervorbringung, Erziehung und Erhaltung von mehr und gesünderen Menschen zu bezeichnen. Und das sollte ja eigentlich der letzte und höchste Zweck aller menschlichen Wirtschaftsbetätigung sein.

Trükivigu:

lk.	2,	rida	22	ülalt:	pro	sõltumust	—	sõltumatust
„	4,	„	7	„	„	päevaküsimuste	—	päevanähtuste
„	58,	„	6	„	„	100-ha	—	100-na
„	142,	„	11	„	„	Nickisch	—	Nicklisch
„	143,	„	12	alt	„	käitismajandusteadlase	—	käitismajandusteaduse

Akadeemiline kooperatiiv

Raamatu- ja kirjutustarvetekauplus.

Büroo- ja kirjutustarbeid. Öpperaamatuid. Kodu-, Soome ja muu välismaa kirjandust. Oma kirjastuse, Tartu ülikooli ja rea teiste akadeemiliste asutiste väljaannete pealadu. Tarvitatud raamatute komisjon.

Ed. Taska ateljee ja õppetöökoja kaunistatud nahatööde ja kunstkõidete esindus. Eesti Punase Risti nahatöid. Kodukäsitöö esemeid.

Ajalehtede tellimiste vastuvõtmine. Kindlustusselts „Eesti“ peagentuur. Kirjutusmasinaid „Royal“ j. t. vabrikult. Kaartsüsteem „ACME“

Tartus, Jaani tn. 7. Kõnetr. 63.

Andmeid

Kindlustusselts „Eesti“

asut. 1907. a.

tegevusest.

1. Seltsi liikmete arv ulatub ligi 30.000; seega on Selts kõige suurema liikmete arvuga ühing kodumaal.
2. Kindlustuste arv Seltsi portfellis ulatub üle 70.000.
3. Seltsi vastutussummad ulatuvad üle 160.000.000 sendi.
4. 1929. a. andis Selts kodumaa kindlustusettevõtete hulgast kõige suurema preemiade juurdekasvu, nimelt kr. 134.325.71 (järgmine selts juurdekasvu summa poolest andis kr. 61.635 53 juurdekasvu).

Soliidne asjaajamine ja soodsad kindlustustingimused
on senise edu põhjuseks.

Seltsi valitsus: Tartus, Suurturg 10, oma majas.

Tartu Triikpesu vabrik

Tartus, Suurturg 4. Telefon 2-22.

V a l m i s t a b :

Triiksärke, nurk- ja doppelt ning poolpehmeid kraesid igasugustes fassongides, mansette, rinnaesiseid j. n. e.

Meie kaup on varustatud vabriku märgiga ja on

müügil kõikides paremates engros- ja detailkauplustes.

Meie kaup on vastupidav ja hea väljatöötuse tõttu üldise tunnustuse omandanud; võistleb — ja on tunduvalt odavam väljamaa saadustest. Ladus on alati saadaval suures valikus igasuguseid triikpesu-artikleid.

Tartu Triikpesu vabrik
Tartus, Suurturg 4.

Eesti Pank.

Peapank — Tallinnas, Vabaduspuiestee 3.

Osakonnad — Haapsalus, Kuressaares,
Narvas, Paides, Pärnus, Petseris, Rakveres,
Tallinnas, Tartus, Valgas, Viljandis, Võrus.

Põhikapital kr. 5.000.000.—

Tagavarakapital „ 4.394.000.—

Igasugused panga operatsioonid
sise- ja välismaal.